МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ІНТЕРНАУКА
Видавничий дім

№ 2 (46) / 2021
2 том

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р

№ 2 (46)

2 том

Київ 2021

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019
Спеціальності:
051 Економіка
071 Облік і оподаткування
072 Фінанси, банківська справа та страхування
073 Менеджмент
075 Маркетинг
076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
241 Готельно-ресторанна справа
281 Публічне управління та адміністрування
292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:
1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2021

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal “Internauka”. Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Бєлялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноруцький Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та та оподаткування Київського національного торгівельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київсього національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торгівельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торгівельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 2 (46) 2 т.
2021
ЛЮТИЙ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

МЕНЕДЖМЕНТ

Кундицький Олександр Олександрович, Фединець Наталія Іванівна
КАДРОВА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА 9

Кустріч Лілія Олександрівна, Альошкіна Людмила Петрівна
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 14

Литвиненко Катерина Олександрівна, Доценко Вікторія Петрівна
РОЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ПОТЕНЦІАЛОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 22

Лігоненко Лариса Олександрівна, Цимбалюк Ігор Олександрович, Демченко Олена Володимирівна
ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ТА ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ.. 35

Саковська Олена Миколаївна, Кожухівська Раїса Борисівна
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИДУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 44

Толпежнікова Тетяна Георгіївна
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗЕД ВІТЧИЗНЯНИХ ВЕРТИКАЛЬНОІНТЕГРОВАНИХ КОМПАНІЙ 51

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Ольшанська Марія Володимирівна, Терещенко Анна Валеріївна
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 59

Дорош Ніна Іванівна, Панчоха Ганна Павлівна
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ 67

Разборська Олена Олександрівна, Хабік Христина Олександрівна
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ІТ-СФЕРІ 78

Шигун Марія Михайлівна, Безверхий Костянтин Вікторович
РОЗВИТОК ФОРМАТУ XBRL, ЯК ПОДАЛЬШИЙ НАПРЯМОК ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ 83

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Бондарчук Марія Костянтинівна, Волошин Орися Павлівна,
Скоропад Ірина Станіславівна, Червінська Оксана Степанівна
ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ДЛЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 93

Бондарчук Марія Костянтинівна, Паранчук Степан Васильович,
Вівчар Олександра Йосипівна, Моторя Катерина Вадимівна
МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ 99

Чубка Ольга Михайлівна, Скіп Роксолана Андріївна
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВПЛИВ COVID-19........ 107

CONTENTS

MANAGEMENT

Kundytsky Oleksandr, Fedynets Nataliia
PERSONNEL COMPONENT MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE 9

Kustrich Liliia, Aleshkina Liudmyla
METHODOLOGICAL BASICS OF ORGANIZATION AND CONDUCTION OF THE SCIENTIFIC RESEARCH 14

Lytvynenko Kateryna, Dotsenko Viktoriia
THE ROLE OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTROLLING SYSTEM IN THE MANAGEMENT OF THE POTENTIAL OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE........ 22

Ligonenko Larisa, Tsymbaliuk Ihor, Demchenko Olena
TALENT MANAGEMENT AS AN INNOVATIVE CONCEPT AND TOOL OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF A BUSINESS ORGANIZATION........ 35

Sakovska Olena, Kozhukhivska Raisa
ORGANISATIONAL FOUNDATIONS AND PROBLEMS OF ECOTOURISM DEVELOPMENT AS A PROSPECTIVE TYPE OF TOURISM ACTIVITY IN UKRAINE 44

Tolpezhnikova Tetyana
WAYS TO IMPROVE FEA MANAGEMENT OF DOMESTIC VERTICALLY INTEGRATED COMPANIES 51

ACCOUNTING AND TAXATION

Olshanska Maria, Tereshchenko Anna
SOME PROBLEMS OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND CONTROL OF FREIGHT TRANSPORTATION SERVICES’ IMPLEMENTATION BY SMALL ENTERPRISES 59

Dorosh Nina, Panchokha Hanna
PECULIARITIES OF ACCOUNTING OF FIXED ASSETS AND INTANGIBLE ASSETS IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY........ 67

Razborska Elena, Khabik Khristina
PROBLEMS OF FORMATION OF TAX POLICY OF UKRAINE IN THE IT SPHERE 78

Shygun Maria, Bezverkhyi Kostiantyn
DEVELOPMENT OF XBRL FORMAT AS A FURTHER DIRECTION OF DIGITALIZATION OF FINANCIAL STATEMENTS 83

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Bondarchuk Mariia, Voloshyn Orysia, Skoropad Iryna, Chervinska Oksana
CONSTRUCTION OF RISK ASSESSMENT SYSTEM FOR ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES 93

Bondarchuk Mariia, Paranchuk Stepan, Vivchar Oleksandra, Motorya Kateryna
SIMULATION OF THE PROCESS OF FINANCIAL STABILITY MANAGEMENT
OF A COMMERCIAL BANK 99

Chubka Olha, Skip Roksolana
STATISTICAL ANALYSIS OF INCOME OF THE POPULATION OF UKRAINE: IMPACT
OF COVID-19 107

УДК 65.015:65.016

Кундицький Олександр Олександрович
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка
Кундицкий Александр Александрович
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмета
Львовский национальный университет имени Ивана Франко
Kundytsky Oleksandr
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Management
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0002-7848-4717

Фединець Наталія Іванівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Львівський торговельно-економічний університет
Фединец Наталия Ивановна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмета
Львовский торгово-экономический университет
Fedynets Nataliia
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0001-6811-3720

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6961

КАДРОВА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

КАДРОВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

PERSONNEL COMPONENT MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Анотація. *У статті досліджуються актуальні питання щодо кадрової складової управління розвитком підприємства. Розкрито теоретичні аспекти управління розвитком підприємства. З врахуванням наявних в науковій літературі думок, сформульовано визначення «розвиток підприємства». Наведено механізм управління розвитком підприємства. Зроблено висновок, що ефективність механізму управління розвитком у значній мірі залежить від кадрової складової. Названо показники, що дозволяють описати кадрову складову управління розвитком: чисельність та структура персоналу, необхідного для розвитку; рівні управління розвитком; рівень кваліфікації та компетенції персоналу підприємства, що ініціює та проводить зміни, орієнтовані на розвиток; методологія прийняття управлінських рішень, пов'язаних із розвитком; стиль керівництва; готовність персоналу до змін; наявність команди з управління розвитком. Визначено проблеми стану*

кадрового забезпечення управління розвитком та їх основні причини. Зроблено висновок, що недосконале кадрове забезпечення управління розвитком та наявні проблеми зумовлюють необхідність формування стратегії кадрового забезпечення управління розвитком та здійснення набору, відбору, оцінювання, адаптації, переміщення, розвитку та мотивування кадрів для реалізації цієї стратегії.

Ключові слова: *розвиток, управління розвитком, кадри, кадрове забезпечення.*

Аннотация. *В статье исследуются актуальные вопросы кадровой составляющей управления развитием предприятия. Раскрыты теоретические аспекты управления развитием предприятия. С учетом имеющихся в научной литературе мнений, сформулировано определение «развитие предприятия». Приведен механизм управления развитием предприятия. Сделан вывод, что эффективность механизма управления развитием в значительной степени зависит от кадровой составляющей. Названы показатели, позволяющие описать кадровую составляющую управления развитием: численность и структура персонала, необходимого для развития; уровень управления развитием; уровень квалификации и компетенции персонала предприятия, который инициирует и проводит изменения, ориентированные на развитие; методология принятия управленческих решений, связанных с развитием; стиль руководства, готовность персонала к изменениям; наличие команды по управлению развитием. Определены проблемы состояния кадрового обеспечения управления развитием и их основные причины. Сделан вывод, что несовершенное кадровое обеспечение управления развитием и имеющиеся проблемы обусловливают необходимость формирования стратегии кадрового обеспечения управления развитием и осуществления набора, отбора, оценки, адаптации, перемещения, развития и мотивации кадров для реализации этой стратегии.*

Ключевые слова: *развитие, управление развитием, кадры, кадровое обеспечение.*

Summary. *The article examines current issues regarding the personnel component of enterprise development management. Theoretical aspects of enterprise development management are revealed. Taking into account the opinions available in the scientific literature, the definition of «enterprise development» is formulated. The mechanism of enterprise development management is given. It is concluded that the effectiveness of the development management mechanism largely depends on the personnel component. The indicators that allow to describe the personnel component of development management are named: the number and structure of personnel required for development; levels of development management; the level of qualification and competence of the personnel of the enterprise that initiates and implements development-oriented changes; methodology of making managerial decisions related to development; leadership style, staff readiness for change; availability of a development management team. The problems of the state of staffing of development management and their main reasons are determined. It is concluded that imperfect staffing of development management and existing problems necessitate the formation of a strategy for staffing development management and recruitment, selection, evaluation, adaptation, relocation, development and motivation of staff to implement this strategy.*

Key words: *development, development management, personnel, staffing.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни, що відбуваються в усіх сферах господарювання, високий рівень конкуренції зумовлюють потребу пошуку ефективного механізму управління розвитком. Такий механізм, звичайно, не може бути універсальним для всіх підприємств. Однак, можна визначити методичний інструментарій ефективного, у більшості випадках, механізму управління розвитком. Ефективність механізму управління розвитком визначається його складовими, що обумовлює чітке з'ясування елементів розвитку підприємства. Слід зазначити, що кадрова складова має визначальну роль. Управління розвитком ототожнюється із проведенням запланованих змін в організації, що здійснюються у різних напрямках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Актуальність теми дослідження підтверджується значною кількістю праць, що стосуються трактування поняття «розвиток підприємства». Питання наукового аналізу процесу управління розвитком підприємства розглянуто І. Богатирьовим [1, с. 5], Л. Кобрин [2], М. Мартиненком [3], А. Пакуліною [5], С. Пакуліним [5], О. Пащенком [6, с. 101], М. Судомиром [6], А. Ткаченком [7, с. 85], І. Хвостіною [8]. Зокрема, А. Ткаченко визначає розвиток як сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбуваються у соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а також призводить до переходу та фіксації підприємства у різних організаційно-економічних станах (відносно стійкого характеру) [7, с. 85]. С. Пакуліним визначено методологічні засади побудови процесу управління сталим розвитком підприємства, вагома

роль відводиться інтенсивному та збалансованому використанні його потенціалу [4].

О. Пащенко зазначає, що механізм управління розвитком підприємства є найбільш активною частиною системи управління, що забезпечує можливість цілеспрямованого розвитку підприємства і представляє собою сукупність засобів управління, які включають інструменти та важелі, що відповідають орієнтирам, передбачуваним наслідкам, критеріям вибору й оцінки, обмеженням і вимогам процесу розвитку підприємства з урахуванням певної стадії циклу його розвитку та організаційних і економічних методів управління, що представляють собою способи, прийоми і технології приведення в дію і використання засобів управління [6, с. 101].

І. Богатирьов визначає поняття «розвиток підприємства» як складний соціально-економічний феномен. Першоосновою розвитку І. Богатирьов називає різноманітні зміни (внутрішнього та зовнішнього характеру), які виступають результатом взаємодії економічних предметів (об'єктів), їх різних властивостей, рис і параметрів [1, с. 5].

Формулювання цілей статті. Незважаючи на теоретично-методологічну розробленість різних аспектів проблеми управління розвитком підприємства та, враховуючи необхідність подальших досліджень у зазначеному напрямі, виникла потреба у формулюванні наступних цілей статті: теоретико-методологічного опису процесу управління розвитком підприємства; визначення кадрової складової в управлінні розвитком підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління розвитком підприємства являє процес проведення запланованих змін, спрямованих на удосконалення або реінжиніринг існуючих бізнес-процесів у напрямі диверсифікації, виходу на нові ринки, посилення рівня конкурентоспроможності та ін.

На наш погляд, механізм управління розвитком підприємства охоплює сукупність методів, інструментів та важелів здійснення запланованих змін для досягнення бажаного для підприємства стану (рис. 1).

Механізм управління розвитком визначається основними проблемами, що існують на даному підприємстві, потребують короткотермінового або довготермінового вирішення та основними тенденціями розвитку сфери діяльності. Загалом певні проблеми є притаманними багатьом вітчизняним підприємствах:

– кризові умови функціонування бізнесу;

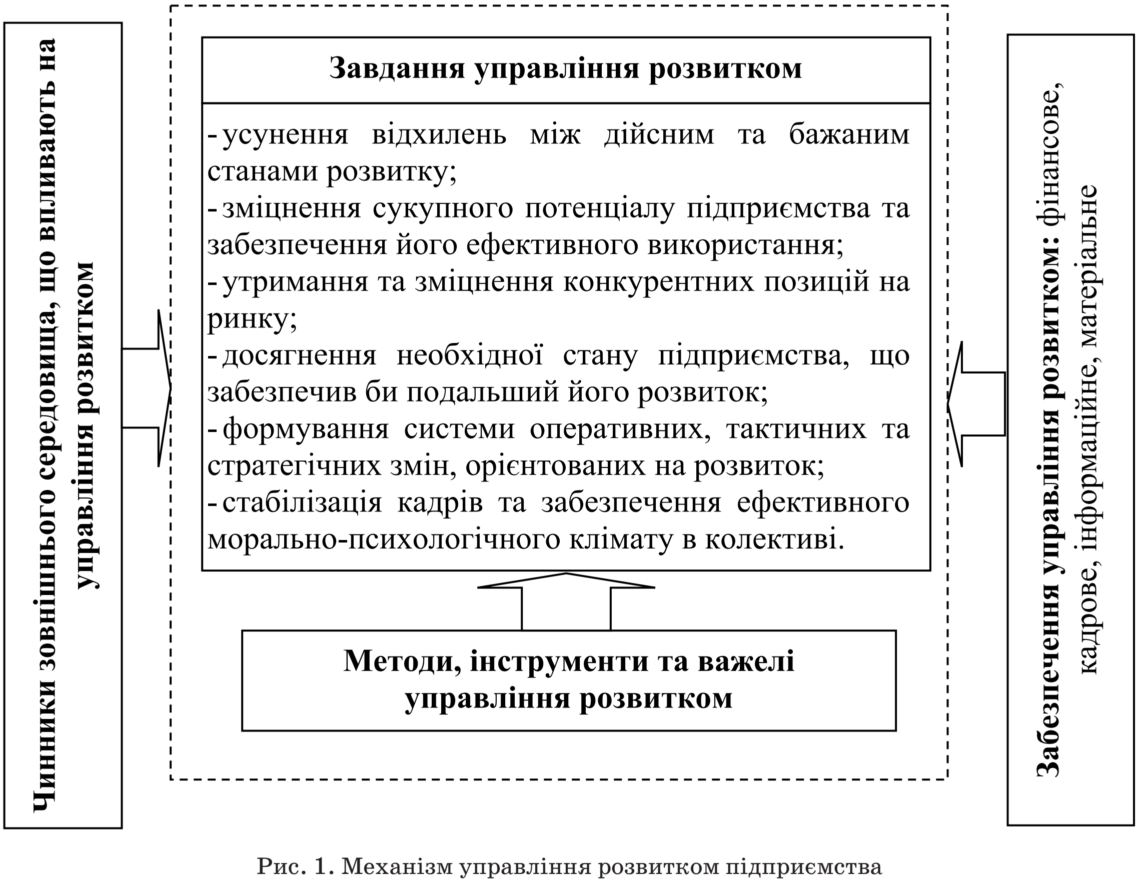

Рис. 1. Механізм управління розвитком підприємства

Джерело: розроблено автором

- зниження купівельної спроможності населення;
- недосконала політика в сфері організації додаткових послуг;
- недостатність інвестиційних ресурсів для оновлення основних засобів та інноваційного розвитку;
- технічна та технологічна недосконалість забезпечення операційного процесу;
- недостатній кадровий потенціал для ефективного управління розвитком;
- неготовність керівництва підприємств до змін

Функція розвитку підприємства у формалізованому вигляді може бути функцією такого виду:

$$F_R(N; Z; S; K; M; O) \to \text{opt},$$

де N — напрями розвитку;

Z — зміни, що потрібно реалізувати відповідно до визначених напрямів розвитку;

S — ресурсне забезпечення розвитку;

K — кадрова складова розвитку;

M — методи управління розвитком;

O — очікуваний результат розвитку.

Наведена функція розвитку свідчить, що ефективність механізму управління розвитком значною мірою залежить від його кадрової складової.

Л. Кобрин показниками кадрової складової підприємства називає:

- винахідницьку активність (відношення кількості винаходів до загальної кількості працівників загалом чи інженерно-технічних працівників);
- освітній рівень (відношення кількості осіб, що мають вищу освіту відповідно до профілю діяльності підприємства, до загальної кількості частки працівників з науковими ступенями та званнями в загальній кількості управлінського персоналу);
- плинність працівників високої кваліфікації (відношення кількості працівників, які звільнилися, до загальної кількості працівників цієї кваліфікації) [2, с. 154–155].

На наш погляд, систему показників кадрової складової можна дещо розширити (табл. 1). У табл. 1 також зазначено ряд проблем стану кадрового забезпечення управління розвитком, що в сучасних реаліях, на нашу думку, зумовлено:

- недостатньою мотивацією персоналу в період змін та планування питань, пов'язаних із розвитком;
- недостатнім інформаційним забезпеченням персоналу підприємства щодо процесу управління розвитком;
- недосконалим делегуванням повноважень на підприємстві;
- низькою інноваційною свідомістю керівництва та персоналу підприємства;
- відсутністю роботи на підприємстві з підтримки морально-психологічного клімату в колективі;
- відсутністю на підприємствах роботи з планування кадрового резерву та прогнозування кадрів.

Слід зазначити, що оскільки механізм управління розвитком має, переважно, антикризовий характер, питанню кадрового забезпечення не приділяється належної уваги. Окрім того можна стверджувати, що зміни, пов'язанні з розвитком сприймаються персоналом як додаткові завдання, що потребують затрат часу та ресурсів. Тому доцільно акцентуватися не лише на формуванні ефективного механізму управління розвитком, а й на його кадровому забезпеченні. У цьому напрямі дії керівництва повинні бути пов'язанні з аналізом середовища підприєм-

Таблиця 1

Кадрова складова управління розвитком вітчизняних підприємств

Показники кадрової складової	Проблеми стану складової
Чисельність та структура персоналу, необхідного для розвитку	Недостатня чисельність персоналу для впровадження змін. Невідповідність штатної та соціальної структури для впровадження змін, орієнтованих на розвиток.
Рівні управління розвитком	Управління розвитком обмежується вищим рівнем керівництва
Рівень кваліфікації та компетенції персоналу підприємства, що ініціює та проводить зміни, орієнтовані на розвиток	Недостатня кваліфікація та компетенція персоналу, що ініціює та здійснює зміни, спрямовані на розвиток
Методологія прийняття управлінських рішень, пов'язаних із розвитком	Часто одноосібний характер прийняття рішень. Рішення інтуїтивні. Недостатня кількість альтернативних варіантів
Стиль керівництва	Стиль керівництва не відповідає потребам змін, орієнтованих на розвиток
Готовність персоналу до змін	Низький рівень готовності персоналу до змін
Наявність команди з управління розвитком	Відсутність сформованої (постійної) команди з управління розвитком

Джерело: розроблено автором

ства, формування стратегії розвитку та планів реалізації цієї стратегії, а також оцінкою відповідності їм існуючого кадрового забезпечення. Наявність відхилень повинне стати «відправною точкою» для формування стратегії кадрового забезпечення розвитку підприємства, її постійного корегування відповідно до визначених критеріїв результативності. Реалізація стратегії кадрового забезпечення управління розвитком деталізується у поточних планах кадрового забезпечення, що передбачають наймання, відбір, добір та розміщення кадрів, їх адаптацію, управління розвитком та мотивацію.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження можна зробити висновок, що кадрова складова є важливим чинником забезпечення ефективного управління розвитком підприємства. На вітчизняних підприємствах стан кадрового забезпечення управління розвитком має значні недоліки, що зумовлює необхідність формування пропозицій щодо його удосконалення.

Література

1. Богатирьов І. Г. Управління розвитком підприємства: автореферат дис. на к.е.н.: 08.06.01 — економіка, організація і управління підприємствами. Київ, 2004. 25 с.

2. Кобрин Л. Й. Діагностика факторів інноваційного розвитку підприємства // Наукові записки, 2016. № 1(52). С. 152–157.

3. Мартиненко М. В. Управління розвитком підприємства в умовах інноваційної знанієорієнтованої економіки // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2018. Випуск 94. С. 36–46.

4. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства // Траєкторія науки, 2016. № 3(8). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/upravlinnya-stalim-rozvitkom-suchasnogo-pidpriemstva/viewer.

5. Пащенко О. П. Стратегічне управління розвитком підприємства // Вісник Хмельницького національного університету, 2011. № 2. Т2. С. 99–103.

6. Судомир М. Р. Управління розвитком підприємства // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету, 2016. № 1(29). С. 34–39.

7. Ткаченко А. М., Марченко К. А. Сучасні підходи до управління розвитком підприємства // Економіка і регіон, 2014. № 1 (44). С. 85–90.

8. Хвостіна І. М. Механізм управління розвитком // Інвестиції: практика та досвід, 2015. № 1. С. 30–33.

References

1. Bogatyrov I. G.(2004) Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Enterprise development management]: avtoreferat dys. na k.e.n.: 08.06.01 — ekonomika, organizaciya i upravlinnya pidpryyemstvamy. Kyyiv. 25

2. Kobryn L. J. (2016) Diagnostyka faktoriv innovacijnogo rozvytku pidpryyemstva [Diagnosis of factors of innovative development of the enterprise]. Naukovi zapysky. 1(52). PP. 152–157.

3. Martynenko M. V. (2018) Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva v umovax innovacijnoyi znaniyeoriyentovanoyi ekonomiky [Diagnosis of factors of innovative development of the enterprise]. Visnyk Kharkivskogo nacionalnogo universytetu im. V. N. Karazina. № 94. PP. 36–46.

4. Pakulin S. L., Pakulina A. A. (2016) Upravlinnya stalym rozvytkom suchasnogo pidpryyemstva [Management of sustainable development of a modern enterprise]. Trayektoriya nauky. № 3(8). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/upravlinnya-stalim-rozvitkom-suchasnogo-pidpriemstva/viewer.

5. Pashhenko O. P. (2011) Strategichne upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Strategic management of enterprise development] Visnyk Khmelnyczkogo nacionalnogo universytetu. T2. PP. 99–103.

6. Sudomyr M. R. (2016) Upravlinnya rozvy'tkom pidpryyemstva [Enterprise development management]. Zbirnyk naukovykh pracz Tavrijskogo derzhavnogo agrotekhnologichnogo universy'tetu. #1(29). PP. 34–39.

7. Tkachenko A. M., Marchenko K. A. (2014) Suchasni pidkhody do upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Modern approaches to enterprise development management]. Ekonomika i region. 1 (44). PP. 85–90.

8. Xvostina I. M. (2015) Mekhanizm upravlinnya rozvytkom [Development management mechanism]. Investyciyi: praktyka ta dosvid. № 1. PP. 30–33.

УДК 001.89 (075.8)

Кустріч Лілія Олександрівна
доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри менеджменту
Уманський національний університет садівництва
Кустрич Лилия Александровна
доктор экономических наук, профессор,
доцент кафедры менеджмента
Уманский национальный университет садоводчества
Kustrich Liliia
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0002-5048-4053

Альошкіна Людмила Петрівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Уманський національний університет садівництва
Алёшкина Людмила Петровна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента
Уманский национальный университет садоводчества
Aleshkina Liudmyla
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0002-1647-0141

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6895

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

METHODOLOGICAL BASICS OF ORGANIZATION AND CONDUCTION OF THE SCIENTIFIC RESEARCH

Анотація*. У статті розглянуто питання стосовно концептуальних основ організації та проведення наукових досліджень. Зазначено, що дослідження будь-якої сфери людської діяльності, в тому числі й наукової, підпорядковуються загальним закономірностям пізнавального процесу та реалізуються за допомогою методологічних регулятивів. У ході проведеного аналізу щодо специфіки формування дослідницької роботи, встановлено, що наукове дослідження має свої, тільки йому притаманні ознаки, що обумовлюються специфікою взаємодії досліджуваного суб'єкта та об'єкта, особливостями використовуваних засобів і способів досягнення ймовірних результатів тощо. Зазначено, що метою проведення наукових досліджень є визначення ключових категорій та принципів, а також формулювання теоретико-прикладних положень, які пояснюють природні й соціальні феномени. Визначено ключові методичні основи наукової діяльності. Зазначено, що при*

формуванні концептуальних основ організації наукових досліджень та проведення дослідницької роботи використовуються методи дивергенції, конвергенції та трансформації. На основі аналітики та критичного аналізу наукових джерел, у яких висвітлено питання методики наукових досліджень та планування дослідницької роботи, виокремлено та проаналізовано етапи організації та проведення наукового дослідження.

Проведений аналіз методології наукового дослідження вказує на необхідність подальшої розробки методологічних аспектів стосовно організації та проведення наукових досліджень. Прискорення темпів розвитку теорії і практики вимагає не тільки подальшого вдосконалення традиційних методів наукового дослідження, а й розробки інноваційних форм наукової діяльності, застосування яких дало б змогу підвищити ефективність наукового дослідження. Саме тому вивчення та розробка проблематики щодо методології організації та проведення досліджень є неодмінною умовою ефективності науки та її оперативного втілення в практику наукового пізнання.

Ключові слова: *наукове дослідження, наукова діяльність, науковий процес, організація дослідження, методологія.*

Аннотация. *В статье рассмотрен вопрос о концептуальных основах организации и проведения научных исследований. Отмечено, что исследования любой сферы человеческой деятельности, в том числе и научной, подчиняются общим закономерностям познавательного процесса и реализуются с помощью методологических регулятивов. В ходе проведенного анализа относительно специфики формирования исследовательской работы, установлено, что научное исследование имеет свои, только ему присущие признаки, которые оговариваются спецификой взаимодействия исследуемого субъекта и объекта, особенностями используемых средств и способов достижения возможных результатов и т.п. Указано, что целью проведения научных исследований является определение ключевых категорий и принципов, а также формулировка теоретико-прикладных принципов, которые объясняют природные и социальные феномены. Определены ключевые методические основы научной деятельности. Отмечено, что при формировании концептуальных основ организации научных исследований и проведении исследовательской работы используются методы дивергенции, конвергенции и трансформации. На основании аналитики и критического анализа научных источников, в которых раскрыты вопросы методики научных исследований и планирования исследовательской работы, выделены и проанализированы этапы организации и проведения научного исследования.*

Проведенный анализ методологии научного исследования указывает на необходимость дальнейшей разработки методологических аспектов по организации и проведению научных исследований. Ускорение темпов развития теории и практики требует не только дальнейшего совершенствования традиционных методов научного исследования, но и разработки инновационных форм научной деятельности, применение которых позволило бы повысить эффективность научного исследования. Именно поэтому изучение и разработка проблематики по методологии организации и проведения исследований является непременным условием эффективности науки и ее оперативного воплощения в практику научного познания.

Ключевые слова: *научное исследование, научная деятельность, научный процесс, организация исследования, методология.*

Summary. *The article deals with the question of the conceptual foundations of the organization and conduction of the scientific research. It is noted that the research of any sphere of human activity, including scientific, is subject to the general laws of the cognitive process and is implemented with the help of methodological regulations. During the analysis of the specifics of the formation of research work, it was established that scientific research has its own, unique and inherent features, stipulated by the specifics of the interaction of the subject and object under study, the features of the means and ways of achieving possible results, etc. It is indicated that the purpose of scientific research is to identify key categories and principles, as well as the formulation of theoretical and applied provisions that explain natural and social phenomena. The key methodological foundations of scientific activity has been defined. It is noted that during the formation of the conceptual foundations of the organization of scientific research and research work methods of divergence, convergence and transformation are being used.*

On the basis of analysis and critical analysis of scientific sources, which covers the methodology of scientific research and research planning, the stages of organization and conduction of scientific research has been highlighted and analyzed. It is summarized that the analysis of the methodology of scientific research indicates the requirement for further development of methodological aspects on the organization and conduction of scientific research. The accelerating of development pace of theory and practice requires not only further improvement of traditional research methods, but also the development of innovative forms of scientific activity, the application of which would increase the effectiveness of scientific research. That is why the study and development of research methodology is a prerequisite for the effectiveness of science and its operational implementation in the practice of scientific knowledge.

Key words: *scientific research, scientific activity, scientific process, organization of research, methodology.*

Постановка проблеми. Дослідження будь-якої сфери людської діяльності, в тому числі й наукової, підпорядковуються загальним закономірностям пізнавального процесу та реалізуються за допомогою методологічних регулятивів. У той же час наукове дослідження має свої, тільки йому притаманні ознаки, що обумовлюються специфікою взаємодії досліджуваного суб'єкта та об'єкта, особливостями використовуваних засобів і способів досягнення ймовірних результатів тощо. Зазначений аспект вимагає уважного вивчення проблем методології організації та проведення наукового дослідження з метою адекватної оцінки певних явищ і процесів, а саме: сутності та змісту методологічних знань, їх рівня; співвідношення методики, методу і технології пізнання у процесі дослідження; місця і ролі методологічних принципів у практиці наукової діяльності; розвитку методологічної культури дослідника й т. ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методів, методики та методології проведення наукових досліджень вивчалося багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, наприклад І. Г. Герасимов вважає, що наукове дослідження є «особливим видом логічно систематизованого міркування, яке будується на принципах логічної послідовності та несуперечності його складових» [1, с. 82]. «Логіка наукового дослідження забезпечує отримання такої множини фактів, узагальнення яких не лише мінімізує шанси виявлення логічної суперечності між ними, тим самим уможливлюючи здійснення теоретичних узагальнень, але й отримання у їх підсумку нового знання, розширюючи, тим самим, коло відомого» указує Романенко О. Я. [2, с. 25].

Франк Волфс (Frank L. Y. Wolfs) метод наукових досліджень визначає як процес, за якого вчені у певному періоді часу прагнуть побудувати надійну теорію сутності певного об'єкта чи явища [3]. Романенко С. С. зазначає, що методика наукового дослідження — це система правил, прийомів, підходів до визначення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності [4, с. 78]. Мак Гроу-Хіл (McGraw-Hill) методику наукових досліджень трактує як сукупність стратегічних або формалізованих правил і процедур, які використовуються при здійсненні наукових досліджень для досягнення успішного результату [5]. Андрійчуком В. Г. встановлено, що «Методологія наукового дослідження — це сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предмета дослідження за їх певного співвідношення і субординації. Причому, методологію наукового дослідження можуть репрезентувати ті методи, принципи та прийоми пізнання, які вже створені наукою й набули практичного використання в пізнавальній діяльності різних сфер об'єктивної реальності» [6, с. 93].

Мазаракі А. А. та ін. тлумачать методологію наукових досліджень як сукупність канонів, призначених управляти процесом одержання наукових знань, що грунтується на спостереженні, випробуванні, обґрунтуванні та розробці теорії [7, с. 42]. Конверський А. Є. та ін. зазначають, що «Результати наукових досліджень оцінюються тим вище, чим вищим є рівень науковості зроблених висновків та узагальнень, чим вони достовірніші та ефективніші. Крім того, ці результати мають створювати основу для нових наукових розробок» [8, с. 21].

Невирішені частини проблеми. На основі аналізу вищерозглянутих праць можна сказати, що питання сутності, методів та результатів наукових досліджень висвітлені досить глибоко та різнобічно. Але проведений нами критичний аналіз науково-літературних джерел свідчить про те, що наразі недостатньо вивчено питання стосовно дослідження проблематики формування методологічних основ організації і проведення наукових досліджень. Отож зазначений аспект породжує потребу у проведенні більш ґрунтовних досліджень у даному напрямку.

Метою статті є визначення та аналіз концептуальних основ організації і проведення наукових досліджень.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугували наукові положення і праці вітчизняних, зарубіжних вчених щодо методики організації та проведення наукових досліджень. У ході висвітлення результатів дослідження було використано методику критичного аналізу даних, порівняльного аналізу, графічної інтерпретації, експертних оцінок, логічного узагальнення тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові дослідження — це потужне джерело нових знань, які трансформуються в новітні технології та продукти наукоємного виробництва, прискорюють зростання продуктивності праці і темпів накопичення суспільного прибутку, сприяють підвищенню конкурентоспроможності суспільного виробництва [9, с. 2].

Проведення наукових досліджень — це завдання, що вимагає широкого кругозору і глибинних знань з економіки, менеджменту, соціології та інших дисциплін. Метою проведення наукових досліджень є визначення ключових категорій та принципів, а також формулювання теоретико-прикладних положень, які пояснюють природні й соціальні феномени. Логічне розуміння методології щодо організації

й проведення наукових досліджень є домінантою наукового пізнання та дає змогу усунути суб'єктивізм при застосуванні неформальних методів, збалансувати застосування теоретичних і емпіричних методів, інтерпретувати отримані результати тощо.

Наукове дослідження означає постійний рух уперед і назад між теорією та спостереженням. Залежно від кваліфікації та інтересів науковця наукове дослідження може приймати одну з двох форм: індуктивне чи дедуктивне. В індуктивному дослідженні метою науковця є побудова теоретичних концепцій і виявлення закономірностей, спираючись на дані спостереження. У дедуктивному дослідженні метою науковця є тестування концепцій і виявлених закономірностей, відомих із теорії, спираючись при цьому на нові емпіричні дані. Індуктивне та дедуктивне дослідження є двома половинами дослідницького циклу, що постійно повторюється між теорією та спостереженнями. Дослідник не може виконувати індуктивне чи дедуктивне дослідження, якщо він не обізнаний як з теоретичними, так і з емпіричними компонентами дослідження.

Наукові дослідження можуть виконуватися у двох видах: теоретичному та емпіричному. Завданням теоретичного дослідження є розвиток абстрактних концепцій стосовно природних чи соціальних подій чи явищ, а також встановлення зв'язків між цими концепціями, тобто, створення теорій. Завдання емпіричного — тестування теоретичних концепцій і зв'язків, щоб з'ясувати, наскільки добре вони відображають реалії навколишньої дійсності, відомі завдяки практиці, і подальше удосконалення на цій основі існуючих теорій. Із часом теорія стає все більш і більш точною (тобто все краще відповідає реаліям, які спостерігаються), і наука досягає зрілості [9, с. 4–5].

Виконання дослідницької роботи залежить від рівня володіння знаннями у сфері, в якій планується проведення дослідження, та теоретико-практичного уміння науковця правильно організувати, спланувати і виконати усі етапи дослідження. Кількість етапів наукового дослідження та їх зміст залежать від специфіки досліджуваного об'єкта, предмета та виду дослідження. «… слід раціонально будувати основну частину дослідження за принципом чергування етапів, коли кожна частина роботи (теоретична, методична, практична, аналітична) супроводжується вивченням літератури. Послідовне чергування етапів особливо необхідне, коли складність дослідження потребує розділити його на кількість самостійних частин. Дотримання послідовності етапів сприяє формуванню у дослідника вміння планування й організувати свою працю» [10, с. 26].

З-поміж наявної множини методів науковець не здійснює їх вибір випадковим чином, застосовуючи для реалізації власного дослідження ті з них, що можуть бути легітимовані теорією, яка необхідним чином постає в якості своєрідного концептуального фону пізнавальної діяльності науковця, визначаючи відповідну оптику погляду суб'єкта пізнання на проблему дослідження. Це разом з тим накладає деякі пізнавальні обмеження на процес дослідження та його результати, адже той чи інший метод дозволяє вивчити предмет не в усій його повноті та багатогранності, а виявляє лише ті його властивості, які можуть бути видимими через призму даного пізнавального інструменту. Водночас кількість різноманітних методів визначається і самою проблемою дослідження, а саме складністю предмета, на який вона вказує, а також горизонтом прогнозу, який має бути реалізованим в межах того чи іншого дослідження [2, с. 29].

На основі аналітики та критичного аналізу наукових джерел [1; 3; 6–10], у яких висвітлено питання методики наукових досліджень та планування дослідницької роботи, можемо виділити наступні етапи організації та проведення наукового дослідження (рис. 1):

– перший етап — підготовчий. Його метою є встановлення проблеми дослідження. Основним завданням дослідника на даному етапі є визначення сутності досліджуваного питання (проблеми), вирішення якого сприятиме вивченню теоретичної складової проблематики дослідження та вдосконалення його практичної частини. При цьому паралельно встановленню проблематики досліджуваного питання формується концепція дослідження. Концепція дослідження є цілісною, логічно пов'язаною системою поглядів, об'єднаних спільною ідеєю та спрямованих на досягнення цілей дослідження.

Слід зазначити, що при формуванні концепції дослідження у практиці проведення наукових досліджень можна використовувати методи дивергенції, конвергенції та трансформації. Дивергенція використовується як метод розширення меж у пізнавальному процесі, спрямований на всеосяжний пошук ідей, підходів, напрямків, методів, що забезпечує досягнення цілей дослідження. До методів дивергенції відносяться: узагальнення наукової інформації; візуалізації та обговорення проблеми; аналіз формулювань і формування понятійного апарату; накопичення інформації та інвентаризація й аналіз різних сторін проблеми; аналітика підходів до вирішення проблеми. Конвергенція має на меті звуження меж дослідження. Звуження меж

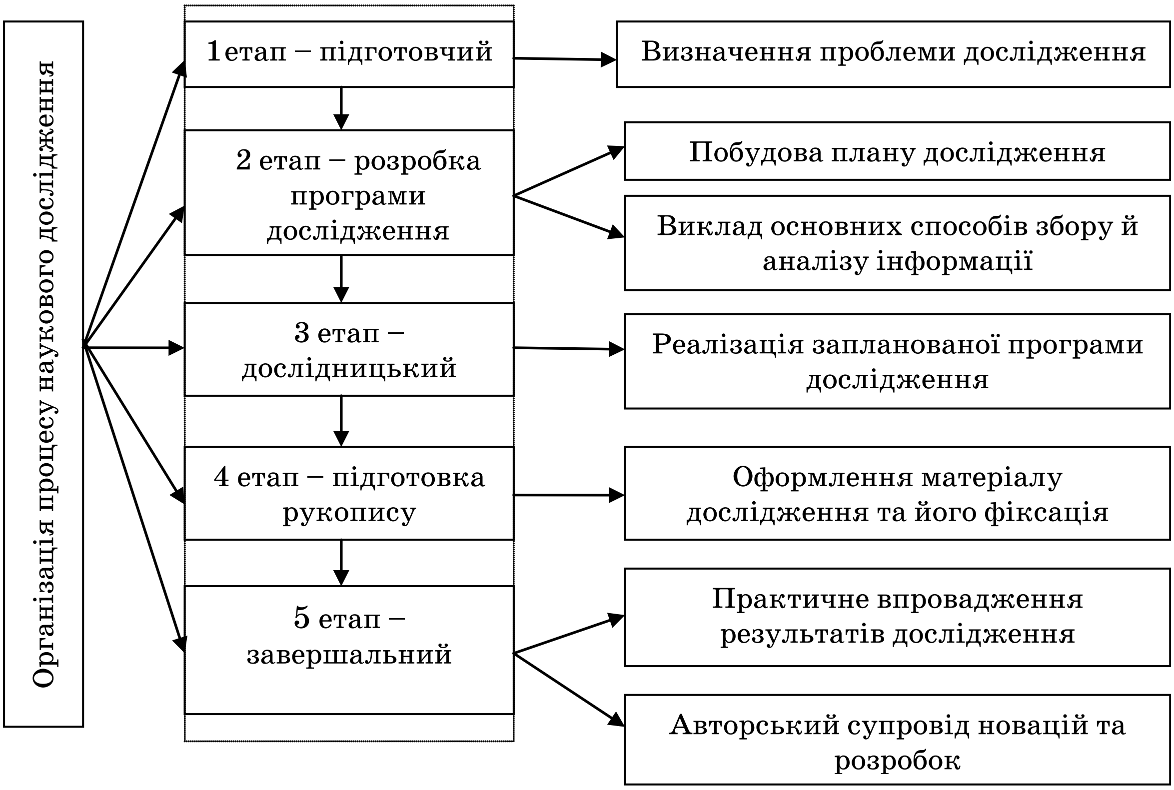

Рис. **1.** Схема організації та проведення наукового дослідження
Джерело: складено на основі проведеного дослідження

дослідження може ґрунтуватися на статистичних дослідженнях, розрахунках, наукових обґрунтуваннях, проектуванні тощо. Метод трансформації має на увазі зміну уявлення про проблему до такого вигляду, який є найбільш прийнятним для дослідження. Методами трансформації є: аналітичний підбір науково-практичної інформації проблематики; уточнення структури проблеми; ранжування наукових поглядів; вибір критеріїв або окремих елементів проблеми; підбір інформаційних джерел дослідження тощо.

Також на концепцію дослідження впливає наукова парадигма, яка на період проведення дослідження превалює у сфері науки. Наукова парадигма є сукупністю теоретичних і методологічних положень, ухвалених на певному етапі розвитку науки в наукових колах і таких, що використовуються в якості зразка чи моделі наукових досліджень, інтерпретації, оцінки і систематизації наукових даних для осмислення гіпотез і вирішення завдань у процесі наукового пізнання. Саме наукова парадигма визначає напрямок дослідження до того часу, поки накопичені знання не будуть суперечити загальноприйнятим і не буде сформовано нових знань, які б давали пояснення протиріччям, що виникли у процесі розвитку науки.

У ході визначення проблеми у дослідника формується загальне бачення картини дослідження. У більшості випадків саме на даному етапі вдається сформувати робочу гіпотезу, яка в процесі дослідження повинна бути доведена або спростована. Окрім того, на даному етапі дослідник виділяє об'єкт як основний елемент дослідження і предмет — властивості або характеристики предмета дослідження, що підлягають вивченню.

Отже, на першому — підготовчому етапі — дослідницька діяльність спрямована на отримання теоретичних знань та розробку практичних положень щодо вивчення мети та визначення проблематики питання. У якості мети дослідження повинні виступати достовірне вивчення предмета дослідження та отримання практично важливих результатів, а основою визначення проблематики питання є окреслення сфери та меж дослідницької роботи;

– другий етап — розробка програми дослідження. Основна частина програми дослідження повинна містити план дослідження і виклад основних способів збору й аналізу емпіричної інформації. При складанні плану дослідження слід чітко дотримуватися обраної теми і не виходити за її межі. Програма дослідження повинна містити викладені в логічній послідовності розділи, які відображають усі напрямки дослідження. У даному розділі зазначаються методи дослідження, показується зв'язок даних методів із цілями, завданнями та

гіпотезами. При виборі методу дослідження потрібно зважати на можливості досягнення мети, зокрема на економічність та безпечність дослідницьких дій; враховувати морально-етичні та правові аспекти норм поведінки тощо;

- третім етапом наукового дослідження є реалізація запланованої програми дослідження. Цей етап, по-суті, є дослідницьким. Він складається не тільки із систематичного вивчення літератури за темою дослідження, статистичних відомостей та архівних матеріалів, а й передбачає виконання теоретичних та емпіричних досліджень, обробки даних, узагальнення та аналізу результатів, пояснення нових отриманих фактів, аргументування та формулювання положень, висновків, практичних рекомендацій і пропозицій;
- четвертий етап включає в себе безпосереднє оформлення матеріалу дослідження — рукопису, шляхом фіксації його на папері або в електронній формі. При оформленні рукопису слід чітко визначити внутрішню структури роботи та дотримуватися її, при цьому певного уточнення можуть потребувати тема дослідження, назви розділів та підрозділів. Також чіткого структурування та оформлення потребують такі елементи рукопису, як список літератури й інтернет-джерел, графічних матеріалів, додатків.

Слід зазначити, що єдиного стандарту щодо компонування дослідницької праці не існує, і кожен автор обирає власний внутрішньо-логічний зв'язок між частинами рукопису таким чином, щоб повністю розкрити проблематику дослідження. Однак, слід зазначити, що наразі існує усталена й найбільш поширена структура розташування елементів рукопису в такій послідовності: титульний аркуш, зміст, вступ, розділи основної частини, висновки; список використаних джерел, додатки, допоміжні вказівники.

Оформлення конкретних елементів роботи (змісту [11–12], бібліографії [13], індексу УДК [14], JEL Classification [15] та ISBN [16]) має відповідати державним та міжнародним стандартам.

Загалом вимоги до оформлення результатів науково-дослідних робіт в Україні містить ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення» [17];

- п'ятий, завершальний етап наукового дослідження — практичне впровадження результатів проведеного дослідження у роботу підприємств (організацій, установ) та авторський супровід пропонованих новацій та розробок у процесі їх введення та реалізації.

Висновки. Отже, говорячи про методологічні основи організації та проведення наукових досліджень, слід зазначити, що всі рівні методичного забезпечення дослідження пов'язані між собою. Процес отримання нового знання не може забезпечуватися одним, навіть найважливішим, як здавалося б, методом, або будуватися на єдиному вченні. Не слід також розуміти під методологічними засадами певну множину окремих методів. Навпаки, вони є складним інтегруючим утворенням горизонтальних та вертикальних зв'язків, детермінованих сферою діяльності, її змістом, спрямованістю тощо. Результат наукового дослідження багато в чому залежить від уміння науковця (дослідника) розумно та цілеспрямовано використовувати в своїй діяльності різні методи і методологічні стратегії, враховувати відносність і умовність їх розмежування.

Аналіз методології наукового дослідження вказує на необхідність подальшої розробки методологічних проблем стосовно організації та проведення наукових досліджень. Прискорення темпів розвитку теорії і практики вимагає не тільки подальшого вдосконалення традиційних методів наукового дослідження, а й розробки інноваційних форм наукової діяльності, застосування яких дало б змогу підвищити ефективність наукового дослідження. Саме тому вивчення та розробка проблематики щодо методології організації та проведення досліджень є неодмінною умовою ефективності науки та її оперативного втілення в практику наукового пізнання.

Література

1. Герасимов И. Г. Структура научного исследования (философский анализ познавательной деятельности в науке). М.: Мысль, 1985. 215 с.

2. Романенко О.Я Епістемологічний потенціал основних засобів наукового соціального прогнозування // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. № 42. С. 25–40.

3. Frank L. Y. Wolfs Scientific method. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, 2020. N4. 14627, USA. URL: http://teacher.pas.rochester.edu/phylabs/appendixe/appendixe.html

4. Романенко С. С. Методологія і методи наукового дослідження. К.: ІЕЕСУ, 2003. 257 с.

5. McGraw-Hill. What is the definition of scientific method? // Encyclopedia of Science and Technology, 2021. URL: https://www.answers.com/Q/What_is_the_definition_of_scientific_method

6. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень // Економіка АПК, 2016. № 7. С. 87–93.

7. Мазаракі А. А. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, апробація). К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 296 с.

8. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

9. Бхаттачерджи А., Ситник Н. І. Дослідження в соціальних науках: теорія і практика. США: «Університет Південної Флоріди», Київ: «КПІ», 2020. 160 с.

10. Тулайдан В. Основи наукових досліджень. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. 282 с.

11. ДСТУ 8344:2015 Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять. URL: http://shop.uas.org.ua/ua/ informacija-ta-dokumentacija-bibliografichne-posilannja-zagal-ni-polozhennja-ta-pravila-skladannja.html

12. ДСТУ 5034:2008 Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. URL: http://kyiv-heritage.com/sites/default/files.pdf

13. ДСТУ 3582:2013 Інформація та документація. Бібліографічний опис скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). URL: http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3582_2013.pdf

14. ДСТУ 2395–2000 (ISO 5963:1985) Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальна методика. URL: http://ksv.do.am/GOST/DSTY_ALL/ DSTU1/dstu_2395–2000.pdf

15. JEL Classification System. American Economic Association. 2021. URL: https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php

16. ДСТУ 3017:2015 Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. URL: http://ksv.do.am/GOST/dstu_30 17–2015.pdf

17. ДСТУ 3008:2015 Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/3659_3008-2015.PDF

References

1. Gerasimov I. G. Struktura nauchnogo issledovaniya (filosofskij analiz poznavatel'noj deyatel'nosti v nauke). M.: Mysl', 1985. 215 s.

2. Romanenko O. Ya Epistemolohichnyi potentsial osnovnykh zasobiv naukovoho sotsialnoho prohnozuvannia // Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. № 42. S. 25–40.

3. Frank L. Y. Wolfs. Scientific method. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, 2020. N4. 14627, USA. URL: http://teacher.pas.rochester.edu/phylabs/appendixe/appendixe.html

4. Romanenko S. S. Metodolohiia i metody naukovoho doslidzhennia. K.: IEESU, 2003. 257 s.

5. McGraw-Hill. What is the definition of scientific method? Encyclopedia of Science and Technology, 2021. URL: https://www.answers.com/Q/What_is_the_definition_of_scientific_method

6. Andriichuk V. H. Sutnisnyi aspekt metodolohii naukovykh doslidzhen. Ekonomika APK, 2016. № 7. S. 87–93.

7. Mazaraki A. A. Ekonomichni doslidzhennia (metodolohiia, instrumentarii, aprobatsiia). K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2011. 296 s.

8. Konverskyi A. Ye. Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 352 s.

9. Bkhattacherdzhy A., Sytnyk N. I. Doslidzhennia v sotsialnykh naukakh: teoriia i praktyka. SShA: «Universytet Pivdennoi Floridy», Kyiv: «KPI», 2020. 160 s.

10. Tulaidan V. Osnovy naukovykh doslidzhen. Uzhhorod: DVNZ «Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet», 2017. 282 s.

11. DSTU 8344:2015 Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni elementy. Terminy ta vyznachennia poniat. URL: http://shop.uas.org.ua/ua/ informacija-ta-dokumentacija-bibliografichne-posilannja-zagal-ni-polozhennja-ta-pravila-skladannja.html

12. DSTU 5034:2008 Informatsiia i dokumentatsiia. Naukovo-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat. URL: http://kyiv-heritage.com/sites/default/files.pdf

13. DSTU 3582:2013 Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliohrafichnyi opys skorochennia sliv i slovospoluchen ukrainskoiu movoiu. Zahalni vymohy ta pravyla (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). URL: http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3582_2013.pdf

14. DSTU 2395–2000 (ISO 5963:1985) Informatsiia ta dokumentatsiia. Obstezhennia dokumenta, vstanovlennia yoho predmeta ta vidbir terminiv indeksuvannia. Zahalna metodyka. URL: http://ksv.do.am/GOST/DSTY_ALL/DSTU1/dstu_2395-2000.pdf

15. JEL Classification System. American Economic Association, 2021. URL: https://www.aeaweb.org/econlit/jel-Codes.php

16. DSTU 3017:2015 Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat. URL: http://ksv.do.am/GOST/dstu_30 17-2015.pdf

17. DSTU 3008:2015 Informatsiia ta dokumentatsiia. Zvity u sferi nauky i tekhniky. Struktura ta pravyla oformlennia. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/3659_3008-2015.PDF

УДК 005.935:[338.24/.27:005.332.4]](045)

Литвиненко Катерина Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Литвиненко Екатерина Александровна
кандидат экономических наук, доцент
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Lytvynenko Kateryna
PhD in Economics
Odessa I.I. Mechnikov National University

Доценко Вікторія Петрівна
магістрант економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Доценко Виктория Петровна
магистрант экономико-правового факультета
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова
Dotsenko Viktoriia
Master's Student of the Faculty of Economics and Law
Odessa I.I. Mechnikov National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6898

РОЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ПОТЕНЦІАЛОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

РОЛЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЛИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПОТЕНЦИАЛОМ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

THE ROLE OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTROLLING SYSTEM IN THE MANAGEMENT OF THE POTENTIAL OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Анотація. *У статті проаналізовано роль впровадження контролінгу в управлінні потенціалом конкурентоспроможності підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках. Сформульовано основні визначення терміну «контролінг». Визначено основні етапи процесу контролінгу та його методичне забезпечення. Контролінг дозволяє підприємству адаптуватись до постійної зміни середовища та успішно виживати в умовах конкуренції. Сутність контролінгу та його місце в системі управління підприємством можна розглядати з позицій чотирьох підходів: функціонального, ситуаційного, процесного та системного. При цьому виділяють два типи контролінгу, а саме оперативний та стратегічний, які формують цілісну систему контролінгу, що дозволяє підприємству досягнути поставлених кінцевих цілей та результатів. Основне призначення стратегічного контролінгу як інструмента управління полягає у формуванні необхідного інформаційного забезпечення та аналітичної бази для формування сукупності індикаторів (показників), які свідчитимуть як про потребу трансформаційних перетворень, так і про їх ефективність у довгостроковій перспективі. За допомогою, власне, інструментів оперативного*

контролінгу формується механізм, який дозволяє своєчасно встановлювати відхилення від наміченого курсу і коригувати напрями розвитку. Складові процесу контролінгу можуть змінюватися залежно від специфіки діяльності та цілей підприємства. Розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів стимулює розвиток трансформації підприємства на певних етапах його життєвого циклу. Для правильної ідентифікації точки трансформації, тобто визначення сукупності контрольних параметрів, які свідчать про необхідність здійснення трансформації, необхідно залучати інструментарій стратегічного контролінгу, який призначений для підвищення конкурентоспроможності підприємства у загальному бізнес-середовищі. З урахуванням зазначених тенденцій розвитку стратегічні і тактичні трансформації як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку в динамічному зовнішньому середовищі є необхідною умовою розвитку підприємств.

Ключові слова: *контролінг, управління, менеджмент, конкурентоспроможність, економіка.*

Аннотация. *В статье проанализировано роль внедрения контроллинга в управлении потенциалом конкурентоспособности предприятия на внутреннем и внешнем рынках. Сформулировано основные определения термина «контроллинг». Определено основные этапы контроллинга и его методическое обеспечение. Контроллинг позволяет предприятию адаптироваться к постоянному изменению внешней среды и успешно выживать в условиях конкуренции. Сущность контроллинга и его место в системе управления предприятием можно рассматривать с позиций четырех подходов: функционального, ситуационного, процессного и системного. При этом выделяют два типа контроллинга, а именно – оперативный и стратегический, которые формируют целостную систему контролдинга, которая позволяет предприятию достигнуть поставленных целей и результатов. Основное предназначение стратегического контроллинга как инструмента управления заключается в формировании необходимого информационного обеспечения и аналитической базы для формировании совокупности индикаторов (показателей), которые будут свидетельствовать как о потребности трансформационных преобразований, так и про их эффективность в долгосрочной перспективе. С помощью, собственно, инструментов оперативного контроллинга формируется механизм, который позволяет своевременно устанавливать отклонения от намеченного пути и корректировать направления развития. Составляющие процесса контроллинга могут изменяться в зависимости от специфики деятельности и целей редприятия. Развитие интеграционных и глобализационных процессов стимулирует развитие трансформации предприятия на определенных этапах його жизненнго цикла. Для правильной идентификации точки трансформации, то есть определения совокупности контрольных параметров, которые свидетельствуют про необходимость осуществления трансформации, необходимо применять инструментарий стратегического контроллинга, который предназначенный для повышения конкурентоспособности предприятия в общей бизнес-среде. С учетом указанных тенденций развития стратегические и тактические трансформации как инструмент обеспечения конкурентоспособности и постоянного развития в динамической внешней среде являются необходимым условием развития предприятия.*

Ключевые слова: *контроллинг, управление, менеджмент, конкурентоспособность, экономика.*

Summary. *The article analyzes the role of introducing controlling in the management of the competitiveness potential of an enterprise in the internal and external markets. The main definitions of the term «controlling» are formulated. The main stages of controlling and its methodological support are determined. Controlling allows an enterprise to adapt to a constantly changing external environment and successfully survive in a competitive environment. The essence of controlling and its place in the enterprise management system can be considered from four approaches: functional, situational, process and systemic. At the same time, two types of controlling are distinguished, namely, operational and strategic, which form an integral controlling system that allows an enterprise to achieve its goals and results. The main purpose of strategic controlling as a management tool is to form the necessary information support and analytical base for the formation of a set of indicators (indicators) which will attest to the need for transformational changes, and about their effectiveness in the long term. With the help of the tools of operational controlling, a mechanism is formed that makes it possible to timely establish deviations from the planned path and correct the direction of development. The components of the controlling process can vary depending on the specifics of the activity and the goals of the company. The development of integration and globalization processes stimulates the development of enterprise transformation at certain stages of its life cycle. To correctly identify the transformation point, that is, to determine the set of control parameters that indicate the need for transformation, it is necessary to use the strategic controlling toolkit, which is designed to increase the competitiveness of the enterprise in the general business environment. Taking into account these development trends, strategic and tactical transformations as a tool for ensuring competitiveness and constant development in a dynamic external environment are a prerequisite for the development of a company.*

Key words: *controlling, administration, management, competitiveness, economics.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформації бізнес-середовища з врахуванням розгортання процесів інтеграції та глобалізації ефективним інструментарієм підвищення конкурентоспроможності підприємства виділяють синтез елементів контролінгу. Основним завданням бізнесу нині є забезпечення конкурентоспроможності не лише на внутрішньому, й на зовнішньому ринках. Для цього українські підприємства потребують швидких технологічних змін, упровадження інновацій і створення гнучких організаційних моделей управління ними. Ефективне здійснення цих процесів вимагає ресурсного, управлінського та інформаційного забезпечення. Характер цих перетворень повинен бути стрімким, тобто необхідно говорити про здійснення трансформаційних змін у діяльності підприємств.

Актуальність даного дослідження зумовлена як позитивними, так і негативними тенденціями у формуванні трансформаційних можливостей вітчизняних компаній. Серед позитивних аспектів — підтримка екологічних стандартів виробництва продукції, зміна тривалості життєвого циклу продукції і технологій, зростання ролі інформаційно-інтелектуальних ресурсів тощо. Серед несприятливих аспектів — поглиблення глобалізації, посилення конкуренції на світовому ринку, обмеженість ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням функції контролінгу, а також його ролі у підвищенні конкурентоспроможності компанії присвячено праці таких вчених, як Г. О. Швиданенко [1], О. Б. Бутнік-Сіверський [1], І. А. Павленко [1], Р. Ф. Бруханський [2], Н.Є Скоробогатова [3], Р. Манн [4], Е. Майер [4], Е. А. Ананькина [5], С. В. Данілочкін [5], Н. Г. Данілочкіна [5], Х. Й. Фольмут [6], А. Дайле [7], М. С. Пушкар [8], Р. М. Пушкар [8], Л. А. Сухарьова [10], С.Н Петренко [10], І. А. Маркіна [11]. Проте, не вистачає комплексного погляду та характеристики системи контролінгу на підприємстві та потребує більш детального визначення взаємозв'язок контрольних функцій організації та показників конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними завданням даного дослідження є аналіз останніх наукових праць та досліджень з теми контролінгу, розгляд та систематизація основних підходів до визначення терміну «контролінг» та наліз особливостей впровадження системи контролінгу та формулювання основної методології здійснення процесу контролінгу.

Виклад основного матеріалу. Економічні кризи, зростання конкуренції та мінлива ринкова кон'юнктура змушують компанії оперативно здійснювати трансформацію маркетингових, логістичних, виробничих, збутових та управлінських процесів. З урахуванням зазначених тенденцій стратегічні і тактичні трансформації як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку в динамічному зовнішньому середовищі є необхідною умовою розвитку підприємств.

Потреба у трансформації компанії з метою піднесення її конкурентоспроможності має особливу актуальність як для лідерів ринку, так і для компаній-новачків. Компанії-лідери, що мають великі ринкові частки, як правило, демонструють консервативний характер в управлінні своєю бізнес-моделлю, що є основною загрозою зниження конкурентоспроможності порівно із більш динамічними, гнучкими та креативними у питаннях стратегічного управління закордонними підприємствами.

Дослідження особливостей трансформаційних перетворень на рівні підприємства є відносно новим напрямом і досить часто пов'язується у літературі із проблемами реструктуризації підприємства. Проте поняття трансформації та реструктуризації підприємства не є тотожними чи синонімічними. Трансформація є об'єктивним процесом, тобто не залежить від бажання керівництва підприємства, а відбувається під впливом зовнішніх або внутрішніх об'єктивних чинників. Наприклад, трансформація підприємства може відбуватися під впливом зростання ролі інтелектуальних ресурсів у бізнес-процесах, поширенні інтернет-технологій у процесах збуту, змін у ланцюгу створення цінності тощо. Процес реструктуризації має суб'єктивний характер і вимагає прийняття конкретних управлінських рішень для його здійснення.

Розглядаючи трансформацію у контексті концепцій розвитку підприємства, необхідно сказати, що вона характеризує новий «проактивний» тип розвитку, для якого характерним є здійснення випереджальних дій для забезпечення конкурентоспроможності підприємства у довгостроковій перспективі. Своєчасна трансформація діяльності бізнесу в умовах посилення динамічності бізнес-середовища, а також зростання конкуренції і розгортання процесів інтеграції та глобалізації світової економіки, має вирішальне значення як для поточної діяльності підприємства, так і для перспектив його розвитку.

За одним із визначень процес трансформації підприємства — це комплекс швидких і кардинальних перетворень його діяльності, що реалізуються на підприємстві за рахунок накопиченого бізнес-потенціалу відповідно до поставлених стратегічних пріоритетів і змісту перетворень з метою

забезпечення конкурентоспроможності. Еволюція основних етапів розвитку трансформації підприємства виглядає наступним чином:

1. Трансформація на основі підвищення продуктивності використання матеріально-технічних ресурсів;

2. Трансформація на основі реінжинірингу бізнес-процесів і впровадження процесного управління;

3. Трансформація на основі використання нематеріальних (інтелектуальних) ресурсів у бізнесі;

4. Трансформація на основі появи нових організаційних моделей інноваційного розвитку.

Для правильної ідентифікації точки трансформації, тобто визначення сукупності контрольних параметрів, які свідчать про необхідність здійснення трансформації, необхідно залучати інструментарій стратегічного контролінгу. Стратегічний контролінг являє собою, з одного боку, діяльність співробітників (контролерів), що передбачає збирання, аналіз і систематизацію інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях системи управління. З іншого боку, стратегічний контролінг — це сукупність методик перетворення інформації в банк систематизованих техніко-економічних даних для підтримки стратегічного планування. Отже, основне призначення стратегічного контролінгу як інструмента управління полягає у формуванні необхідного інформаційного забезпечення та аналітичної бази для формування сукупності індикаторів (показників), які свідчитимуть як про потребу трансформаційних перетворень, так і про їх ефективність у довгостроковій перспективі [1, с. 89–90].

Контролінг, на відміну від функціональних дисциплін, є синтетичною дисципліною, яка базується на принципах: планування (визначення певних стандартів діяльності підприємства); обліку (визначення фактичного стану об'єктів спостереження); аналізу (встановлення відповідності фактичного стану об'єкта визначеним стандартам); прийняття рішень. Контролінг можна розглядати як одну з концепцій конструктивного управління [2, с. 15].

Неоднозначність трактування сутності контролінгу робить доцільним узагальнити ці позиції та сформулювати основні визначення терміна «контролінг», які подано у табл. 1.

Таблиця 1

Основні визначення терміна «контролінг»

Зміст тлумачення	Джерело визначення
Контролінг — система управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства, тобто в економічному відношенні, умовно кажучи, це система управління прибутком підприємства	Контроллінг для початківців / Р. Манн, Е. Майер. — М.: Фінанси і статистика, 1995 [4, с. 8]
Контролінг — це функціонально відокремлений напрям економічної роботи на підприємстві, який пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції в менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень	Контролінг як інструмент управління підприємством / Є. А. Ананькіна, С. В. Данілочкін, Н. Г. Данилочкина и др.; Під ред. Н. Г. Данілочкіной. — М.: Аудит, ЮНІТІ, 2001 [5, с. 6]
Контролінг — цілісна концепція економічного управління підприємством, яка направлена на виявлення усіх можливостей і ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринку	Фольмут Х. Й. Інструменти контролінгу від А до Я: Пер. з нім. / Під ред. та з передм. М. Л. Лукашевича та Є. Н. Тіхонєнковой. — М.: Фінанси та статистика, 2001. [6, с. 5]
Контролінг — процес оволодіння підприємством економічною ситуацією на ринку	Дайле А. Практика контролінгу: Пер. з нім./ Під ред. та з передм. М. Л. Лукашевича та Є. Н. Тіхонєнковой. М.: Фінанси та статистика, 2001. [7, с. 11]
Контролінг — концептція ефективного управління економічним об'єктом з метою забезпечення його сталого і тривалого існування в постійно змінюваному середовищі	М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. Контролінг- інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: монографія. Тернопіль: Карт-бланш. 2004. [8, с. 12]
Контролінг — система спостереження та вивчення поведінки економічного механізму конкретного підприємства і розробки шляхів для досягнення мети, яку воно ставить перед собою	Пушкар М.С. Контролінг: Монографія. Тернопіль: Ника, 1997. [9, с. 61]
Контролінг — синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує розробку альтернативних підходів при здійсненні оперативного та стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей та результатів діяльності підприємства	Сухарьова Л.А., Петренко С.Н. Контролінг — основа управління бізнесом. К.: Ельга Ніка-Центр, 2002. [10, с. 15]

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 6; 7;8; 9; 10]

Найбільш ґрунтовним тлумачення контролінгу як комплексної міжфункціональної концепції управління, метою якої є координація систем планування, контролю та інформаційного забезпечення задля збільшення вартості компанії. Виходячи з такої точки зору, основний інтерес власника компанії — це збільшення її вартості, а витрати, прибуток, фінансово-економічні показники — лише інструменти для вирішення даного завдання [3, с. 5].

Метою контролінгу є діагностування фактичного техніко-економічного і фінансового стану, порівняння його з прогнозованим, виявлення тенденцій і закономірностей розвитку економіки підприємств у відповідності до основної мети та попередження негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на фінансовий результат і положення на ринку [2, с. 16].

Існує також точка зору, згідно якої метою контролінгу є забезпеченя прибутковості та ліквідності підприємства шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків при співставленні доходу від реалізації та витрат, а також в розробці заходів по регулюванні відхилень, що виникають [11, с. 17].

Іншими словами, контролінг є системою спостереження та вивчення поведінки економічного механізму конкретної фірми та розробки шляхів для досягнення мети, яку вона ставить перед собою.

Основними завданнями контролінгу є:

1. Оптимізація інформаційних потоків підприємства;

2. Ліквідація виявлених прорахунків діяльності підприємства;

3. Орієнтація на отримання максимально можливого результату.

Предметом контролінгу є мікроекономічні процеси і явища на підприємстві, які характеризуються певними показниками — індикаторами в їх динаміці та макроекономічні процеси в країні, які безпосередньо впливають на економіку підприємства. Тобто, для розуміння предмету контролінгу досить важливим є отримання інформації не лише про внутрішнє, але й про зовнішнє середовище підприємства. Контролінг дозволяє підприємству адаптуватись до постійної зміни середовища та успішно виживати в умовах конкуренції.

Контролінг як окрема наука має свої методи дослідження: загальнометодологічні — характерні для будь-якої науки: спостереження, порівняння, аналіз, синтез, систематизація, історія розвитку, виявлення закономірностей, прогнозування тощо; загальнонаукові — методи досліджень окремих систем: планування, обліку, аналізу, управління, статистики, кібернетики, інформатики; специфічні — моделювання процесів і явищ, яке визначає конкретні завдання системи. Об'єктами контролінгу виступають: ресурси підприємства (матеріальні, інформаційні, персонал, засоби підприємства); господарські процеси (інвестиційна діяльність, постачання, виробництво, збут, науково-дослідні та експериментальні роботи); фінансова діяльність підприємства; показники ефективності роботи підприємства. По кожній з груп об'єктів контролінгу формуються конкретні об'єкти з визначенням системи показників, по яких планується, обліковується, аналізується та контролюється певний аспект функціонування фірми [2, с. 16–17].

У межах контролінгу формуються не тільки фінансові показники, але й показники фактичної та прогнозної оцінки економічних результатів діяльності підприємства в цілому та всіх його структур. На основі такої інформації можуть прийматися управлінські рішення стосовно найширшого кола проблем та напрямків: ціноутворення, нарощування чи скорочення виробничих потужностей, удосконалення процесів управління витратами, контроль виконання планів тощо. Завдання та відповідальність контролера сформульовані у місії контролера, розробленої Міжнародною групою контролінгу (International Group of Controlling) у 2002 р., відповідно до якої контроллери:

1. Організують та супроводжують процес постановки цілей, планування та управління, несучи тим самим сумісну відповідальність за досягнення цілей;

2. Забезпечують прозорість результатів, фінансів, процесів та стратегій, сприяючи досягненню більш високої ефективності;

3. Координують підцілі та підплани у межах єдиного цілого та організовують систему внутрішньо фірмової звітності;

4. Будують процес постановки цілей, планування та управління для орієнтації співробітників, приймаючих рішення, на цілі компанії;

5. Забезпечують збір необхідних даних та інформації;

6. Створюють та обслуговують контролінгові системи [3, с. 6].

Причини появи контролінгу на сучасних підприємствах:

1. Нестабільність як зовнішніх (інтернаціоналізація економіки, загострення конкуренції на внутрішніх і світових ринках тощо), так і внутрішніх (обсяги виробництва, заборгованість по заробітній платі, пошук надійних партнерів і т.д.) факторів висувають додаткові вимоги до системи управління підприємством;

2. Необхідність пошуку новітніх більш ефективних систем управління, які покликані забезпечувати гнучкість і надійність функціонування фірми;

3. Суттєві зміни в організації і методології системи інформаційного забезпечення адміністративного апарату підприємства;

4. Відсутність коментарів різноманітних варіантів управлінських рішень [2, с. 13].

На думку професора Пушкаря С. М., найбільш підготовленими є підприємства з чисельністю працюючих понад 1000 чоловік (у них доцільно створювати спеціалізовані служби контролінгу). Другу групу господарюючих суб'єктів, де є умови для впровадження контролінгу, формують різного роду об'єднання (спілки, концерни, корпорації). Оскільки мета окремих підприємств може не співпадати із загальною метою об'єднання, контролінг сприяє консолідації сил для досягнення спільної мети. Щодо третьої групи підприємств (з чисельністю працюючих 200–1000 чол.), то в найближчий час у них немає перспектив для впровадження контролінгу, оскільки відсутні передумови для цього (обчислювальна техніка, фаховий рівень бухгалтерів). На малих підприємствах доцільно використовувати традиційні форми контролю [2, с. 15].

Методичне забезпечення контролінгу — це сукупність прийомів і методів дослідження, які ним використовуються у відповідності із специфікою функціонування. Методика розкриває структуру елементів контролінгу і встановлює їх логічний взаємозв'язок. Перелік конкретних інструментів контролінгу в основному сформувався на Заході.

Основна мета функціонування оперативного контролінгу на підприємстві полягає в систематичному зборі необхідної для аналізу інформації, її обробці та підготовці для потреб керівництва. Досягнення цієї мети можливе лише за умови формування основного інструментарію оперативного контролінгу: бюджетування, АВС-аналізу, аналізу обсягу замовлень, оптимізації обсягів замовлень, аналізу величин у точці беззбитковості, розрахунку сум покриття, аналізу виникаючих на підприємстві «вузьких місць», розрахунку інвестицій, розрахунку виробничого результату на короткотерміновий період, оптимізації розмірів партій продукції, аналізу знижок, аналізу територій збуту продукції, функціонально-вартісного аналізу, XYZ-аналізу тощо.

Концептуальна сутність будь-якої системи контролінгу полягає в її орієнтації на конкретні цілі, перспективи майбутньої діяльності та виявлення «вузьких місць» функціонування підприємства. За допомогою, власне, інструментів оперативного контролінгу формується механізм, який дозволяє своєчасно встановлювати відхилення від наміченого курсу і коригувати напрями розвитку [2, с. 41].

Керівництво і менеджери підприємства повинні систематично контролювати, наскільки в довгостроковому плануванні буде відхилятися бажана стратегія розвитку підприємства від очікуваної. Очікувана стратегія розвитку формується на основі фактичного стану справ, без застосування особливих заходів стосовно підвищення конкурентноспроможності і створення нового потенціалу успіху.

Таким чином, між стратегіями запланованого довгострокового розвитку підприємства і розвитку на базі існуючого потенціалу виникає стратегічний розрив. Основу процесу стратегічного планування формує зовнішній аналіз і внутрішній аналіз, які дозволяють визначити сильні та слабкі сторони фірми. Необхідно провести також аналіз конкуренції та наявного потенціалу підприємства. Після виявлення в процесі аналізу стратегічного розриву необхідно розробити нову стратегію або модифікувати існуючу.

Для ліквідації стратегічного розриву необхідно врахувати новий потенціал успіху в стратегічному плані та перевірити і відкоригувати стратегічні цілі розвитку підприємства [2, с. 76].

За допомогою інвестиційних розрахунків перевіряють пропозиції щодо інвестування.

Методи інвестиційних розрахунків застосовуються для оцінки об'єктів інвестування і обґрунтування інвестиційних програм.

Існуючі методи інвестиційних розрахунків поділяються на дві групи, кожна з яких містить певні варіанти розрахунків:

1. Оцінка окремих інвестиційних об'єктів:

1.1. Статистичні методи (метод порівняння за витратами; метод порівняння за прибутком; метод розрахунку рентабельності; метод розрахунку окупності об'єкта);

1.2. Динамічні методи (метод розрахунку цінності капіталу; метод розрахунку внутрішньої норми рентабельності; метод ануїтетів);

2. Обгрунтування інвестиційних програм:

2.1. Класичні методи (статистичні методи; динамічні методи);

2.2. Імітаційні моделі (інвестиційно-фінансові моделі; інвестиційно-виробничі моделі; інвестиційно-фінансово-виробничі моделі) [2, с.61].

Основними факторами зовнішнього середовища, що впливають на формування системи контролінгу на підприємстві, є: конкурентна позиція у галузі, державне регулювання, забезпеченість ресурсами, імідж підприємства, взаємовідносини зі споживачами, специфічні особливості галузі. До внутрішніх чинників належать: цілі та стратегія підприємства, організаційна структура, розмір підприємства, технологічні особливості та ін [1, с.37–38].

Підтримка процесу управління у межах концепції контролінгу передбачає високий рівень документованості процедур і рішень за всіма напрямами діяльності та в рамках кожної з фаз управлінського циклу. Упроваджуючи на підприємстві систему контролінгу, необхідно забезпечити належну інформаційну базу, що в сучасних умовах функціонування практично неможливо без використання інформаційних технологій та автоматизованих систем управління [1, с. 41].

Система контролінгу на підприємстві, як уже було розглянуто, базується на показниках і їх системах. Упродовж останніх десятиліть в економічній літературі досить часто звучить критика на адресу традиційних фінансових показників, джерелом яких є дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Ця критика переважно спрямована на ретроспективний характер цих показників, що значно зменшує їхню цінність для прийняття стратегічних управлінських рішень. Неодноразово було помічено, що керівники часто відмовляються вкладати кошти в довгостроковий розвиток підприємства, оскільки це погіршує поточні результати діяльності. Але в міру того як капітал дедалі більше інвестується в технології, в удосконалювання характеристик і взаємозв'язків, які не можуть бути оцінені в традиційній фінансовій моделі, ця структура стає дедалі менш ефективною. Організації використовують системи оцінних індикаторів не тільки тому, що вони дозволяють сфокусуватися на короткострокових фінансових результатах, але й тому, що вони ідентифікують вартість нематеріальних активів і конкурентних переваг. Не можуть бути оцінені з використанням фінансових показників, наприклад, такі характеристики, як якість сервісу, підвищення лояльності до торговельної марки. Звичайно, така практика не може забезпечити підприємству довгострокове зростання та стабільність. Незважаючи на те, що ідеї стратегічного управління вже тридцять років дедалі активніше просочуються в практику корпоративного менеджменту, управлінські рішення традиційно базуються переважно на фінансових показниках, ніж на нефінансових (немонетарних), хоча останні не менш важливі.

Упродовж 70–90-х років минулого століття ряд дослідників намагався розв'язати цю проблему. Ще 1975 року Стівен Керр, підбиваючи підсумки діяльності багатьох компаній, зробив висновок про необхідність існування різних систем виміру результатів господарсько-фінансової діяльності для різних цілей, але ближче усіх до її рішення підійшли американські фахівці Р. С. Каплан і Д. П. Нортон. 1990 року вони досліджували системи виміру результатів діяльності 12 великих компаній, що прагнули розширити свої вимірювальні системи за рахунок включення в них показників нефінансового характеру, тому що це дозволило б їм розширити інформаційну базу для прийняття управлінських рішень. Результати проведених досліджень привели до появи так званої збалансованої системи індикаторів бізнесу (Balanced Scorecard — BSC).

Однією з передумов появи BSC було прагнення керівництва компаній до посилення управлінської функції за рахунок узгодження інтересів різних груп — акціонерів, споживачів, партнерів, кредиторів. Для того, щоб реалізувати таку багатовекторну політику управління великим бізнесом, потрібно було мати комплексну систему стратегічних цілей і ключових показників, а також добре організовану та збалансовану систему стратегічного вимірювання результатів діяльності. Система BSC призначена дати відповіді на чотири найважливіші питання:

1. Як фірму оцінюють клієнти (аспект клієнта);
2. Які процеси можуть забезпечити фірмі виняткові конкурентні переваги (внутрішнього-господарський аспект);
3. Як можна досягти подальшого поліпшення стану фірми (аспект інновацій і навчання);
4. Як оцінюють підприємство акціонери (фінансовий аспект).

Існують й інші підходи до формування систем показників, які дозволяли б управляти підприємством, проте всі вони, як і власне система BSC є, по суті, «економічними мутаціями» цільового підходу, розрізняючись або методами досягнення поставлених перед підприємством цілей, або інструментами, за допомогою яких можна цих цілей досягти. З моменту виникнення систему BSC багато разів було модифіковано різними науковцями та компаніями. Особливо відомими концепціями серед таких модифікацій є BSC–Модель Лоренса Мейсела та Універсальна система показників Рамперсада К. Х'юберта. Однією з найновіших концепцій, створених на базі BSC (рис. 1), є технологія управління результативністю BPM (Business Performance Management), яка виникла на межі XX та XXI ст. За своєю суттю BPM являє собою єдність таких компонентів:

1. Сукупність інтегрованих циклічних процесів управління та аналізу, а також відповідних технологій, які належать до фінансової й операційної діяльності компанії;
2. Орієнтованість на визначення стратегічних цілей підприємства з наступною оцінкою ефективності їх досягнення, а також управління процесом досягнення стратегічних цілей;
3. Об'єднання у своїй структурі стратегічного управління, фінансового та операційного менедж-

менту, консолідованої звітності, моделювання, аналізу й моніторингу ключових показників.

Є також й інші моделі, які за своєю сутністю є розвитком системи BSC, зокрема: Gentia Renessaisance Balanced Scorecard; pb-views; ergometrics; Alacrity Results Management; Business Performance Management-Programm; Value Scorecard (Daimler-Chrysler AG). Відмінною від BSC за рахунок систематичної визначеності конкретних дій і драйверів, позитивно впливаючих на результативність компанії, є методика ECOGRAI. Дана методика передбачає чітке розкладання й узгодженість цілей, що дає можливість докладно аналізувати результативність і контролювати виконання рішень. Загалом, метод ECOGRAI є методом розробки та впровадження системи показників результативності організацій. Цей метод застосовується за участю осіб, які приймають рішення, у системі управління виробництвом. Основними характеристики методу ECOGRAI є:

1. Логічний процес аналізу / проектування з використанням спадного підходу, котрий дозволяє виконувати декомпозицію цілей стратегічного рівня на цілі рівня оперативної діяльності;

2. Використання й графічна підтримка таких інструментів, як: GRAI мережі, регістри активності, розподіл діаграм, узгоджені панелі, листи специфікацій;

3. Національний розподіл показників результативності, котрі охоплюють різні функції і різні рівні прийняття рішенню (стратегічні / тактичні й оперативні);

4. Пошук обмеженої кількості показників результативності з використанням підходу, що дозволяє визначити обмежений і узгоджений набір показників. По факту, оригінальність методу ECOGRAI полягає не у визначенні показників результативності, а у пошуку дієвих можливостей (варіантів рішень), спираючись на які, особи, що приймають рішення, можуть досягати своїх цілей. Цей підхід дозволяє визначити реальні індивідуальні системи вимірювання досягнень з багатокритеріальними показниками результативності для кожного працівника підприємства. Логіка структурного підходу до методу розбита на шість етапів:

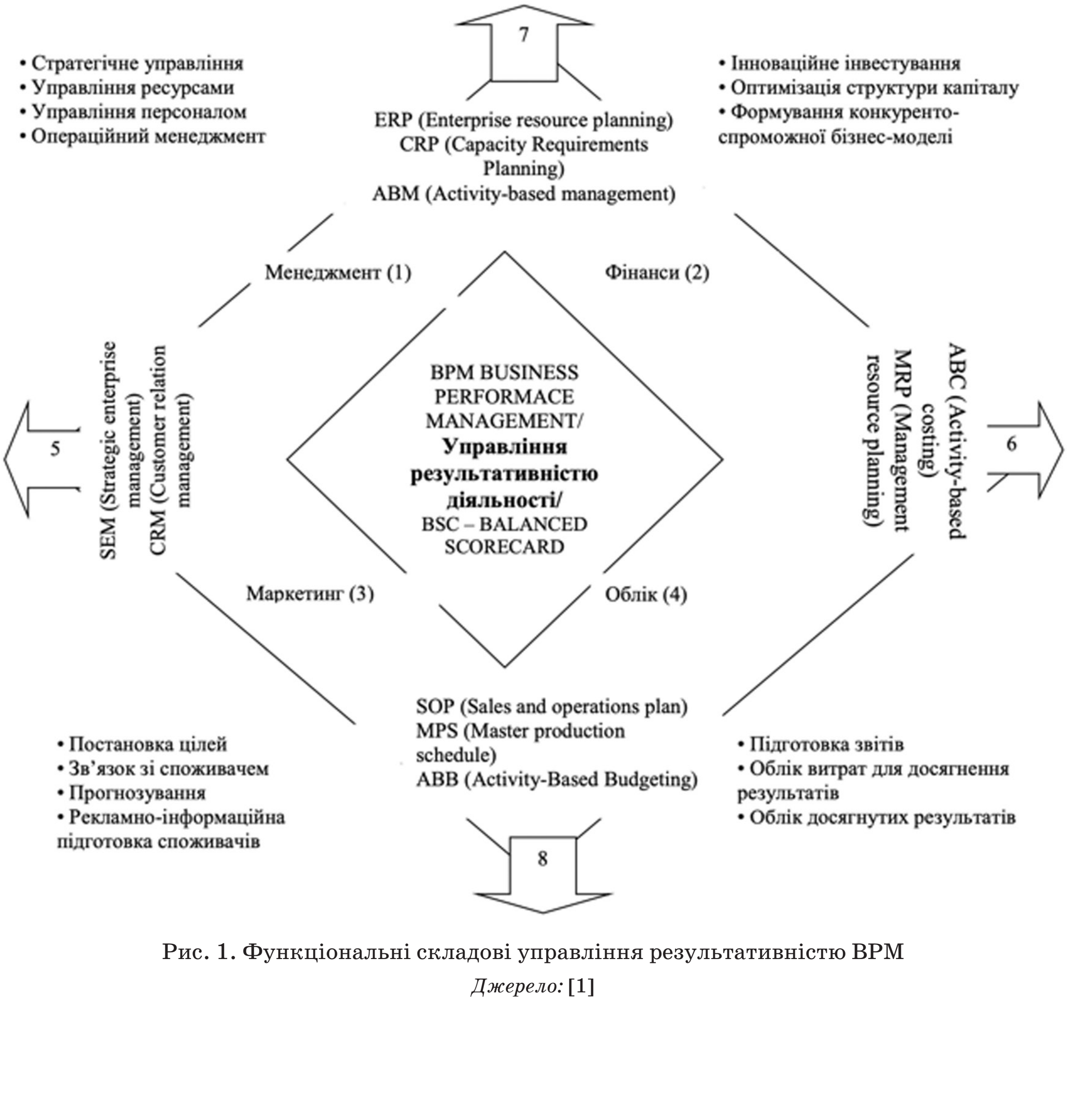

Рис. 1. Функціональні складові управління результативністю BPM

Джерело: [1]

1. Моделювання структури контролю (системи рішень) і керованої структури: бізнес-системи (фізичної трансформаційної системи) підприємства або досліджуваної області;

2. Виявлення основних необхідних елементів: узгоджених цілей (показників досягнень керованої діяльності фізичної системи) та варіантів рішень, що сприяють досяганню цих показників;

3. Визначення показників результативності (фактичної результативності);

4. Розробка інформаційної системи для побудови показників результативності;

5. Реалізація всередині інформаційної системи підприємства.

Прикладом сучасних підходів до визначення результативності господарської діяльності система AMBITE (Advanced Manufacturing Business Implementation Tool for Europe), розроблена П. Бредлі у 1996 р. Основна ідея цього підходу у тому, щоб надати менеджерам середньої ланки методичний інструментарій розуміння і реалізації стратегічних цілей діяльності. У певному розумінні система AMBITE є ретранслятором стратегії розвитку компанії на рівень виконавців у розрізі ключових чинників результативності, що дозволяє розв'язати дві основні проблеми — прив'язку до стратегічних цілей та отримання процесно-орієнтованого інструмента управління. У загальному вигляді інтерпретацію виробничого підприємстваза системою AMBITE можна представити такою схемою (рис. 2).

Як випливає з рис. 2, методика виділяє шість складових у структурі базового процесу виробництва економічних благ — постачання, виробництво, споживання, організацію, маркетинг, планування і контроль. На їх основі вже потім виокремлюють п'ять циклів макро бізнес-процесів. Отже, ключовими бізнес-процесами для забезпечення результативності діяльності підприємства вважається співпраця і кооперація, управління мережами поставок і логістика, координація та організація внутрішніх бізнес-процесів, а також обслуговування клієнтів. Фактично можна констатувати певне повторення цими ключовими циклами бізнес- процесів перспектив широковідомої моделі Balanced Scorecard.

Кожен із циклів бізнес-процесів і базові складові розкриваються у моделі AMBITE системою показників, які розробляються відповідно до специфіки діяльності організації. Крім того, подані на рис. 2 цикли орієнтуються на п'ять макровимірників результативності економічної діяльності — час, витрати, якість, гнучкість і середовище. Базова схема інтеграції має вигляд куба (рис. 3).

На основі даної схеми запропоновано використовувати 25 стратегічно важливих управлінських індикаторів результативності для різних типів виробничої діяльності. Базові 25 індикаторів деталізуються на часткові характеристики стратегічних факторів результативності до рівня кожного працівника. При цьому підкреслюється, що перелік індикаторів розробляється спеціально для кожної компанії, враховуючи її місію та стратегію розвитку, що дозволяє досягнути гнучкості наукового підходу, але водночас супроводжується суттєвим ускладненням порівняльного аналізу отриманих результатів. Цікавим з практичного погляду є підхід ENAPS, створений і використовуваний Європейською мережею навчання результативності. За цією міжнародною методологією використовуються три ієрархічні рівні індикаторів для оцінки результативності господарської діяльності компаній: рівень підприємства; рівень бізнес-процесів; функціональний рівень.

На кожному з указаних рівнів усі показники результативності визначаються у розрізі восьми груп: облік (13 вимірників), продуктовий розвиток

Рис. 2. Бізнес-модель виробничого підприємства за системою AMBITE

Джерело: [1]

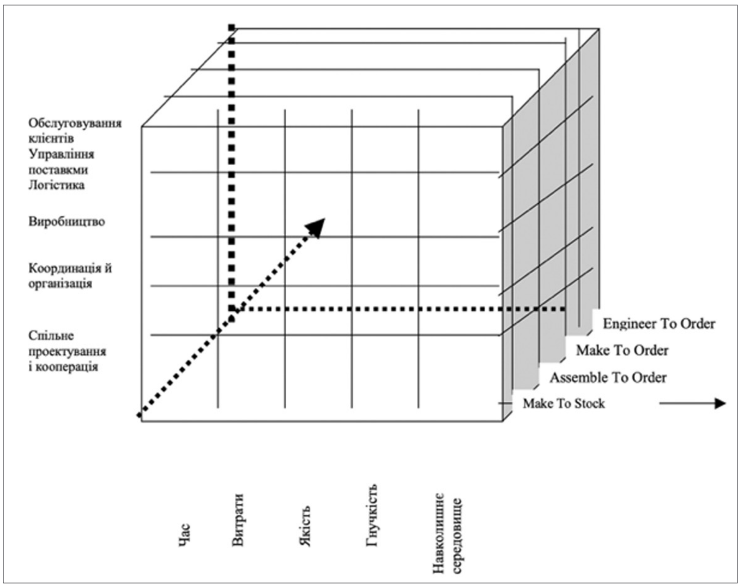

Рис. 3. Оцінка результативності господарської діяльності у системі AMBITE

Джерело: [1]

(20 вимірників), маркетинг і продажі (22 показники), планування і виробництво (20 індикаторів), обслуговування клієнтів (8 показників), закупівлі (11 вимірників), персонал (16 показників) та інші індикатори (7 вимірників).

На відміну від моделі AMBITE дана технологія розрахунків більше зорієнтована на споживача продукції, максимально повне задоволення його вимог і дотримання вимог збереження довкілля. Система ENAPS використовує загальну кількість індикаторів — вимірників результативності господарської діяльності, що сягає 117 аналітичних співвідношень. При цьому зазначається, що всі показники загальнокорпоративного рівня зіставні з аналогічними показниками інших підприємств у рамках однієї сфери бізнесу. Показники такого типу мають загальний характер і відображають такі характеристики виробничо-комерційної системи, як розмір і масштаб бізнесу, фінансовий стан підприємства.

Відомими на сьогодні є й інші методики виміру досягнень, такі як Концепція внутрішнього ринку «Хьюлетт-Паккард», Система поліпшення і виміру продуктивності (ProMES), Модель Адамса й Робертса «EP2M», Концепція «зацікавлених осіб» (ASC), Модель виміру досягнень (Performance Measurement Model), Квантовий вимір досягнень (Quantum Performance Measurent), Data Envelopment Analysis (Комплексний аналіз даних), «Ділове вікно управління» (Business Management Window), Вимірювання досягнень компанії «Ernst & Young», Метод J. I. Case («ДжАйКейс»), «Катерпілар», PMSB (Вимірювання досягнень підприємств сервісу), Performance Pyramid («Піраміда результативності»), V-модель діяльності організацій, Методика Філіпа Р. Томаса «Загальний цикл часу», QMPMS (кількісна модель системи виміру досягнень), IDPMS (Комплексна динамічна система вимірювання досягнень) тощо [1, с. 50–56].

Результатом упровадження системи контролінгу в управлінні потенціалом конкурентоспроможності підприємства є: можливість швидко й точно зробити розрахунок ціни на основі витратного методу на прийняте замовлення за договірною ціною, а також прийняти замовлення за фіксованою ціною у разі, якщо ціну пропонує замовник; створення формалізованих інформаційних потоків (документообігу) формування витрат, що дає можливість оперативно фіксувати поточний стан виконання показників діяльності підприємства; можливість спланувати поточну діяльність підприємства на основі аналізу витрат і спрогнозувати результати, побудувати модель майбутнього стану підприємства; забезпечення поточного контролю й аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємства; автоматизація функції обліку, контролю, аналізу витрат і планування діяльності підприємства [1, с. 72].

Сутність контролінгу та його місце в системі управління підприємством можна розглядати з позицій чотирьох підходів: функціонального, ситуаційного, процесного та системного. У рамках першого виокремлюються складові контролінгу за функціональними напрямами діяльності підприємства, зокрема: контролінг персоналу, фінансовий контролінг, контролінг маркетингу, контролінг матеріальних ресурсів і логістики, контролінг інвестицій і контролінг інноваційних процесів. На

рис. 4 представлено взаємозв'язок між підсистемами планування, обліку, аналізу, контролю, моніторингу та інформаційного забезпечення з усіма сферами фінансово-господарської діяльності підприємства. На представленій схемі визначено два типи взаємозв'язків: зв'язки між елементами в групах процесуальних елементів і елементів за сферами діяльності (квадратні стрілочки) та зв'язки між етапами управлінського процесу і сферами фінансово-господарської діяльності підприємства. Зовнішній контур схеми зображено пунктирною лінією, що свідчить про відкритість системи контролінгу як по відношенню до підприємства, так і до зовнішнього середовища.

У рамках ситуаційного підходу увага фокусується на тому, що ефективність різних методів і технологій управління визначається відповідно до конкретної ситуації та враховує відмінності між організаціями. Ситуаційний підхід передбачає визначення взаємозв'язків між певними аспектами управлінської концепції чи методу з конкретними ситуаціями з метою забезпечення ефективності управлінського процесу. Відповідно до даного підходу основною характеристикою системи контролінгу є гнучкість — тобто здатність адаптуватися як до змін зовнішнього середовища, так і до внутрішніх потреб конкретного підприємства.

Основними факторами зовнішнього середовища, що впливають на формування системи контролінгу на підприємстві, є: конкурентна позиція у галузі, державне регулювання, забезпеченість ресурсами, імідж підприємства, взаємовідносини зі споживачами, специфічні особливості галузі. До внутрішніх чинників належать: цілі та стратегія підприємства, організаційна структура, розмір підприємства, технологічні особливості та ін.

Відповідно до процесного підходу контролінг можна розглядати як управлінський процес, у результаті здійснення якого забезпечується досягнення цілей організації. На реалізацію процесу контролінгу впливають такі чинники, як невизначеність зовнішнього середовища, організаційна культура, обмеженість інформації, часові рамки тощо, в результаті чого даний процес не можна вважати передбачуваним, раціональним і лінійним. Входом для процесу контролінгу є інформація щодо зовнішнього і внутрішнього середовищ функціонування підприємства, виходом або результатом — звіти та плани, сформовані за пірамідальною структурою відповідно до рівнів управління. Процес контролінгу здійснюється з використанням спеціальних методів та інструментів, перелік яких залежить від специфіки і кількості проблем, які необхідно розв'язати, та чисельності персоналу, залученого до даного процесу. Тож є доцільним визначити основні його етапи:

1. Вибір оптимальної стратегії розвитку;
2. Визначення цілей діяльності;
3. Узгодження стратегічних цілей і тактичних завдань;
4. Формування механізму реалізації обраної стратегії розвитку;
5. Вибір інструментів і методик, що застосовуватимуться в управлінському процесі;

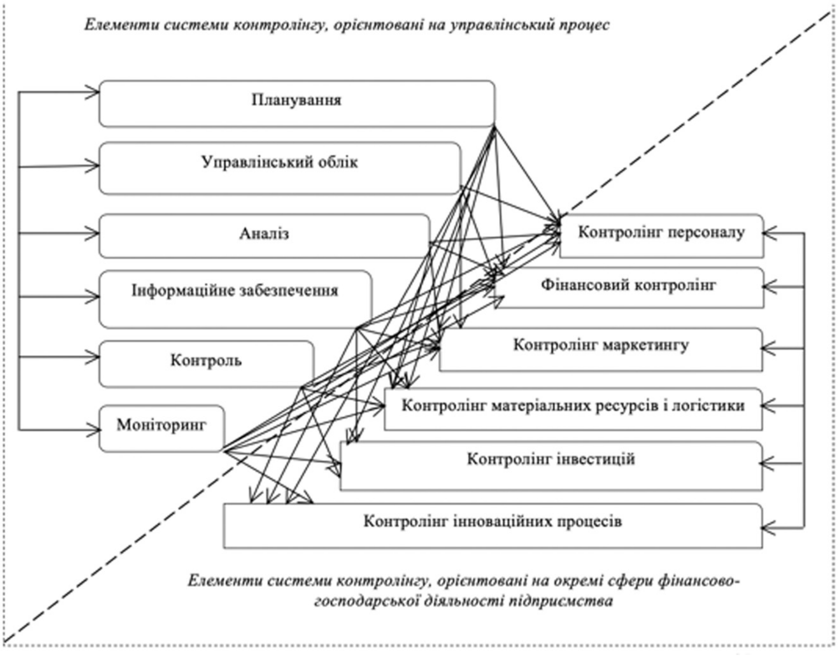

Рис. 4. Контролінг на підприємства: функціональний підхід

Джерело: [1]

6. Формування системи проміжних і кінцевих очікуваних результатів;

7. Формування системи моніторингу та контролю, адекватної цілям, стратегії та тактичним завданням;

8. Коригування стратегії, тактики та механізмів реалізації відповідно до послідовності: план → факт → відхилення [1, с. 37–38].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. В сучасних умовах трансформації бізнес-середовища з врахуванням розгортання процесів інтеграції та глобалізації в якості реальної і ефективної системи спостереження за діяльністю підприємства виділяється нова наукова дисципліна — контролінг. Контролінг представляє собою систему ефективного управління економічним об'єктом з метою досягнення його кінцевих цілей та результатів з використанням синтезу елементів обліку, аналізу, контролю, планування та регулювання. Проаналізувавши підходи до визначення контролінгу та його місця в системі управління підприємством, доцільно зазначити, що більшість вчених надає перевагу системному підходу, що передбачає виокремлення певної кількості підсистем контролінгу, а також встановлення взаємозв'язків між ними. При цьому система контролінгу створюється за принципом контуру регулювання управлінського процесу і формує систему інформаційно-аналітичної та методичної підтримки керівників у процесах планування, контролю, аналізу і прийняття управлінських рішень за всіма функціональними сферами діяльності підприємства. У результаті взаємодії в одному інформаційному просторі елементи контролінгу досконало опановують економічну ситуацію на підприємстві, інтегруються в систему управлінських процесів і забезпечують їх координацію. Основною метою контролінгу є діагностування техніко-економічного та фінансового стану підприємства та забезпеченя прибутковості та ліквідності підприємства шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків при співставленні доходу від реалізації та витрат, а також в розробці заходів по регулюванні відхилень, що виникають у процесі управління. Упроваджуючи на підприємстві систему контролінгу, необхідно забезпечити належну інформаційну базу, що в сучасних умовах функціонування практично неможливо без використання інформаційних технологій та автоматизованих систем управління.

Література

1. Управлінський контролінг [Електронний ресурс]: кол. монографія / за заг. ред. Г. О. Швиданенко. [Г. О. Швиданенко, О. Б. Бутнік-Сіверський, І. А. Павленко, та ін.]; К.: КНЕУ, 2015. 156 с.

2. Бруханський Р. Ф. Контролінг.Курс лекцій. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 114 с.

3. Скоробогатова Н. Є. Особливості контролінгу в сучасних умовах господарювання. URL: http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45628/41849 (дата звернення: 28.01.2021)

4. Контроллінг для початківців / Р. Манн, Е. Майер. М.: Фінанси і статистика, 1995. 302 с.

5. Контролінгг як інструмент управління підприємством / Є. А. Ананькіна, С. В. Данілочкін, Н. Г. Данілочкіна та ін.; під ред. Данілочкіной Н. Г. М.: Аудит, ЮНІТІ, 1998. 279 с.

6. Фольмут Х. Й. Інструменти контролінгу від А до Я: Пер. з нім. / Під ред. та з передм. М. Л. Лукашевича та Є. Н. Тіхонєнковой. М.: Фінанси та статистика, 2001. 288 с.

7. Дайле А. Практика контролінгу: Пер. з нім. / Під ред. та з передм. М. Л. Лукашевича та Є. Н. Тіхонєнковой. М.: Фінанси та статистика, 2001. 342 с.

8. Пушкар М. С., Пушкар Р. М. Контролінг — інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 370 с.

9. Пушкар М. С. Контролінг: Монографія. Тернопіль: Ніка, 1997. 146 с.

10. Сухарьова Л. А., Петренко С. Н. Контролінг — основа управління бізнесом. К.: Ельга; Ніка-Центр, 2002. 208 с.

11. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів [текст]: навч. посіб. / І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко. К.: «Центр учбової літератури». 2013. 304 с.

References

1. Upravlins'kyy kontrolinh [Elektronnyy resurs].: kol. monohrafiya / za zah. red. H. O. Shvydanenko. [H. O. Shvydanenko, O. B. Butnik-Sivers'kyy, I. A. Pavlenko, ta in.]. K.: KNEU, 2015. 156 s.

2. Brukhans'kyy R. F. Kontrolinh. Kurs lektsiy. Ternopil': TNEU, 2010. 114 s.

3. Skorobohatova N. Ye. Osoblyvosti kontrolinhu v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya. URL: http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45628/41849 (data zvernennya: 28.01.2021)

4. Kontrollinh dlya pochatkivtsiv / R. Mann, E. Mayer. M.: Finansy i statystyka, 1995. 302 s.

5. Kontrollynh kak ynstrument upravlenyya predpryyatyem / E. A. Anan'kyna, S. V. Danylochkyn, N. H. Danylochkyna y dr.; pod red. Danylochkynoy N. H. M.: Audyt, YuNYTY, 1998. 279 s.

6. Folmut Kh. Y. Instrumenty kontrollinga ot A do Ya: Per. s nem. / Pod red. is predisl. M. L. Lukashevicha i Ye. N. TikhonenkoVoy. M.: Finansy i statistika, 2001. 288 s.

7. Dayle A. Praktika kontrollinga: Per. s nem./ Pod red. i s predisl. M. L. Lukashevicha i Ye. N. Tikhonenkovoy. M.: Finansy i statistika, 2001. 342 c.

8. Pushkar M. S., Pushkar R. M. Kontrolinh — informatsiyna pidsystema stratehichnoho menedzhmentu: monohrafiya. Ternopil': Kart-blansh, 2004. 370 s.

9. Pushkar M. S. Kontrolinh: Monohrafiya. Ternopil': Nyka, 1997. 146 s.

10. Sukhareva, L.A., Petrenko, S. N. Kontrolling — osnova upravleniya biznesom / L. A. Sukhareva, S. N. Petrenko. K.: Elga; Nika-Tsentr, 2002. 208 s.

11. Markina I. A. Kontrolinh dlya menedzheriv [tekst]: navch. posib. / I. A. Markina, O. M. Taran-Lala, M. V. Hunchenko. K.: «Tsentr uchbovoї literatury», 2013. 304 s.

УДК 005.96:005.342]:005.21

Лігоненко Лариса Олександрівна
доктор економічних наук, професор
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Лигоненко Лариса Александровна
доктор экономических наук, профессор
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Ligonenko Larisa
Doctor of Economics, Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Цимбалюк Ігор Олександрович
аспірант
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Цимбалюк Игорь Александрович
аспирант
Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана
Tsymbaliuk Ihor
Aspirant of the
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Демченко Олена Володимирівна
студентка
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Демченко Елена Владимировна
студентка
Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана
Demchenko Olena
Student of the
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6962

ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ТА ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ

ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ КАК ИННОВАЦИОННАЯ КОНЦЕПЦИЯ И ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ БИЗНЕС-ОРГАНИЗАЦИИ

TALENT MANAGEMENT AS AN INNOVATIVE CONCEPT AND TOOL OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF A BUSINESS ORGANIZATION

Анотація. *У статті поглиблені теоретичні основи талант-менеджменту, як інноваційної концепції та інструменту управління людськими ресурсами в організації; на основі критичного аналізу наявних трактувань поняття «талант» запропоновано власне тлумачення талант-менеджменту. Визначено, що забезпечення зростання мотивації до праці, лояльності до компаній, підвищення креативності та самореалізації стали можливими завдяки появі концепції талант-менеджменту. Досліджено дефініцію «талановитий працівник», а саме те, що талантом в сфері бізнесу можна назвати людину, що володіє високим професіоналізмом і компетентністю, оцінка якого проводиться за двома параметрами: 1) професійна компетентність – оцінка професійних знань, навичок і результатів праці; 2) компетенції, що відповідають рівню розвитку управлінських навичок (наприклад, використовуються внутріщні компетенції), які, в свою чергу, визначаються стратегічними цілями бізнес-організації, визначають вимоги до особистісних характеристик і мотивації кожного співробітника. Визначена потреба в них для успішної діяльності бізнес-організацій в умовах неокономіки; викладені аргументи доцільності розробки стратегії управління талантами. Таланти є запорукою успіху діяльності сучасних організацій, а талант-менеджмент – інструментом їх виявлення, розкриття та підтримання. Поглиблено та актуалізовано з врахуванням сучасних реалій класичну структуризацію системи талант-менеджменту, зокрема таких її складових як: HR брендинг і відбір, наставництво, коучинг, оцінка, управління ефективністю діяльності, розвиток та утримання талантів. У «війні за таланти», в сучасних реаліях, перемогу здобувають ті компанії, які мають належним чином налагоджену систему талант-менеджменту. Визначені пріоритети та перспективи управління талантами в організаціях. Запропоновано підходи щодо подолання існуючих проблем в управлінні талантами.*

Ключові слова: *талановиті працівники, талант-менеджмент, стратегія управління талантами, залучення талантів, розвиток та утримання талантів.*

Аннотация. *В статье углубленные теоретические основы талант-менеджмента, как инновационной концепции и инструмента управления человеческими ресурсами в организации; на основе критического анализа имеющихся трактовок понятия «талант» предложено собственное толкование талант-менеджмента. Определено, что обеспечение роста мотивации к труду, лояльности к компаниям, повышение креативности и самореализации стали возможными благодаря появлению концепции талант-менеджмента. Исследована дефиницию «талантливый работник», а именно то, что талантом в сфере бизнеса можно назвать человека, обладающего высоким профессионализмом и компетентностью, оценка которого проводится по двум параметрам: 1) профессиональная компетентность – оценка профессиональных знаний, навыков и результатов труда; 2) компетенции, соответствующие уровню развития управленческих навыков (например, используются внутрищни компетенции), которые, в свою очередь, определяются стратегическими целями бизнес-организации, определяют требования к личностным характеристикам и мотивации каждого сотрудника. Определена потребность в них для успешной деятельности бизнес-организаций в условиях неокономики; изложенные аргументы целесообразности разработки стратегии управления талантами. Таланты является залогом успеха деятельности современных организаций, а талант-менеджмент – инструментом их выявления, раскрытия и поддержания. Углубленно и актуализирован с учетом современных реалий классическую структуризацию системы талант-менеджмента, в частности таких ее составляющих как: HR брендинг и отбор, наставничество, коучинг, оценка, управление эффективностью деятельности, развитие и удержания талантов. В «войне за таланты», в современных реалиях, победу одерживают те компании, которые имеют надлежащим образом отлаженную систему талант-менеджмента. Определены приоритеты и перспективы управления талантами в организациях. Предложены подходы по преодолению существующих проблем в управлении талантами.*

Ключевые слова: *талантливые работники, талант-менеджмент, стратегия управления талантами, привлечение талантов, развитие и использование талантов.*

Summary. *The article deepens the theoretical foundations of talent management as an innovative concept and tool for human resource management in the organization; based on a critical analysis of the existing interpretations of the concept of «talent», our own interpretation of talent management is proposed. It is determined that ensuring the growth of motivation to work, loyalty to companies, increasing creativity and self-realization became possible due to the emergence of the concept of talent management. The definition of «talented employee» is studied, namely that talent in business can be called a person with high professionalism and competence, which is assessed on two parameters: 1) professional competence – assessment of professional knowledge, skills and performance; 2) competencies corresponding to the level of development of managerial skills (for example, internal competencies are used), which, in turn, are determined by the strategic goals of the business organization, determine the requirements for personal characteristics and motivation of each employee. The need for them for the successful operation of business organizations in the neo-economy; the arguments of expediency of development of strategy of management of talents are stated. Talents are the key to the success of modern organizations, and talent management is a tool for their identification, disclosure and maintenance. The classical structuring of the talent management system, in particular its*

components such as: HR branding and selection, mentoring, coaching, evaluation, performance management, development and retention of talents, is deeply and updated taking into account modern realities. In the «war for talent», in modern realities, the winners are those companies that have a properly debugged system of talent management. Priorities and prospects of talent management in organizations are defined. Approaches to overcoming existing problems in talent management are proposed.

Key words: *talented workers, talent management, talent management strategy, attracting talent, developing and using talent.*

Постановка проблеми. Сьогодні бізнес-організації, як і усе людство, функціонують в умовах VUKA (мінливого, невизначеного, складного та суперечливого) світу. Його характерною ознакою є постійні та непередбачувані зміни усіх складових зовнішнього та внутрішнього середовища будь-якої організації: потреб споживачів, технологій виробництва та надання послуг, будь-якого ринку(матеріалів, праці, фінансів), правил та норм державного регулювання, екологічної та епідеміологічної ситуації. Для успішної діяльності в цих умовах якість людських ресурсів в організаціях стає одними із важливих факторів для її розвитку, єдиною довготривалою важко копійованою та повторювальною конкурентною перевагою, дієвим інструментом генерування та засобом впровадження інновацій в усі аспекти бізнесу.

В цих умовах люди працездатного віку, в тому числі і персонал організацій, стають більш активнішими та ціле визначеними, усвідомлюють власну цінність та унікальність, потребують відповідного відношення до себе з боку роботодавців. З'являються все нові професії, які потребують нових навичок, швидкої мобільності, постійної адаптації та трансформації людських ресурсів, нових форм та інструментів зайнятості та організації бізнес-процесів. Бізнес-організації вже давно перейшли від планування поняття чисельності працівників до визначення вимог до якісного складу персоналу. Зараз настав часу нової епохи взаємодії працівник-роботодавець, одно з центральних тем якої стає становлення та розвитку системи управління талантами.

Таланти — це і є ті люди, які вміють швидко пристосовуватись до нових умов, є високоефективними в умовах середовища VUKA. Це не особливі люди; талантами може та в якості таланту має розглядатися кожен співробітник, якщо правильно розвивати та мотивувати його. Тож організації мають приділяти значну увагу залученню, розвитку, вдосконаленню умінь, навичок, та утриманню талановитих працівників, мотивуючи їх працювати на результат, розділяти з організацією її цілі та цінності. На жаль, часто керівники недооцінюють результати роботи талановитих та ініціативних співробітників, компанії економлять на їх розвитку та мотивації, фокусуючись на підтримці кадрів, які залучені в основних та критичних бізнес-процесів. Але якщо таланти не відчувають уваги до себе, організація може не отримувати належної віддачі від їх креативного потенціалу або ж втрачати таких співробітників. Це є початком кінця життя і самої бізнес-організації, оскільки від їх ідей та їх натхнення в виконанні своїх службових обов'язків, без їх креативності та інноваційності бути успішними в сучасних умовах просто неможливо.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Основні постулати концепція талант-менеджменту виклали у своїх роботах відомі іноземні фахівці та практики, такі як Майєр Деві та Лайкер Джеффрі [1], Робертсон Алан і Грем Еббі [2], Ед Майклз, Хелен Хендфілд-Джонс і Бет Екселрод [3], Джон Білсберрі [4], Томас Дж. Пітерс [5] та інші.

Автором терміну «управління талантами», як відомо, є Девід Уоткинс, який запропонував його ще в 1998 році в «Softcape, а в 2004 році розвинув та доповнив у всесвітньовідомій роботі «Система управління талантами» [6].

Піонером практичного впровадження концепції «талант-менеджменту» стала компанія General Electrics (GE) під керівництвом визнаного новатора Чарльза Коффіна Протягом всієї історії компанія призначала на вищі керівні посади тих людей, які були спеціальним чином підготовлені, навчені і відібрані всередині організації. Ця компанія стала символом інноваційного та ефективного управління людськими ресурсами, заснованого на принципах меритократії. Базовим суб'єктом цієї системи управління є працівник, який займає те становище, яке «відповідає його інтелектуальному потенціалу».

В кінці 90-х років XX століття виник спеціальний термін — «війна за таланти» Цей термін використовується для характеристики можливостей компаній в створенні «індивідуальних» умов для залучення і утримання талановитих співробітників, а також до їх розвитку і зростання здібностей, а також стратегіям та тактикам, які для цього використовуються. Поширенню терміну сприяв звіт «Війна за таланти» [3], який був підготовлений консалтинговою компанією McKinsey — активним популяризатором та розбудовником концепції талант-менеджменту.

Метою статті є систематизація положень концепції талант-менеджменту, критичне осмислення та подальший розвиток з врахуванням реалій сьогодення її найвагоміших теоретичних та практичних складових; критична рефлексія результатів міжнародних досліджень щодо актуальності завдань, поточного стану впровадження та перспектив подальшої розбудови системи талант-менеджменту, а також впровадження цієї інноваційної концепції та інструменту управління людськими ресурсами в організаціях України.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що людські ресурси — один із найважливіших факторів, що безпосередньо впливає на успішність функціонування, розвитку підприємств та організації, головною довготривалою конкурентною перевагою якого є талановиті співробітники.

Думки вчених, підприємців, економістів щодо визначення поняття таланту — відрізняються між собою, що наочно демонструє таблиця 1.

Проведений аналіз визначень різних авторів — вчених, власників та керівників сучасних організацій, дозволяє констатувати, що єдиного чіткого визначення таланту не існує, оскільки погляди та критерії відрізняються. Це дозволило виокремити 4 підходи до розкриття його змісту: талант — як обдарованість, як здатність, як результативність та як потенціал.

Талановиті люди виступають в якості «взірця», на якого рівняються інші співробітники. Талант здатний запалити колег своїм ентузіазмом і нетиповим, творчим підходом до вирішення проблем. Здавалося б, суцільні плюси. Однак на практиці не все так просто. По-перше, талант має «вписатись» в колектив, інакше замість «мотора» він може стати причиною розбіжностей в ньому. По-друге, талановиті співробітники відрізняються рядом якостей, які роблять управління ними досить непростим завданням.

Такі працівники орієнтовані на рух вперед, зростання, розвиток, пошук нового досвіду — це амбітні люди, які частіше за все потребують загального визнання, тверезо оцінюють свій потенціал і вміють брати на себе відповідальність. Але не кожна талановита людина буде ефективним працівником тож для ефективності кожен працівник має отримувати задоволення від своєї посади діяльності.

Фахівці з персоналу та управлінські команди дотримуються думки, що правильно налаштований процес управління талантами призводить до позитивних результатів у бізнесі. Організації вірять в людський капітал та цінують їх, називаючи «талантами», аргументуючи, що саме їх люди допоможуть організації досягти поставлених цілей. Тож, талановиті та ефективні люди дуже важливі для успішної діяльності підприємства, але попри всі плюси наявності талантів в організації, ними не так просто управляти; талановиті працівники потребують іншого підходу до організації праці., її визнання та мотивації.

Всі ці ідеї та твердження покладені в основу талант-менеджменту- інноваційної (для більшості організацій) концепції, яка виникла та активно розвивається на підґрунті загального та спеціального менеджменту, на перетині підсистем управління персоналом (кадрового менеджменту), стратегічного та інноваційного менеджменту.

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «талант» можемо запропонувати власне трактування: талант-менеджмент — це комплекс правил, основних принципів, методів, способів та форм, спрямованих на пошук, швидкої адаптації, розвиток та навчання, управління ефективність діяльності талантів, ідейних, продуктивних людей, які вміють стрімко досягати результату, швидко вчаться, генерують нові ідеї, демонструють своє пристосування до змін, чим і забезпечують успішну діяльність підприємства.

Метою управління талантами є не тільки пошук, залучення та розвиток ефективних талановитих співробітників людей, а й визначення та усунення

Таблиця 1

Основні підходи до визначення талант-менеджменту

Талант — це обдарованість	Талант часто сприймають як природний дар і кмітливість, видатні здібності і геніальність. Талант є постійним і унікальним явищем, який даний з народження, тому знання і навички, неможливо здобути без таланту [7].
Талант — це здатність	Може бути розвинененим в міру набуття досвіду і навичок [8].
Талант — це результативність	Це можливість створювати принципово нове внаслідок оволодіння професійною культурою. Тобто талант можна розкрити чи розвинути тоді людина в силу притаманних здібностей може досягати видатних результатів [9].
Талант як потенціал	Талановитий співробітник — це людина, яка володіє потенціалом для подальшого просування в компанії [9].

Джерело: складено авторами на основі [7–9]

непродуктивних, які заважають реалізації потенціалу існуючих талантів та/або створенню атмосфери розвитку талантів усіх співробітників.

Задля успіху в сучасному бізнесі, компанії намагаються повністю використовувати весь наявний у них людський капітал. Мати талановитих співробітників — це не ціль бізнесу, а його конкурентна перевага, оскільки в сучасних умовах лідерство на ринку забезпечується наявністю талановитого персоналу. Практична діяльність показує, що організації, які володіють найбільш ефективними працівникам можуть самі обирати цікаві для їх роботи проекти (Apple, IBM, Zara- є прикладами цього) і досягають високих фінансових показників, порівняно з конкурентами.

Більшість компаній сьогодні тільки починають застосовувати концепцію управління людським капіталом. За результатами дослідження Д. Катценбаха та Д. Сміта,.лише 5% компаній підтверджують наявність чіткої політики управління талановитими співробітниками [10].

Найкращою стратегією управління талантами є поєднання цілей, завдань організації та особистих прагнень теперішнього та майбутнього розвитку талантів. Для організації стратегія управління талантами починається з розуміння особистих прагнень її талантів, а не пристосування до шаблонів, які не є актуальними, та узгодження їх із загальною бізнес-стратегією організації.

Класична структуризація системи талант-менеджменту має такий вигляд (рис 1.)

Розглянемо поточний стан та проблемні аспекти практичної реалізації кожної з визначених складових.

1. <u>HR-брендинг та відбір</u>. Організації часто мають значні витрати при наборі неправильних талантів. Процес набору персоналу може мати бути виснажливим, і потрібних людей може бути важко знайти. Тож, для уникнення ризиків, кадровий відділ має бути зосередженим на правильному процесі набору персоналу, шукаючи конкретні профілі з конкретними наборами навичок на конкретні посади.

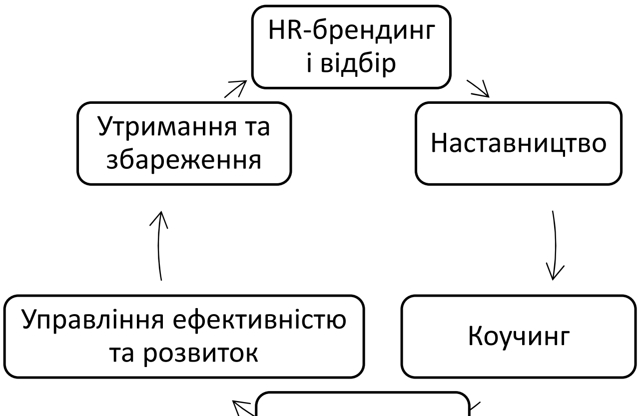

Рис. 1. Основні складові системи Talent-Management [11]

Щоб визначити той самий рівень майстерності, який рахується талантом, потрібно скласти портрет людини, яка має відповідати критеріям компанії і «статусу» таланту. Це можуть бути приблизно такі особистісні характеристики як: демонстрація високих результатів роботи, ідейність, схильність до професійного розвитку, гнучкість і комунікабельність, відповідальність, пунктуальність, зацікавленість.

Рекрутери мають вміти представляти компанію, визначати привабливість вакансій, висвітлювати їх найкращим чином; розповідати чи описувати переваги, які отримає людина, яка почне працювати в даній компанії. Тобто необхідно посилювати бренд компанії, як роботодавця за допомогою контент-маркетингу.

Дослідження SHRM стверджує, що 84% організацій в даний час використовують соціальні мережі для підбору персоналу та брендування роботодавців, а 9% тих, хто цим ще не користується, планують це робити [12]. В той же час за оцінками HR Technologist, рекомендований талант наймається на 55% швидше, ніж талант, отриманий через кар'єрні сайти [13]. Отже доцільними визнані такі рекомендації: найкраще джерело організації для пошуку нових талантів найчастіше існує в самій організації- це таланти, які задоволені культурою організації, вони часто радять високопрофесійних та талановитих знайомих на заміщення вакантних посад, формуючи мережевий ефект.

2. <u>Залучення талантів.</u> Згідно з 12-м дослідженням « Рішення: брак талантів» ManpowerGroup, майже трьом чвертям (72,8%) роботодавців важко знайти кваліфікованих кандидатів, а 45% роботодавців стурбовані пошуком працівників з необхідними талантами [14].

Застосування інноваційних стратегій найму може допомогти організаціям отримати потрібних людей на кожну вакансію. Найпоширеніша рекомендація — проведення декілька співбесід, на яких перевіряти критичне мислення людини, можна тестування на тип особистості. щоб розуміти чи підійде даний кандидат на ту чи іншу посаду. Управління талантами також має передбачати використання аналітичних інструментів та складання прогнозів щодо кількості людей з певними наборами навичок, які потрібні організації в майбутньому. Це сприятиме зменшенню ймовірності ризиків та підвищує ефективність процесу набору персоналу.

3. Наставництво. Загальне керівництво, підтримка, допомога в професійних питаннях грає величезну роль у розвитку талантів. Така увага з боку компанії дає співробітнику відчуття власної цінності і важливості його роботи. Потрібно зберігати накопичений безцінний досвід талантів і поширювати його в межах організації, а також використовувати при підготовці майбутній наставників.

4. Коучинг. Таланти потребують розвитку. Відмінний інструмент для цього, на думку багатьох експертів, коучинг, який поступово впроваджується і в організаціях України. Хоча певні зрушення щодо використання цього інструменту мають місце, реально ефективні практики коучингу дуже складні в застосуванні і вимагають тривалого навчання і практики. Тож сам процес коучингу — це уміння ставити запитання, слухати і аналізувати відповіді і знову через правильні запитання спонукати працівника активно шукати шляхи вирішення питань чи досягнення мети. Метою таких систематичних співбесід є допомога співробітнику самостійно згенерувати відповідь на своє питання, навчившись всьому необхідному для досягнення цілей, навчитися брати відповідальність за отримані результати на себе та відчути свою значимість, важливість для отримання задоволення від своєї роботи.

Переваги згаданого управлінського підходу полягаються у такому:
– розвивається та поліпшується корпоративна культура організації, через встановлення довірчих відносин між керівником та підлеглим;
– розвиває креативність та рішучість, допомагає подивитись на ситуацію з іншого боку, або «докопатись» до першопричини виникнення проблеми;
– шанси, що підлеглий сам впорається із самостійно визначеними завданнями, збільшуються в рази, до того ж співробітник ще й навчається;
– керівник доводить, що підлеглий може справитись сам із завданням, цим самим навчається брати відповідальність на себе і звільняти свій час задля виконання важливіших задач. Може зняти

Найкращою практикою є поєднання коучингу та наставництва. При цьому коучинг застосовується у випадках, коли співробітник стикається з певними труднощами і особистими обмеженнями при виконанні роботи, а наставництво — на постійній основі.

5. Оцінювання. В Україні на більшості підприємствах та в організаціях є розроблена система оцінки працюючих, проте її якість та дієвість є сумнівною. Для правильного визначення та стимулювання талантів необхідно розробити систему оцінки персоналу, яка потрібна для виміру його потенціалу. Наприклад, тестування на креативність, оцінка рівня талановитисті тощо. Оцінка талановитого персоналу може допомогти визначити приховані здібності співробітників, які з якихось причин не проявлялись в певній мірі.

Оцінювати таланти можна різними способами. Найбільш поширеними є:
– метод рейтингів. Досягнення і характеристики співробітників оцінювати в балах, потім підсумувати їх кількість і порівняти з іншими. На основі цього способу можна створити систему бонусів;.
– оцінка професійних навичок за допомогою тестування.
– кейс-інтерв'ю, через порівняння реальних і очікуваних відповідей.
– порівняння реальних навичок з моделлю компетенцій займаної посади.
– метод «360 градусів». Оцінка дій співробітників в різних робочих ситуаціях колегами і керівником.
– корпоративне навчання. Нестандартні ситуації дозволяють співробітнику проявити свої якості і навички, які він не застосовував в звичайному робочому ритмі.
– брейн-шторм. Спільна робота над розв'язанням конкретного завдання чи актуальної проблеми допомагає виявити перспективних співробітників.

6. Управління ефективністю та розвиток. Таланти завжди потребують розвитку, вони не стоять на місці, впевнено та цілеспрямовано прямують до власних цілей. Якщо компанія допомагає їм, надає простір для самовдосконалення, покращення своїх навичок, то такі таланти із цікавістю будуть працювати із високою продуктивністю на благо компанії, якщо ні — знайдуть іншу, яка буде в змозі задовольнити їх потреби. Розробка планів, що враховують особисті досягнення та прагнення таланту, підвищує рівень задоволеності як побічний продукт мотивації талантів.

7. Утримання та збереження талантів. Проведене дослідження « Новини виплат працівникам», показує, що середня вартість втрат на таланти для організації становить 33% їх річного доходу [15]. Але з іншого боку талант є найкращим інструментом генерування прибутку кожної організації з точки зору інновацій, продажів та відносин із клієнтами, тому заощаджувати на ньому немає сенсу.

Для збереження талантів необхідно правильна правильна мотивація. На нашу думку. способи мотивації мають залежати від посади та від особистості, бо в кожного працівника є ті речі, які мотивують його, і те саме стосується особистих цілей та завдань таланту. Тобто для виявлення мотиваторів кожного необхідно проводити дослідження: опитування, співбесіди для розуміння не тільки потреб, а й для

підвищення ефективності співробітників. Найкраща практика перетворювати бізнес-цілі в мету талантів, тобто розглядати іхні цілі та ступінь їх досягнення як вимір таланту.

Компанії мають розробляти стратегії управління талантами на майбутнє, враховуючи діджиталізацію та роботизацію економіки. У звіті про майбутнє робочих місць Всесвітнього економічного форуму наголошується, що машини будуть виконуватимуть частину всіх робочих завдань протягом наступних шести років [16]. Робочі місця таланових спіробітників також зміняться, зростують вимоги до їх цирових навичок та компетенцій. Організації матимуть два варіанти вибору: перший — звільнити наявні таланти та найняти нових, з адекватними новим реаліям компетенціями та навичками, але це виявитись абсолютним провалом управління людськими ресурсами. Тому варто готуватися до другою альтернативи — утримувати співробітників, навчати та залучати їх до нових сфер, щоб у випадку появи нових посад, вони були належним чином готові їх зайняти.

Не залежно від рівня досконалості системи талант-менеджменту, певного виходу (звільнення, втрати) талантів не уникнути. В таких випадках рекомендується проводити дослідження «Чому?», аналізувати об'єктивні та суб'єктивні причини виходу талантів, та розробляти адкватні заходи запобігання таких подій.

Аналізуючи різноманітні описи стратегій, поради та рекомендації щодо запровадження талант-менеджменту, доходимо до висновку — єдино визначених правил її побудови не має. Є різні підходи та припущення, дієвість яких залежить від готовності організації приймати таланти.

Підсумовуючи пропозиції багатьох експертів — професійних консультантів [1–16], в табл. 2 визначені пріоритети подальшого розвитку системи талант-менеджменту.

Завдяки дослідженням консалтингової компанії McKinsey доведено, що існує міцний зв'язок між розподілом талантів та ефективним їх управлінням. Дві третини респондентів Глобального опитування McKinsey підтвердили, що їх зусилля з управління талантами покращили загальну ефективність бізнес-організацій завдяки швидкому розподілу талантів у порівнянні з 29% тих, хто рухається повільніше колег [18].

В Україні не у всіх організаціях достатньо розвинута система талант-менеджменту. Організації, які функціонують в Україні, можна умовно поділити на дві групи:

- «пострадянські», де менеджмент притримується традиційних стилів управління, заперечує важливість талановитих працівників або одиничних співробітників, опирається змінам, не враховує вимоги ринку, не сприймає аргументи щодо необхідності інвестування в людський капітал тощо;
- «інноваційні» — як правило, це компанії з іноземним капіталом, в яких існує чітке розуміння необхідності формування та розвитку талановитих працівників як однієї з ключових передумов досягнення успіху організацією.

Таблиця 2

Пріоритети та інструментарій подальшого розвитку талант-менеджменту

Пріоритетні завдання	Інструменти
1. Орієнтація на залучення ефективних, талановитих людей	Портрету працівника на кожну посаду. Спеціальні практики проведення співбесід: декілька етапів, оригінальні питання-завдання для виявлення рівня креативності та критичного мислення. Тестування кожного працівника на тип особистості власно розробленими чи запозиченими тестами, практичні завдання, залучення студентів. Розроблення програм симуляції роботи на певних посадах для відбору найкращих; випробовуваний термін або відразу на роботу.
2. Адаптація	Оригінальні зустрічі-знайомства колективу і нових співробітників, розробки міні-квестів для ознайомлення з компанією, надання наставника, який буде допомагати в нагальних питаннях і допоможе з адаптацією.
3. Розвиток талантів	Створення ігр чи симуляції для виявлення нових професійних навичок співробітників; и обмін досвідом з іншими організаціями, як вітчизняними так і зарубіжними. Розробка власного центру-розвитку, де співробітники зможуть обирати тренінги тих тематик, в яких вони хочуть розвиватись.
4. Утримання талантів	Розробка унікальної корпоративної культури, яка буде мотивувати до праці, куточку відпочинку, де можна буде як відпочити так і влаштовувати збірки для мозкових штурмів та генерації нових ідей. Розробка системи оцінювання та нагород, таких, як подорожі, техніка, сертифікати, незабутні враження. Корпоративні подорожі та відпочинок. Можливість кар'єрного росту та подальша залученість до управління компанією.

Джерело: складено авторами на основі [1–17]

Враховуючи вищевикладене та сучасний стан талант-менеджменту в Україні, слід визнати доцільним для українських підприємств та організацій слідкувати за трендами сучасного світу, активно впроваджувати нові тенденції талант-менеджменту в бізнес-організаціях, особливо в державних та «пострадянських».

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Управління талантами за останні 10 років значно змінилося, буде і далі швидко змінюватись. Досягнення та успіхи організацій, які мають науково-обґрунтовану та практичноорієнтовану систему управління талантами, значно перевершують тих, хто нівелює важливість даної сфери. Дослідження більшості організацій підтверджують позитивний вплив управління талантами на результати бізнесу. Сучасні тренди управління талантами — це постійний шлях розробки та впровадження інновацій в усі складові цієї системи, формування мережевої екосистеми, побудована навколо особистості та досвіду талановитих співробітників та їх взаємовідносин з організацією.

Література

1. Майер Д. Талановиті співробітники. Виховання і навчання людей в дусі дао Toyota: пров. з англ. / Деві М., Лайкер Дж. М.: Альпіна Бізнес Букс, 2012. 304 с.

2. Робертсон А. Управління талантами. Як отримати вигоду з таланту ваших підлеглих: пров. з англ. / А. Робертсон, Е. Грем. К.: Баланс Бізнес Букс, 2004. 200 с.

3. Майклз Е. Війна за таланти / Е. Майклз, Х. Хендфілд-Джонс, Е. Екселрод: пров. з англ. Ю. Е. Корніловіч. 5-е изд. М.: Манн, Іванов і Фербер, 2012. 280 с.

4. Біллсберрі Д. Як підібрати і зберегти потрібний персонал: пров. з англ. / Дж. Біллсберрі. Дніпропетровськ: Баланс-клуб, 2002. 256 с.

5. Томас Дж. Пітерс Талант: пров. з англ. / Пітерс Дж. Стокгольсмская школа економіки в Санкт-Петербурзі, 2006. 160 с.

6. Володін Д. Хочеш іти в гору, бери з собою талант / Д. Володін. URL: http://www.klerk.ru/boss/articles/76096/

7. Ульрих Д. Эффективное управление персоналом: новая роль HR менеджера в организации / Д. Ульрих. М.: «Вильямс», 2006. 304 с.

8. Boudreau J. W., Ramstad P. M. Talentship and the New Paradigm for Human Resource Management: From Professional Practices to Strategic Talent Decision Science / J. W. Boudreau // Human Resource Planning 2005. Vol. 28. No 2. PP. 17–26.

9. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / За ред. М.Л.А. Чепи. К., 2010.

10. Катценбах Д. Компандний підхід: Створення високоефективної організації / Д. Катценбах, Д. Сміт, 2013. 376 с.

11. Савченко А. Знайти або виростити таланти // Кадровик. Кадровий менеджмент. 2007. № 5. С. 73–76

12. Social Media for Talent Acquisition. URL: https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-andsurveys/pages/social-media-recruiting-screening-2015.aspx

13. Reasons Why Referrals are the Way Forward for Recruitment in 2018. URL: https://www.hrtechnologist.com/articles/recruitment-onboarding/3-reasons-why-referrals-are-the-way-forward-for-recruitment-in-2018/

14. Solving the Talent Shortage. URL: https://go.manpowergroup.com/hubfs/TalentShortage%202018%20(Global)%20Assets/PDFs/MG_TalentShortage2018_lo%206_25_18_FINAL.pdf

15. Avoidable turnover costing employers big. URL: https://www.benefitnews.com/news/avoidable-turnover-costing-employers-big?brief=00000152–14a7-d1cc-a5fa-7cffccf00000&utm_content=socialflow&utm_campaign=ebn-magazine&utm_source=twitter&utm_medium=social

16. The Future of Jobs 2018. URL: https://reports.weforum.org/future-of-jobs-2018/?doing_wp_cron=1549031559.1565830707550048828125

17. Коучинг як ефективний інструмент для досягнення цілей та розвитку персоналу. URL: https://profpressa.com/articles/kouching-iak-efektivnii-instrument-dlia-dosiagnennia-tsilei-ta-rozvitku-personalu

18. Organizing for the age of urgency. URL: https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/organizing-for-the-age-of-urgency

References

1. Maj'er D. Talanovyti spivrobitnyky. Vykhovannja i navchannja ljudej v dusi dao Toyota: prov. z anghl. / Devi M., Lajker Dzh. M.: Aljpina Biznes Buks, 2012. 304 s.

2. Robertson A. Upravlinnja talantamy. Jak otrymaty vyghodu z talantu vashykh pidleghlykh: prov. z anghl. / A. Robertson, E. Ghrem. K.: Balans Biznes Buks, 2004. 200 s.

3. Majklz E. Vijna za talanty / E. Majklz, Kh. Khendfild-Dzhons, E. Ekselrod: prov. z anghl. Ju. E. Kornilovich. 5-e yzd. M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2012. 280 s.

4. Billsberri D. Jak pidibraty i zbereghty potribnyj personal: prov. z anghl. / Dzh. Billsberri. Dnipropetrovsjk: Balans-klub, 2002. 256 s.

5. Tomas Dzh. Piters Talant: prov. z anghl. / Piters Dzh. Stokgholjsmskaja shkola ekonomiky v Sankt-Peterburzi, 2006. 160 s.

6. Volodin D. Khochesh ity v ghoru, bery z soboju talant / D. Volodin. URL: http://www.klerk.ru/boss/articles/76096/

7. Ulrikh D. Effektivnoe upravlenie personalom: novaya rol HR menedzhera v organizatsii / D. Ulrikh. M.: «Vilyams», 2006. 304 s.

8. Boudreau J. W., Ramstad P. M. Talentship and the New Paradigm for Human Resource Management: From Professional Practices to Strategic Talent Decision Science / J. W. Boudreau // Human Resource Planning 2005. Vol. 28. No 2. PP. 17–26.

9. Ukrajinsjka psykhologhichna terminologhija: slovnyk-dovidnyk / Za red. M.L.A. Chepy. K., 2010.

10. Katcenbakh D. Kompandnyj pidkhid: Stvorennja vysokoefektyvnoji orghanizaciji / D. Katcenbakh, D. Smit, 2013. 376 s.

11. Savchenko A. Znajty abo vyrostyty talanty // Kadrovyk. Kadrovyj menedzhment. 2007. # 5. S. 73–76

12. Social Media for Talent Acquisition. URL: https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/researchandsurveys/pages/social-media-recruiting-screening-2015.aspx

13. Reasons Why Referrals are the Way Forward for Recruitment in 2018. URL: https://www.hrtechnologist.com/articles/recruitment-onboarding/3-reasons-why-referrals-are-the-way-forward-for-recruitment-in-2018/

14. Solving the Talent Shortage. URL: https://go.manpowergroup.com/hubfs/TalentShortage%202018%20(Global)%20Assets/PDFs/MG_TalentShortage2018_lo%206_25_18_FINAL.pdf

15. Avoidable turnover costing employers big. URL: https://www.benefitnews.com/news/avoidable-turnover-costing-employers-big?brief=00000152–14a7-d1cc-a5fa-7cffccf00000&utm_content=socialflow&utm_campaign=ebn-magazine&utm_source=twitter&utm_medium=social

16. The Future of Jobs 2018. URL: https://reports.weforum.org/future-of-jobs-2018/?doing_wp_cron=1549031559.1565830707550048828125

17. Kouchyngh jak efektyvnyj instrument dlja dosjaghnennja cilej ta rozvytku personalu. URL: https://profpressa.com/articles/kouching-iak-efektivnii-instrument-dlia-dosiagnennia-tsilei-ta-rozvitku-personalu

18. Organizing for the age of urgency. URL: https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/organizing-for-the-age-of-urgency

УДК 338.48

Саковська Олена Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва
Саковская Елена Николаевна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела
Уманский национальный университет садоводчества
Sakovska Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0003-2676-6170

Кожухівська Раїса Борисівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва
Кожуховская Раиса Борисовна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела
Уманский национальный университет садоводчества
Kozhukhivska Raisa
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0003-4066-4170

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6911

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИДУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ И ПРОБЛЕМАТИКА РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИЗМА КАК ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИДА ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

ORGANISATIONAL FOUNDATIONS AND PROBLEMS OF ECOTOURISM DEVELOPMENT AS A PROSPECTIVE TYPE OF TOURISM ACTIVITY IN UKRAINE

Анотація. *Одним із перспективних напрямків розвитку туристичної сфери є екотуристична діяльність. Україна володіє значними можливостями та рекреаційними ресурсами для розвитку екотуризму. Займаючи одну з ключових позицій в індустрії туризму, зокрема з позиції незначних капіталовкладень та швидкого отримання прибутку, екотуризм в Україні є одним із важливих секторів розвитку економіки.*

У статті досліджено ключові аспекти розвитку екотуристичної діяльності в Україні. Зазначено, що екотуризм є особливим інтегруючим напрямком рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Проведено аналіз ситуації, пов'язаної з організаційними моментами зайняття екотуристичним бізнесом. З'ясовано, що наразі, екологічний туризм в Україні, в його організованому вигляді, лише починає розвиватися. Визначено основні перешкоди на шляху розвитку екотуризму в Україні. Зазначено, що подальша екотуристична діяльність в Україні є неможливою без запровадження туристичного маркетингу та регіонального менеджменту туризму. Зауважено, що розвиток екотуризму має всіляко підтримуватися на державному рівні, зокрема, з метою подолання проблем в туристичній сфері повинні розроблятися та реалізовуватися вітчизняні та зарубіжні економічно-інвестиційні програми, пов'язані з розвитком екотуризму. Окреслено ключові завдання державних програм розвитку екотуризму в Україні. У підсумку зазначено, що однією з ключових проблем розвитку екотуризму в Україні є те, що наразі, на законодавчому рівні відсутнє розуміння того, що ж таке екологічний туризм і в чому полягають його принципи. З іншого боку, в Україні накопичено певний досвід розвитку екологічного туризму, причому як позитивний, так і негативний. Але, разом з тим, слід зауважити, що екологічний туризм є однією із важливих компонент ефективної туристичної політики України.

Ключові слова: *екотуризм, організація туристичної діяльності, туристичний бізнес, управління, рекреація.*

Аннотация. *Одним из перспективных направлений развития туристической сферы является экотуристическая деятельность. Украина обладает значительными возможностями и рекреационными ресурсами для развития экотуризма. Занимая одну из ключевых позиций в индустрии туризма, в частности с позиции незначительных капиталовложений и быстрого получения прибыли, экотуризм в Украине является одним из важных секторов развития экономики.*

В статье исследованы ключевые аспекты развития экотуристической деятельности в Украине. Отмечено, что экотуризм является интегрирующим направлением рекреационной деятельности людей, строящих свои взаимоотношения с природой и другими людьми на основе взаимной выгоды, взаимного уважения и взаимопонимания. Проведен анализ ситуации, связанной с организационными моментами занятия экотуристическим бизнесом. Выяснено, что сейчас, экологический туризм в Украине, в его организованном виде, только начинает развиваться. Определены основные препятствия на пути развития экотуризма в Украине. Отмечено, что дальнейшая экотуристическая деятельность в Украине невозможна без использования туристического маркетинга и регионального менеджмента туризма. Замечено, что развитие экотуризма должно всячески поддерживаться на государственном уровне, в частности, с целью преодоления проблем в туристической сфере должны разрабатываться и реализовываться отечественные и зарубежные экономически инвестиционные программы, связанные с развитием экотуризма. Определены ключевые задачи государственных программ развития экотуризма в Украине. В итоге указано, что одной из ключевых проблем развития экотуризма в Украине является то, что сейчас на законодательном уровне отсутствует понимание того, что же такое экологический туризм и в чем заключаются его принципы. С другой стороны, в Украине накоплен определенный опыт развития экологического туризма, причем как положительный, так и отрицательный. Но, вместе с тем, следует отметить, что экологический туризм является одной из важных компонент эффективной туристической политики Украины.

Ключевые слова: *экотуризм, организация туристической деятельности, туристический бизнес, управление, рекреация.*

Summary. *Ecotourism activity is one of the promising areas for the development of the tourism sector. Ukraine has significant opportunities and recreational resources for the development of ecotourism. While occupying one of the key positions in the tourism industry, particularly in terms of low investment costs and rapid profits, ecotourism in Ukraine is still one of the important sectors of economic development.*

The article examines the key aspects of the development of ecotourism in Ukraine. It has been noted that ecotourism is an integrative area of recreational activity for people who build their relationship with nature and other people on the basis of mutual benefit, mutual respect and understanding. The analysis of a situation connected with organizational moments of occupation by ecotourist business has been carried out. It was found out that now, ecotourism in Ukraine, in its organized form, only begins to develop. The main obstacles to the development of ecotourism in Ukraine have been identified. It is noted that further ecotourism activities in Ukraine are impossible without the introduction of tourism marketing and regional tourism management. It is noted that the development of ecotourism should be supported in every way at the state level, in particular, in order to overcome the problems in the tourism sector should be developed and implemented by domestic and foreign economic investment programs related to the development of ecotourism. The key tasks of state programmes for the development of ecotourism in Ukraine were defined. As a result, it is stated that one of the key problems in the development of ecotourism in Ukraine is that there is currently no understanding at the legislative level of what ecotourism is and what its principles are. On the other hand, Ukraine has some experience of ecotourism development, both positive and negative. At the same time, however, it should be noted that ecotourism is one of the important components of an effective tourism policy in Ukraine.

Key words: *ecotourism, organization of tourism activities, tourism business, management, recreation.*

Постановка проблеми. Питома вага туризму у світовому ВВП складає близько 10% . Близько 6% загального обсягу та 30% світового експорту послуг приходиться на туристичну галузь. Кожне 11 робоче місце у світі припадає на сферу туризму. За даними UNWTO у 1950 р. кількість міжнародних туристів у всьому світі становила 25 млн. осіб, а вже у 2015 р. перевищила 1,18 млрд. осіб. Прогнозується, що найближчим часом цей показник зростатиме і до 2030 року очікується збільшення прибутків від зайняття туристичною діяльністю до 1,8 млрд. дол [1].

Одним із напрямків розвитку туристичної сфери у світі є екотуристична діяльність. Україна володіє значними можливостями та рекреаційними ресурсами для розвитку екотуризму. Займаючи одну з ключових позицій в індустрії туризму, зокрема з позиції незначних капіталовкладень та швидкого отримання прибутку, екотуризм в Україні, наразі теж є одним із перспективних секторів розвитку економіки. Вищезазначений аспект засвідчує актуальність обраної тематики та вказує на потребу у детальному вивченні питання стосовно розвитку екотуризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових публікацій, в яких розглянуто питання розвитку туризму та туристичної діяльності, слід відзначити роботи вчених Дмитрук О. Ю. [4; 10], Дмитрук С. В. [4], Зікеєвої С.Г [3], Любонько Т. В. [9], Микитюк М. [2], Халімовської І. В. [5], Піменова В. Г. [6], Погребняк Л. В. [7], Савіцької О. П. [7], Щур Ю. В. [10] та ін. Так, Микитюк М. указує «В останні десятиріччя туризм у світі став одним із вагомих економічних факторів, а його обслуговування перетворилося в організовану галузь економіки багатьох країн. Туризм сьогодні є невід'ємним компонентом економічного потенціалу у світі та сприяє позитивним змінам у соціально-економічному житті. Все частіше ширші верстви населення залучаються до туристичного руху, перетворюючи тим самим туризм у масове явище» [2, с. 66]. «Туризм відіграє істотну роль у стимулюванні економічного розвитку не тільки безпосередньо туристичної галузі, але й суміжних галузей, а також інших галузей економіки. Зростання туризму позитивно впливає на рівень зайнятості населення, на споживчий попит та рівень валютних надходжень. Роль туризму для розвитку національної економіки важко переоцінити. Туристична галузь має об'єктивні передумови свого розвитку, що склалися на підставі історичних, географічних, культурних та економічних чинників» зазначає Зікеєва С. Г. [3, с. 74].

Значний внесок у розвиток теоретичних основ екологічного туризму зробили Дмитрук О. Ю. та Дмитрук С. В. [4], які визначили принципи, функції та завдання, а також інтеграційні та стабілізаційні основи екологічного туризму. Халімовська І. В. розглядає екологічний туризм як важливий фактор розвитку сучасного суспільства [5]. Піменовим В. Г. визначено основні поняття, проблеми та проаналізовано сучасний стан екологічного туризму в Україні [6]. Савіцька О. П. та Погребняк Л. В. зазначають, що «популярним і перспективним напрямком індустрії туризму є екотуризм, його основною ідеєю є гармонізація стосунків людини з навколишнім природнім середовищем, турбота про збереження довкілля, що використовується в туристичних цілях та підвищення екологічної свідомості суспільства» [7, с. 123].

Невирішені частини проблеми. Як бачимо з проведеного аналізу наукових досліджень та публікацій, вченими активно вивчаються питання стосовно розвитку туристичної діяльності. Але, незважаючи на значну кількість публікацій з даної тематики, питання щодо зайняття підприємницькою діяльністю у сфері екологічного туризму, наразі, залишаються малодослідженими, а відтак потребують подальшого детального вивчення.

Метою статті є дослідження організаційних аспектів та ключових проблем розвитку екотуризму, як перспективного виду туристичної діяльності в Україні.

Завдання дослідження полягають у проведенні аналізу ситуації, пов'язаної з організаційними моментами зайняття екотуристичним бізнесом та визначення основних перешкод на шляху розвитку екотуризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Екотуризм — це екологічно стійкий туризм, основою якого є природні ресурси та навколишнє середовище». Саме таке визначення, вироблене урядовими та спільними туристичними і природоохоронними організаціями Австралії й використовується у документі «Національна стратегія екотуризму» [8].

Загалом, на нашу думку, екологічний туризм є формою активного відпочинку з екологічно наповненням послуг екологічного спрямування. Екотуризм — це особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння.

Екологічний туризм в Україні почав зароджуватися у 1995–1996 рр. Виникненню поняття «екологічний туризм» сприяло декілька тенденцій. «По-перше, туризм став однією з найбільших глобальних економічних активностей. Число відвідувачів охоронюваних територій по всьому світу

настільки зросло, що потенційний збиток, який вони могли завдати природним комплексам, став викликати серйозну заклопотаність. У той же час, стало очевидно, що при раціональній організації туризм може забезпечити реальну фінансову підтримку охорони природи і підвищити значимість тих природних ділянок, які повинні зберігатися в первозданному вигляді. По-друге, стало очевидно, що успіх природоохоронних дій немислимий на основі одних лише «заборонних» заходів, особливо, якщо вони спрямовані проти інтересів місцевого населення. Необхідно, щоб місцеві жителі стали партнерами у цій діяльності, і щоб дбайливе ставлення до природи було для них економічно вигідно. І знову-таки, ключову роль у цьому може зіграти екологічний туризм. По-третє, відбулася зміна пріоритетів в устремліннях туристів. Все більше людей, особливо в розвинених країнах, стало прагнути з міст у куточки непорушної природи. На противагу традиційному «пляжно-курортному» відпочинку, зріс попит на тури активно-пізнавальної спрямованості. В результаті, на стику найважливіших економічних, природоохоронних та соціальних проблем сучасності виник екологічний туризм як відповідь на пошук нової парадигми розвитку, що визначила концепцію екологічно сталого розвитку, яка повинна бути покладена в основу стратегії виживання в умовах гострої обмеженості ресурсів.

Сьогодні, екологічний туризм в Україні, в його організованому вигляді, робить перші кроки. Традиційно його прийнято здійснювати на територіях національних парків і природних заповідників. Саме тут зосереджені найбільш примітні природні цінності, долучення до яких і приваблює численних туристів» [9].

Протягом останніх років науковцями проводяться комплексні дослідження з питань розвитку екологічного туризму не тільки в межах окремо взятої території, а й країни загалом. Науковці дійшли висновку, що основна частина території України, в перспективі ставить своїм завданням формування конкурентоспроможного бренду власних ресурсів із метою залучення потоку вітчизняних та іноземних туристів та подальшого розвитку регульованого туризму [10, с. 48].

Незважаючи на потужність екотуристичної бази України, варто виділити декілька проблемних аспектів, що виникають на шляху розвитку екологічного туризму, зокрема, серед найбільш вагомих є:

1. Роз'єднаність учасників екотуристичної діяльності, відсутність спеціалізованих туроператорів, недостатньо розвинена законодавча та правова база, інформаційний дефіцит.

2. Звичка громадян і керівників підприємств, а також влади до безкоштовності природних ресурсів. Це одна з причин нерозвиненості екологічної культури, зневаги нормами екологічного права. Подолання цих проблем вимагає часу і великих зусиль. Один з можливих шляхів це розробка економічних механізмів, що дозволить ефективно оцінити екологічні гідності туристського продукту в його вартість.

3. Невелика кількість фахівців у сфері туризму, які на професійному рівні

володітимуть екологічними питаннями і технологіями. Особливо гостро постають дані проблеми в західних регіонах країни. Їхнє подолання знаходиться у прямій залежності з розвитком спеціального екотуристичного утворення.

Подальший розвиток екотуризму в Україні неможливий без запровадження туристичного маркетингу та регіонального менеджменту туризму. Звичайно, що ці завдання повинні вирішуватися кожним окремим регіоном, враховуючи стан та структуру туристичних ресурсів, їх приваблюючу та пропускну здатність, наявність та можливості споживача, ціни на запропоновані послуги тощо. Враховуючи майже повну необізнаність громадськості країни, представників провідних туристичних фірм України та за її кордонами про можливості екотуризму, слід визначити, що головним напрямком роботи рекламно-інформаційного забезпечення своєї діяльності є: видання тематичних і комплексних буклетів та інших рекламних атрибутів, а також широке інформування у засобах масової інформації. Безумовно, це сприятиме розширенню попиту та туристичної зацікавленості. Відсутність або недостатній розвиток туристичної інфраструктури зумовлюють можливість залучення іноземних інвестицій для перспективного розвитку туризму в як одного з пріоритетних напрямів роботи.

Варто сказати, що розвиток екотуризму певною мірою залежить не тільки від ініціатив місцевого керівництва, але й має всіляко підтримуватися на державному рівні. На подолання таких проблем спрямовані вітчизняні та зарубіжні економічні та інвестиційні програми, пов'язані з розвитком екотуризму.

З огляду на взаємозв'язок туризму та екології випливає, що вони один без одного існувати не можуть, тому що природні ресурси входять до складу туристичних ресурсів нарівні з іншими складовими туристського бізнесу, такі як капітал, технології, кадри. Водночас, не можна не приймати рішучих заходів, спрямованих на запобігання шкоди природі у процесі туристичної діяльності. Адже відмова від туризму призведе до економічних втрат, а іг-

норування пов'язаного з ним екологічного аспекту спричинить за собою руйнацію природного середовища, що для соціуму часом має набагато більші наслідки, ніж одержання державним бюджетом надходжень від туристичної діяльності. Одним з ефективних напрямків такого рішення є програма розвитку та реалізації екологічного туризму. На конференції ВТО, що проводилася в 1992 році в Австралії, відзначалося, що екологічний туризм не повинен бути обмеженим певними специфічними аспектами, а має стати головним чинником розвитку туризму [8]. На користь цього свідчить і те, що в найближчому майбутньому варто очікувати змін убік довгострокової життєздатної екологічної стратегії. Перший рішучий крок у цьому напрямку було зроблено на конференції ООН зі збереження навколишнього середовища, що відбулася в Ріоде-Жанейро в червні 1992 року [11]. На ній було визнано, що проблеми навколишнього середовища й економічного розвитку не можуть більше розглядатися ізольовано один від одного. Лідерами і главами урядів 179 держав була прийнята глобальна програма всесвітнього співробітництва на наступне сторіччя. Вона спрямована на гармонізацію двох взаємозалежних цілей — сприяння покращенню стану навколишнього середовища і досягненню високої ефективності та якості економіки для всіх народів світу.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [12] та програми з підтримки малого і середнього підприємництва [13] при наданні туристичних послуг повинні включатися питання екології у всі сфери діяльності — від планування і закупівель продовольства й інвентарю до рішення повсякденних практичних питань.

До основних завдань програми розвитку екотуризму в Україні слід віднести:

- законодавче оформлення екотуристичної діяльності;
- впровадження економічного механізму надання платних туристичних послуг, які надаватимуться підприємствами, що створені на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів НПП України;
- забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів;
- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень па ландшафтні комплекси, використовуваних в цілях відпочинку, туризму і лікування;
- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних, історико-культурних ресурсів;
- формування у туристів та відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни.

Приклад програми розвитку екотуризму — програма TACIS Європейської спілки «Підтримка місцевого розвитку і туризму Карпатського регіону». До 2006 року програма TACIS була одним з головних практичних інструментів співпраці ЄС та України, спрямованого на підтримку виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством, його країнами-членами та Україною. Ця угода, підписана 14 червня 1994 року, набрала чинності 1 березня 1998 року і є правовою основою для відносин між Україною та ЄС, забезпечуючи співпрацю у багатьох сферах, таких як політичний діалог, торгівля та інвестиції, економічне та законодавче співробітництво, а також культурні та наукові зв'язки.

Програма TACIS в Україні була спрямована на удосконалення роботи трьох основних напрямів: інституційні реформи і розвиток; економічні реформи і розвиток приватного сектора; енергетика і навколишнє середовище.

Усі заходи програми TACIS були направлені на такі три основні сфери: інституційні, правові і адміністративні реформи; надання підтримки у здійсненні економічних реформ і розвитку приватного сектора; розв'язання проблем, пов'язаних з соціальними наслідками перехідного періоду [14].

1 грудня 2005 року ЄС визнав Україну державою зі стабільно розвиненою ринковою економікою. Україна виконала всі технічні вимоги та офіційно набула цього статусу на початку 2006 року. Це рішення стало відображенням значних економічних та соціальних зрушень в Україні, що відбулися протягом останніх років.

Отже, однією з ключових проблем розвитку екотуризму в Україні є те, що наразі, на законодавчому рівні відсутнє розуміння того, що ж таке екологічний туризм і в чому полягають його принципи. З іншого боку, в Україні накопичено певний досвід розвитку екологічного туризму, причому як позитивний, так і негативний. Але, разом з тим, слід зауважити, що екологічний туризм є однією із важливих компонент ефективної туристичної політики України.

Висновки. Сьогодні на шляху розвитку екологічного туризму в Україні наявні проблеми планується подолати в найближчий час. Прояви екотуризму

знаходять усе більш суттєві риси і стають очевидними з появою керівників нового формату, котрі усвідомили, що: з одного боку, екологічний туризм володіє значними можливостями для бізнесу, а з іншого — може вносити суттєві зміни у природоохоронну діяльність країни на основі залученням іноземних інвестицій.

На нашу думку, система програмних заходів щодо розвитку екотуристичної діяльності повинна містити такі заходи: удосконалення системи організації та управління даним видом діяльності; розробка та реалізація дієвих заходів, які сприятимуть розвитку матеріально-технічної бази екотуризму; удосконалення кадрового забезпечення; удосконалення нормативно-правових засад екотуристичної діяльності; розробка та упровадження інноваційних форм проведення експертиз і наукових розробок у сфері туризму; введення нових форм рекламно-інформаційного забезпечення просування екотуристичних продуктів та послуг; роботу з місцевим населенням щодо заняття такого виду діяльністю; розробка дієвого механізму, реалізація якого сприятиме розвитку малого бізнесу у сфері туризму, зокрема й екотуризму.

Література

1. UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition. URL: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899#:~:text=Forecasts%20prepared%20by%20UNWTO%20in, forecast%20of%203.3%25%20a%20year.

2. Микитюк М. Соціально-економічний аспект туристичної галузі України в період євроінтеграції // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону», 24 квітня 2015 р., Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. С. 448.

3. Зікеєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект // Економіка і менеджмент культури, 2013. № 1. С. 74–82.

4. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.

5. Халімовська І. В. Екологічний туризм як чинник розвитку сучасного суспільства // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2016. № 67. С. 89–96.

6. Піменов В. Г. Розвиток екологічного туризму в Україні: основні поняття, проблеми, сучасний стан // Вісник ХДАК, 2018. Вип. 52. С. 198–208.

7. Савіцька О. П., Погребняк Л. В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України // Глобальні та національні проблеми економіки, 2017. Вип. 15. С. 122–128.

8. Australian National Ecotourism Strategy. Commonwealth Department of Tourism, Canberra, 1992. URL: https://www.archives.act.gov.au/__data/assets/pdf_file/0011/828740/Issues-Paper.pdf

9. Любонько Т. В. Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком екологічного туризму // Ефективна економіка, 2014. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3761

10. Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти // Регіональні екологічні проблеми, 2011. С. 45–50.

11. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, A/CONF.48/14/Rev.1, Ch. I. URL: http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf

12. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. № 3. Ст. 23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text

13. Підтримка малого і середнього підприємництва на 2020–2022 рр. // Урядовий портал, 2021. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva

14. Програма TACIS та її результати в Україні, 2020. URL: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/59_eu_asst_eu_ua_coop_uk.pdf.

References

1. UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition. URL: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899#:~:text=Forecasts%20prepared%20by%20UNWTO%20in, forecast%20of%203.3%25%20a%20year.

2. Mykytjuk M. Socialjno-ekonomichnyj aspekt turystychnoji ghaluzi Ukrajiny v period jevrointeghraciji // Materialy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Turyzm jak priorytetnyj naprjam socialjno-ekonomichnogho rozvytku reghionu», 24 kvitnja 2015 r., Chernivci: ChTEI KNTEU, 2015. S. 448.

3. Zikejeva S. Gh. Turystychna ghaluzj Ukrajiny v period jevrointeghraciji: socialjno-ekonomichnyj aspekt // Ekonomika i menedzhment kuljtury, 2013. #1. C. 74–82.

4. Dmytruk O. Ju., Dmytruk S. V. Ekoturyzm: navch. posib. K.: Aljterpres, 2009. 358 s.

5. Khalimovsjka I. V. Ekologhichnyj turyzm jak chynnyk rozvytku suchasnogho suspiljstva // Ghumanitarnyj visnyk ZDIA, 2016. # 67. S. 89–96.

6. Pimenov V. Gh. Rozvytok ekologhichnogho turyzmu v Ukrajini: osnovni ponjattja, problemy, suchasnyj stan // Visnyk KhDAK, 2018. Vyp. 52. S. 198–208.

7. Savicjka O. P., Poghrebnjak L. V. Ekoturyzm jak vazhlyva skladova strateghiji stalogho rozvytku Ukrajiny // Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky, 2017. Vyp. 15. S.122–128.

8. Australian National Ecotourism Strategy. Commonwealth Department of Tourism, Canberra, 1992. URL: https://www.archives.act.gov.au/__data/assets/pdf_file/0011/828740/Issues-Paper.pdf

9. Ljubonjko T. V. Formuvannja orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu upravlinnja rozvytkom ekologhichnogho turyzmu // Efektyvna ekonomika, 2014. # 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3761

10. Dmytruk O. Ju., Shhur Ju. V. Ekologhichnyj turyzm jak dydaktychna osnova racionaljnogho pryrodokorystuvannja ta gheoekologhichnoji osvity // Reghionaljni ekologhichni problemy, 2011. S. 45–50.

11. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, A/CONF.48/14/Rev.1, Ch. I. URL: http://www.un-documents.net/aconf48–14r1.pdf

12. Zakon Ukrajiny «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v Ukrajini» // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny (VVR), 2013. #3. St. 23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text

13. Pidtrymka malogho i serednjogho pidpryjemnyctva na 2020–2022 rr. // Urjadovyj portal, 2021. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva

14. Proghrama TASIS ta jiji rezuljtaty v Ukrajini, 2020. URL: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/59_eu_asst_eu_ua_coop_uk.pdf.

УДК 338

Толпежнікова Тетяна Георгіївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Донецький державний університет управління
Толпежникова Татьяна Георгиевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности
Донецкий государственный университет управления
Tolpezhnikova Tetyana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the
Department of Management of Foreign Economic and Innovation Activities
Donetsk State University of Management
ORCID: 0000-0001-7404-5912

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6896

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗЕД ВІТЧИЗНЯНИХ ВЕРТИКАЛЬНОІНТЕГРОВАНИХ КОМПАНІЙ

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕНЕДЖМЕНТА ВЭД ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ВЕРТИКАЛЬНО ИНТЕГРИРОВАННЫХ КОМПАНИЙ

WAYS TO IMPROVE FEA MANAGEMENT OF DOMESTIC VERTICALLY INTEGRATED COMPANIES

Анотація. *Сьогодні проблема ефективно функціонуючої сфери зовнішньоекономічної діяльності як в Україні, так і в міжнародному співтоваристві є досить актуальною, оскільки така діяльність здійснюється в сучасному глобальному середовищі, яке встановлює жорсткі вимоги до якості продукції, науково-технічних інновацій та дотримання міжнародних стандартів. В сучасних умовах розвитку суспільства одним з основних факторів, що допомагає визначити конкурентоспроможність підприємства, є ступінь зростання системи зовнішньоекономічного розвитку. У дослідженні використовувались загальнотеоретичні методи наукового пізнання: синтез, дедукція, індукція та інші методи. Стаття присвячена актуальним питанням управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняних вертикальноінтегрованих компаній у сучасних умовах. Розглянуто кроки на шляху спрощення процедур митного оформлення товарів, необхідне детальне вивчення та визначення чіткої системи переходу та подальшої взаємодії підприємства з новим веб-порталом та митницею. Проаналізовано механізм здійснення зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві вертикальноінтегрованого типу. Були розглянуті особливості створення та впровадження «єдиного вікна для міжнародної торгівлі». Наголошено на важливості підвищення професійного рівня зовнішньоекономічної діяльності та впровадження інноваційних аспектів для підвищення ефективності вертикально інтегрованих компаній. Основні кроки на шляху вдосконалення ведення зовнішньоекономічної діяльності експортно-орієнтованими підприємствами в Україні як з боку держави, так і з боку підприємства. З метою вдосконалення зовнішньої політики та вибору найбільш пріоритетних напрямків розвитку необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на розвиток як досліджень і розробок, так і науково-інноваційної інфраструктури та науково-технічної інтеграції підприємства, що забезпечить такі результати як: лідерство в показниках інноваційної діяльності в Україні; розробка та використання сучасних технологій, що дозволяють виробляти нові види продукції; створення нових технологій, заснованих на енергоефективності та екологічності. Практичне значення отриманих результатів: пропонується послідовність дій вертикальноінтегрованої компанії щодо підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, пропонуються найкращі перспективні шляхи розвитку, розробляються пропозиції щодо вдосконалення зовнішньої політики.*

Ключові слова: *менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, вертикальноінтегровані компанії, податки, фіскальна служба, «єдине вікно».*

Аннотация. *Сегодня проблема эффективно функционирующей сферы внешнеэкономической деятельности как в Украине, так и в международном сообществе является весьма актуальной, поскольку такая деятельность осуществляется в современной глобальной среде, устанавливает жесткие требования к качеству продукции, научно-технических инноваций и соблюдения международных стандартов. В современных условиях развития общества одним из основных факторов, помогающих определить конкурентоспособность предприятия, является степень роста системы внешнеэкономического развития. В исследовании использовались общетеоретические методы научного познания: синтез, дедукция, индукция и другие методы. Статья посвящена актуальным вопросам управления внешнеэкономической деятельностью отечественных вертикальноинтегрированных компаний в современных условиях. Рассмотрены шаги на пути упрощения процедур таможенного оформления товаров, необходимо детальное изучение и определение четкой системы перехода и дальнейшего взаимодействия предприятия с новым веб-порталом и таможней. Проанализирован механизм осуществления внешнеэкономической деятельности на предприятии вертикальноинтегрированного типа. Были рассмотрены особенности создания и внедрения «единого окна для международной торговли». Подчеркнута важность повышения профессионального уровня внешнеэкономической деятельности и внедрение инновационных аспектов для повышения эффективности вертикально интегрированных компаний. Основные шаги на пути совершенствования ведения внешнеэкономической деятельности экспортно-ориентированными предприятиями в Украине как со стороны государства, так и со стороны предприятия. С целью совершенствования внешней политики и выбора наиболее приоритетных направлений развития необходимо осуществить ряд мероприятий, направленных на развитие как исследований и разработок, так и научно-инновационной инфраструктуры и научно-технической интеграции предприятия, обеспечит такие результаты как: лидерство в показателях инновационной деятельности в Украине; разработка и использование современных технологий, позволяющих производить новые виды продукции; создание новых технологий, основанных на энергоэффективности и экологичности. Практическое значение полученных результатов предлагается последовательность действий вертикальноинтегрированной компании по повышению эффективности внешнеэкономической деятельности, предлагаются лучшие перспективные пути развития, разрабатываются предложения по совершенствованию внешней политики.*

Ключевые слова: *менеджмент, внешнеэкономическая деятельность, вертикально интегрированных компании, налоги, фискальная служба, «единое окно».*

Summary. *Today the problem of an effectively functioning sphere of foreign economic activity both in Ukraine and in the international community is quite relevant, as such activities are carried out in today's global environment, which sets strict requirements for product quality, scientific and technological innovation and compliance with international standards. In modern conditions of society development, one of the main factors that helps to determine the competitiveness of the enterprise is the degree of growth of the foreign economic development system. The research used general theoretical methods of scientific knowledge: synthesis, deduction, induction and other methods.*

The article is devoted to topical issues of foreign economic activity management of domestic vertically integrated companies in modern conditions. Steps on the way of simplifying the procedures for customs clearance of goods have been considered, a detailed study and definition of a clear system of transition and further interaction of the enterprise with the new web portal and customs are required. The mechanism of implementation of foreign economic activity management at a vertically integrated type enterprise is analyzed. Were reviewed of the peculiarities of the creation and implementation of the «Single Window for International Trade». The importance of improving the professional level of foreign economic activity and the introduction of innovative aspects to improve the efficiency of vertically integrated companies was emphasized. The main steps on the way of improving the conduct of foreign economic activity by export-oriented enterprises in Ukraine, both on the part of the state and on the part of the enterprise. In order to improve foreign policy and select the most priority areas of development, it is necessary to implement a number of measures aimed at developing both research and development and research and innovation infrastructure and scientific and technical integration of the enterprise, which will provide results such as: leadership in indicators innovation activity in Ukraine; development and use of modern technologies that allow the production of new types of products; creation of new technologies based on energy efficiency and environmental friendliness.

Practical significance of the obtained results: the sequence of actions of the vertically integrated company for increase of efficiency of foreign economic activity, the best perspective ways of development is offered, offers on improvement of foreign policy are developed.

Key words: *management, foreign economic activity, vertically integrated companies, taxes, fiscal service, «single window».*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблема ефективно функціонуючої сфери зовнішньоекономічної діяльності як в Україні, так і в міжнародній спільноті є досить актуальною, оскільки така діяльність здійснюється в сучасному глобальному середовищі, що висуває жорсткі вимоги щодо якості продукції, її науково-технічного нововведення та відповідності вимогам міжнародних стандартів. В сучасних умовах розвитку суспільства, одним із основних чинників, який допомагає визначити конкурентоспроможність підприємства, є ступінь зростання системи розвитку ЗЕД. Водночас, зростання зовнішньоекономічного розвитку підприємства та вміння ефективно ним управляти, як правило потребують більше затрат, а саме: збільшення витрат часу, організаційних та фінансових ресурсів, структурних та інституційних змін.

Аналіз досліджень і публікацій. Підвищення уваги зі сторони вітчизняних та зарубіжних вчених на рахунок питань системи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств як невід'ємної складової як фінансового стану фірми так і національної економіки в цілому припало на початок XXI століття. Питаннями розвитку системи зовнішньоекономічної діяльності підприємства, їхніми методичними й організаційними аспектами, займалися українські вчені такі як: Вівчар О. Й. [6], Бахтарі Е. А. [3], Гребельник О. П. [7], Пожуєва Т. О. [8], Ткаченко А. М. [8] та інші. Однак, незважаючи на те, що у сфері управління зовнішньоекономічною діяльність підприємств одержано вагомі наукові результати, у сучасній науці потребують подальшого дослідження питання наукового обґрунтування процеси стратегічного планування та управління ЗЕД підприємств у нестабільному ринковому середовищі. Необхідність узагальнення і розвитку теоретичних положень та розробка науково-методичних підходів до вдосконалення процесів стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю вертикальноінтегрованих компаній визначає актуальність теми дослідження, її теоретичне та практичне значення.

Метою статті є дослідження та розробка рекомендацій щодо менеджменту зовнішньоекономічної діяльності вертикальноінтегрованих компаній.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Зважаючи на те, що в Україні наявний досить непрозорий та громіздкий процес митного оформлення продукції, що експортується, на нашу думку, доцільним є запровадження єдиної електронної системи реєстрації та оформлення товарів в митному режимі експорту. Законом України від 06.09.2018 «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо впровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» [1], будо прийняте рішення щодо створення «Єдиного вікна для міжнародної торгівлі».

Відповідно до даного закону Державна фіскальна служба має завдання протягом 6 місяців після введення Закону в дію створити та забезпечити роботу державному інформаційному веб-порталу «Єдине вікно міжнародної торгівлі». На фіскальну службу також покладений і обов'язок по адмініструванню даного порталу. До обов'язків ДФС України також входитиме визначення кодів товарів УКТ ЗЕД, переміщення яких через митний кордон має певні заборони або обмеження, а також відкрите та чітке оприлюднення на сайті служби переліків визначених заборон та обмежень [2].

Введення в дію Єдиного вікна повинне скасувати необхідність подання суб'єктами ЗЕД або найнятим ними митними брокерами паперових документів, що видані одним державним органом для подання іншому. Більш того, для зменшення кількості процедур прикордонного контролю товарів даним законом зменшується кількість органів контролю на кордоні.

На сьогоднішній день принцип «єдиного вікна» використовується при переміщенні товарів автомобільним транспортом. Повний перехід на митне оформлення за принципом «єдиного вікна» має відбутися до кінця 2021 року [2].

Введення даного вікна є надзвичайно важливим для діяльності вертикальноінтегрованих підприємств, адже воно дозволяє уникнути багатьох бюрократичних процедур при експортуванні товарів. На рис. 1 наведена схема дій вертикальноінтегрованої компанії при оформленні продукції на експорт.

Отже, перші кроки на шляху спрощення процедур митного оформлення товарів зроблено, необхідним є детальне опрацювання та визначення чіткої системи переходу та подальшої взаємодії підприємства (відповідальних осіб) з новим веб-порталом та митницею.

Зважаючи на критичну необхідність реформування валютного законодавства, вважаємо надзвичайно прогресивним кроком прийняття закону «Про валюту і валютні операції», який передбачає лібералізацію валютного регулювання в Україні і, тим самим, покрашення умов для ведення бізнесу в нашій країні. Наступним важливим кроком для покращення умов регулювання ЗЕД в нашій країні повинен стати перехід до запровадження рекомендацій ОЕСР по протидії BEPS, а також єдиного механізму автоматичного обміну фінансовою інформацією [3].

BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) стосується стратегій податкового планування підприємств, які використовують прогалини в податкових правилах для штучного переміщення прибутку в місця з низьким або відсутнім оподаткуванням (офшори). Хоча більшість даних стратегій є по своїй суті законними, це підриває справедливість та цілісність податкових систем, оскільки підприємства, які працюють за кордоном, можуть використовувати BEPS для отримання значних конкурентних переваг над підприємствами, що працюють на внутрішньому рівні. Окрім того, уникнення сплати податку на прибуток великими корпораціями підриває довіру до податкової системи інших (менших) суб'єктів підприємницької діяльності [4].

Дана проблема є надзвичайно актуальної для української економіки, адже виведення прибутків в офшори є одним із основних чинників неотримання бюджетом країни значної кількості надходжень.

Розроблені в контексті проєкту ОЕСР/G20 BEPS 14 кроків, які надають урядам внутрішні та міжнародні інструменти для запобігання ухилення від сплати податків, забезпечуючи оподаткування прибутку тоді, коли здійснюється економічна діяльність, що безпосередньо генерує даний прибуток (створює цінність), табл. 1.

Автоматичний обмін фінансовою інформацією за міжнародними стандартами (Common Reporting Standard) запрацював в Україні починаючи з 2020 року. Дані стандарти були розроблені ОЕСР та схвалені G20. Перший такий обмін податковою інформацією повинен відбувся наприкінці 2019 року [5].

Common Reporting Standard [6] був розроблений у відповідь на запит G20 та затверджений Радою ОЕСР у 2014 році. Даний стандарт закликає країни отримувати інформацію від фінансових установ та щорічно автоматично обмінюватися цими даними. Даний стандарт визначає інформацію про фінансовий рахунок для обміну, фінансові установи, що притягуються до звітування, різні типи рахунків та платників податків, а також процедури, яких слід дотримуватися фінансовим установам.

Згідно з положеннями Стандарту, фінансові установи мають передавати, крім усього іншого, таку інформацію про клієнтські рахунки: ім'я, дата та місце народження, адреса проживання, ідентифікаційний номер власника; усі види отриманого доходу від комерційної діяльності; номери рахунків; доходи від інвестиційних операцій; залишок на рахунку на кінець звітного року [5].

Проте навіть отримавши інформацію в рамках запровадження Стандарту, фіскальні органи України навряд чи зможуть ефективно використовувати її з метою оподаткування, адже чинне законодавство має зазнати відповідних змін у відповідь на провадження положень Стандарту. Отже наступним важливим кроком на рівні держави повинно стати відповідне оновлення законодавчої бази з оподаткування.

Безумовно, впровадження кроків на державному та міжнародному рівнях має значний вплив на покращення умов для ведення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, проте основним та найбільш ефективним наразі є саме внутрішнє удосконалення підприємств.

Рис. 1. Схема роботи підприємства з «Єдиним вікном міжнародної торгівлі»

Таблиця 1

14 кроків проєкту OECP/G20 BEPS

Назва	Зміст
1. Explanatory statement	проєкт OECP створює єдиний набір консенсусних міжнародних податкових правил для захисту податкових баз, пропонуючи ще більшу визначеність та передбачуваність платників податків
2. Digital economy	стосується податкових проблем цифрової економіки та визначає основні труднощі, які створює цифрова економіка для застосування існуючих міжнародних податкових правил.
3. Hybrids	рекомендації стосовно розробки внутрішніх правил для нейтралізації наслідків дії гібридних інструментів та суб'єктів (наприклад, подвійного оподаткування, подвійного вирахування, довгострокового відстрочення).
4. Cfc rules	рекомендації щодо посилення правил оподаткування контрольованих іноземних корпорацій (CFC).
5. Interest deductions	загальний підхід, заснований на передових практиках запобігання використанню процентних витрат, наприклад, для досягнення надмірних відсоткових відрахувань.
6. Harmful tax practices	робота над шкідливими податковими практиками та пільговими режимами.
7. Treaty abuse	розробка типових договірних положень та рекомендацій щодо встановлення внутрішніх правил для запобігання зловживанню договорами.
8. Permanent establishment status	внесення змін до визначення постійного представництва.
9. Transfer pricing	вказівки щодо трансфертного ціноутворення (з метою встановлення відповідності результатів трансфертного ціноутворення та формування цінності нематеріальних активів, у тому числі і по транзакціям з високим рівнем ризику).
10. Beps data analysis	встановлення методології для збору та аналізу даних про BEPS та заходів для їх вирішення, розробка рекомендацій щодо показників масштабу та економічного впливу BEPS та забезпечення інструментів для моніторингу та оцінки ефективності та економічного впливу заходів, вжитих для протидії BEPS на постійній основі.
11. Disclosure of aggressive tax planning	рекомендації щодо розробки обов'язкових правил розкриття інформації про агресивні схеми податкового планування з урахуванням адміністративних витрат бізнесу та використання досвіду зростаючої кількості країн, які мають такі правила.
12. Transfer pricing documentation	переглянуті рекомендації стосовно документації, включаючи шаблони для звітності по країнам, з метою підвищення прозорості податкової звітності.
13. Dispute resolution	розробка рішень, спрямованих на усунення перешкод, які заважають країнам вирішувати суперечки, пов'язані з договорами.
14. Multilateral instrument	аналіз правових питань, пов'язаних із розробкою багатостороннього інструменту, який дає змогу країнам упорядкувати виконання заходів, прийнятих у рамках протидії BEPS.

*Джерело: з*а матеріалами [4]

Для вертикальноінтегрованих компаній важливим є підвищення професійного рівня ведення зовнішньоекономічної діяльності та впровадження інноваційних аспектів для підвищення її ефективності.

Схема (рис. 2) ілюструє реалізацію роботи відділу ЗЕД на експортоорієнтованих підприємствах. Дана схема включає декілька основних етапів (визначення цілей та мети, оцінка наявних можливостей та ризиків, розробка напрямків, реалізація ЗЕД, оцінка ефективності подальше вдосконалення. Також на схемі проілюстроване місце законодавчого регулювання та звітності підприємства в механізмі управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Зважаючи на структуру відділу ЗЕД та керівництва підприємства в цілому, дана схема може бути вдосконалена за рахунок розподілу етапів між підрозділами. Також при окресленні роботи відділу з управління ЗЕД, кожен з етапів може бути деталізованим по необхідності. Будь-які взаємодії з суб'єктами та факторами зовнішнього середовища також можуть бути додані до загальної схеми.

Висновки. Отже, основними кроками на шляху удосконалення ведення ЗЕД експортоорієнтованими підприємствами в Україні мають стати наступні:

- з боку держави: ведення в роботу та забезпечення подальшого ефективного функціонування системи «Єдиного вікна» для міжнародної торгівлі; введення в дію та подальше вдосконалення валютного законодавства; впровадження принципів протидії BEPS; долучення до єдиного механізму автоматичного обміну фінансовою інформацією; створення

спрощеної системи інформування підприємств про зміни у сфері ЗЕД; налагодження комунікації між різними державними органами, що займаються моніторингом, контролем та законотворенням у сфері ЗЕД.

– з боку підприємства: створення та забезпечення ефективної діяльності відділу зовнішньоекономічної діяльності; проведення детального аналізу господарської діяльності та фінансового стану задля встановлення можливостей реалізації ЗЕД підприємством; оцінка факторів зовнішнього середовища з метою окреслення ризиків та можливостей їх настання; моніторинг законодавчої бази та постійне оновлення існуючої схеми ЗЕД

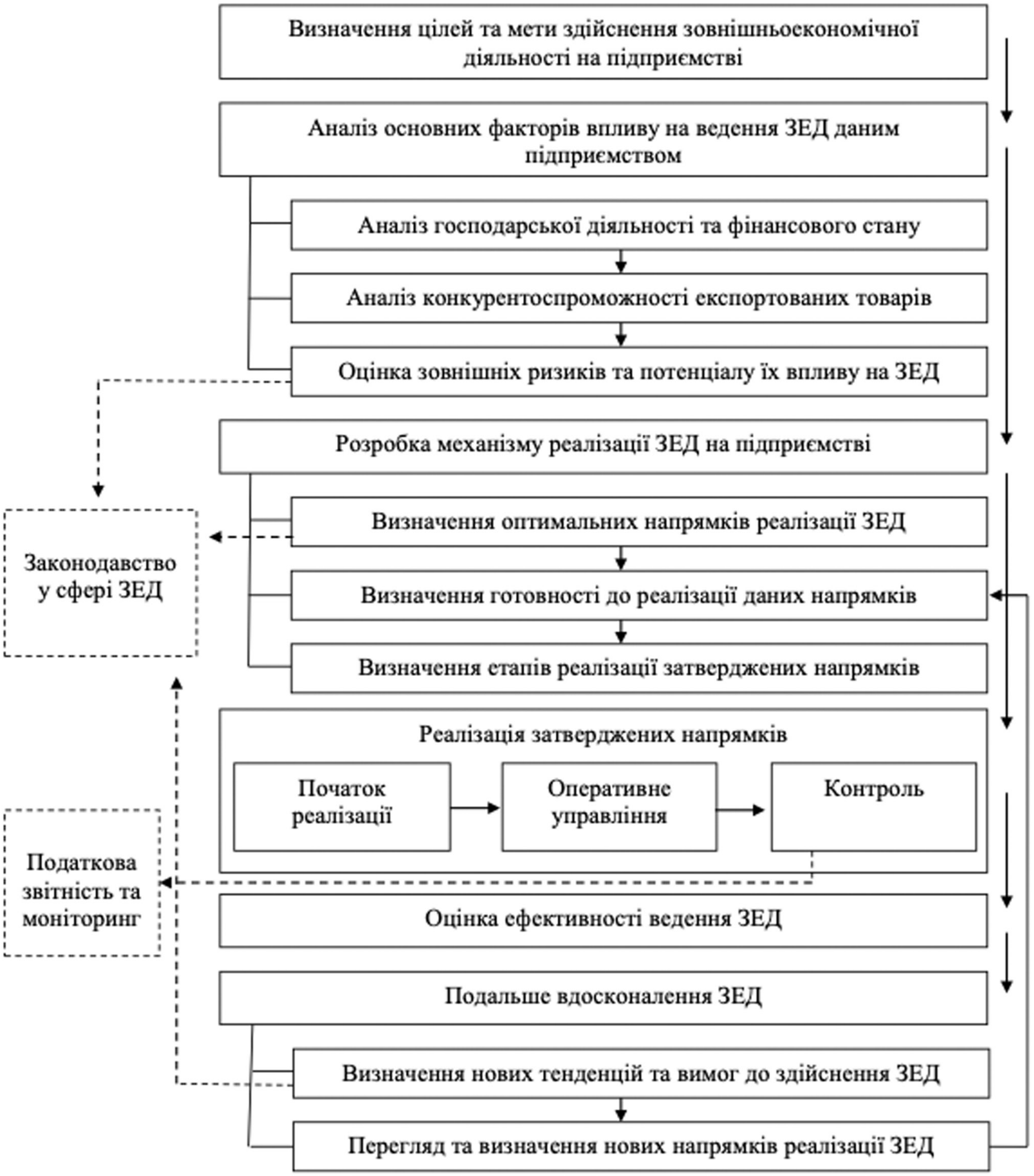

Рис. 2. Механізм реалізації управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві [6]

у відповідності з новими вимогами; посилення прозорості в звітності підприємства; вивчення можливостей для подальшої диверсифікації експорту та підвищення конкурентоздатності експортованого товару; забезпечення чіткого ведення звітності по зовнішньоторговельним операціям та здійснення періодичного аналізу даної звітності з метою надання вчасної та точної оцінки ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві.

Варто також відзначити декілька позитивних тенденцій у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності. По-перше, це перспектива спрощення митного оформлення експорту за допомогою введення системи «Єдиного вікна міжнародної торгівлі». По-друге прийняття нового валютного законодавства, яке значно спрощує та лібералізує валютне регулювання в країні. Дане законодавство є запорукою спрощення ведення бізнесу всередині країни, що є визначним кроком на шляху розвитку ЗЕД в Україні. Також важливо відзначити і зміни в податковому законодавстві, які також матимуть деякі позитивні наслідки для підприємств та держави в цілому. Зміни в законодавстві є надзвичайно важливими на шляху покращення ведення ЗЕД, адже нормативне поле є одним із основних факторів для визначення передумов діяльності вітчизняних промислових підприємств та оцінки сприятливості середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19 (дата звернення 11.01.2021).

2. ДФС запровадить «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» — повідомлення Прес-служби Державної фіскальної служби України від 06.07.2018. URL: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/343017.html (дата звернення 21.01.2021).

3. Бахтарі Е. Валютна лібералізація — перехід до режиму вільного руху капіталу в Україні. 2018. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60027584 (дата звернення 14.01.2021).

4. About the Inclusive Framework on BEPS: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018 URL: http://www.oecd.org/tax/beps/beps-about.htm (дата звернення 11.01.2021).

5. Автоматичний обмін інформацією між фіскальними органами планується розпочати з 2020 року // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України від 28.09.2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250306535 (дата звернення 15.01.2021).

6. Вівчар О. Основні аспекти підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/290/2/GEB_2009_No2-O_Shepherd-Key_aspects_of_improving_the_efficiency_24.pdf (дата звернення 19.01.2021).

7. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1466626 (дата звернення 17.01.2021).

8. Ткаченко А. М., Пожуєва Т. О. Просторові аспекти економічної стійкості підприємства // Держава та регіони. 2017. URL: http://eir.zp.edu.ua/bitstream/123456789/6136/1/Tkachenko_Pozhuyeva_Spatial_Aspects_of_Economic_Viability.pdf (дата звернення 09.01.2021).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia mekhanizmu «iedynoho vikna» ta optymizatsii zdiisnennia kontrolnykh protsedur pry peremishchenni tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy. [Law of Ukraine «About modification of the Customs code of Ukraine and some other laws of Ukraine concerning introduction of the mechanism of «single window» and optimization of implementation of control procedures at movement of the goods across customs border of Ukraine»]. Available: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530–19 [Accessed 11.01.2021]

2. DFS zaprovadyt «Iedyne vikno dlia mizhnarodnoi torhivli» — povidomlennia Pres-sluzhby Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy vid 06.07.2018. [The SFS will introduce a «Single Window for International Trade» — a statement from the Press Service of the State Fiscal Service of Ukraine dated July 6, 2018]. Available: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/343017.html [Accessed 21.01.2021]

3. Bakhtari E. (2018). Valiutna liberalizatsiia — perekhid do rezhymu vilnoho rukhu kapitalu v Ukraini. [Currency liberalization — the transition to a regime of free movement of capital in Ukraine]. Available: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60027584 [Accessed 14.01.2021]

4. About the Inclusive Framework on BEPS: Organisation for Economic Co-operation and Development 2018. Available: http://www.oecd.org/tax/beps/beps-about.htm [Accessed 11.01.2021]

5. Avtomatychnyi obmin informatsiieiu mizh fiskalnymy orhanamy planuietsia rozpochaty z 2020 roku. [Automatic exchange of information between fiscal authorities is scheduled to begin in 2020]. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy vid 28.09.2017. Available: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250306535 [Accessed 15.01.2021]

6. Vivchar O. (2009). Osnovni aspekty pidvyshchennia efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstv. [The main aspects of increasing the efficiency of foreign economic activity of enterprises]. Available: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/290/2/GEB_2009_No2-O_Shepherd-Key_aspects_of_improving_the_efficiency_24.pdf [Accessed 19.01.2021]

7. Grebelnik O. P. (2008) Osnovi zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti. [Bases of foreign trade activities]. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1466626 [Accessed 17.01.2021]

8. Tkachenko A. M., Pozhuyeva T. O. (2017) Prostorovi aspekti ekonomichnoyi stijkosti pidpriyemstva. [Spatial aspects of economic stability of the enterprise]. Derzhava ta regioni. URL: http://eir.zp.edu.ua/bitstream/123456789/6136/1/Tkachenko_Pozhuyeva_Spatial_Aspects_of_Economic_Viability.pdf [Accessed 09.01.2021]

UDC 657.471

Olshanska Maria
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lviv Polytechnic National University
Ольшанська Марія Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»
Ольшанская Мария Владимировна
кандидат экономических наук, доцент
Национальный университет «Львовская политехника»
ORCID: 0000-0002-5353-4212

Tereshchenko Anna
Master of the
National University «Lviv Polytechnic»
Терещенко Анна Валеріївна
магістр
Національного університету «Львівська політехніка»
Терещенко Анна Валерьевна
магистр
Национального университета «Львовская политехника»

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6940

SOME PROBLEMS OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND CONTROL OF FREIGHT TRANSPORTATION SERVICES' IMPLEMENTATION BY SMALL ENTERPRISES

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ ГРУЗОВЫХ ПЕРЕВОЗОК СУБЪЕКТАМИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Summary. *Constant changes in economic and legal conditions of management, the complexity of accounting of the freight transportation services' implementation, require further study in terms of organization of accounting and control, taking into account the characteristics of the industry and belonging to a small enterprise. The purpose of the article is to identify problem areas in the process of organizing the accounting and control of the freight transportation services by small businesses, and also finding ways to solve them.*

The result of the study is identified and substantiated the following problem areas of freight transportations' accounting and control, taking into account the characteristics of the industry and belonging to small businesses: cumbersome regulations; specifics of cost accounting; organization of internal control. In particular, it has been established, that the legislative system is rather cumbersome and outdated; also needs improvement taking into account the conditions of globalization of states' economies, deregulation of freight transportation in Ukraine, protection of workers during pandemic.

Based on the study of the regulatory framework, grouped regulatory and regulatory documents for the freight transportation services' regulation in terms of articles for calculating of the freight transportation services' costs.

Generalized sources of information for effective internal control of cargo transportation of the transport enterprise by the accounting service are offered, taking into account the limited financial resources of small businesses. Emphasis is placed on the need to take into account in the organization of such control such sectoral features as: a large share in non-current assets of rolling stock, accounting of the costs of its maintenance and storage; accounting of fuel and lubricants and spare parts; accompanying flight loading.

Key words: *freight transportation services, small businesses, organization of accounting, internal control.*

Анотація. *Постійні зміни економічних і законодавчих умов господарювання, трудомісткість обліку надання послуг вантажних перевезень, вимагають подальшого їх дослідження з точки зору організації обліку та контролю, з одночасним урахуванням особливостей галузі та належності до малого підприємства. Метою статті є встановлення проблемних місць в процесі організації обліку і контролю надання послуг вантажоперевезень суб'єктами малого підприємництва, та пошук шляхів їх вирішення.*

Результатом дослідження є визначені та обґрунтовані такі проблемні місця організації обліку та контролю надання послуг вантажних перевезень з урахуванням особливостей галузевих і належності до суб'єктів малого підприємництва: громіздке нормативне регулювання; специфіка обліку собівартості; організація внутрішнього контролю. Зокрема, встановлено, що законодавча система є доволі громіздкою і застарілою; потребує удосконалення з урахуванням умов глобалізації економік держав, дерегуляції здійснення вантажних перевезень в Україні, захисту працівників в умовах пандемії.

На основі дослідження нормативно-законодавчої бази, згруповано нормативно-інструктивні документи регулювання вантажних послуг у розрізі статей калькуляції собівартості таких послуг.

Запропоновано узагальнені джерела інформації для здійснення ефективного внутрішньогосподарського контролю вантажоперевезень транспортного підприємства силами бухгалтерської служби, зважаючи на обмежені фінансові ресурси суб'єктів малого підприємництва. Наголошено на необхідності врахування при організації такого контролю таких галузевих особливостей, як: велика частка у необоротних активах рухомого складу, облік витрат на його технічне обслуговування і зберігання; облік витрат паливомастильних матеріалів та запасних частин; попутнє завантаження рейсів.

Ключові слова: *послуги вантажних перевезень, суб'єкти малого підприємництва, організація обліку, внутрішній контроль.*

Аннотация. *Постоянные изменения экономических и законодательных условий хозяйствования, трудоемкость учета предоставления услуг грузовых перевозок, требуют дальнейшего их исследования с точки зрения организации учета и контроля, с одновременным учетом особенностей отрасли и принадлежности к малому предприятию. Целью статьи является установление проблемных мест в процессе организации учета и контроля предоставления услуг грузоперевозок субъектами малого предпринимательства, и поиск путей их решения.*

Результатом исследования является определены и обоснованы такие проблемные места организации учета и контроля предоставления услуг грузовых перевозок с учетом особенностей отраслевых и принадлежности к субъектам малого предпринимательства: громоздкое нормативное регулирование; специфика учета себестоимости; организация внутреннего контроля. В частности, установлено, что законодательная система довольно громоздкой и устаревшей; требует совершенствования с учетом условиях глобализации экономик государств, дерегуляции осуществления грузовых перевозок в Украине, защиты работников в условиях пандемии.

На основе исследования нормативно-законодательной базы, сгруппированы нормативно-инструктивные документы регулирования грузовых услуг в разрезе статей калькуляции себестоимости таких услуг.

Предложено обобщенные источники информации для осуществления эффективного внутреннего контроля грузоперевозок транспортного предприятия силами бухгалтерской службы, несмотря на ограниченные финансовые ресурсы субъектов малого предпринимательства. Отмечена необходимость учета при организации такого контроля таких отраслевых особенностей, как: большая часть в необоротных активах подвижного состава, учет затрат на его техническое обслуживание и хранение; учет затрат горючесмазочных материалов и запасных частей; попутной загрузкой рейсов.

Ключевые слова: *услуги грузовых перевозок, субъекты малого предпринимательства, организация учета, внутренний контроль.*

Problem statement. Nowadays, trucking is a fairly significant segment of domestic business inasmuch as transport enterprises perform the base quantity of transportation on long-distance, interregional and international highways. Almost all business processes are impossible to implement without the transport industry. An important evidence of the above is the fact that, according to the State Statistics Service of Ukraine, only in the first half of 2020, 65 million tons of various kinds of freight were transported by road, including: metallic ores and mining industry products — 20832,33 thousand tons; food, beverages

and tobacco — 8 911,1 thousand tons; agricultural, hunting and forest products — 7884,19 thousand tons; non-metallic mineral products — 5 236,54 thousand tons; coke and refined products — 3 329,46 thousand tons; wood, wood and cork products (except for furniture) — 1 776, 45 thousand tons; other — 7 925, 58 thousand tons [1].

Stimulation and development of economic activity of transport industry enterprises, in order to ensure the efficiency of their management, first of all requires proper establishment of freight services as an object of accounting and control, as well as clear regulation and rationalization of accounting processes associated with the implementation of freight transportation services by the enterprises.

The study of organization of accounting and control over freight transportation carried out by small business enterprises deserves special attention, as its role in the economy of Ukraine and other states can hardly be overestimated, because small business is the most flexible and mobile in management and provision of services, utilizes resources more efficiently, adapts to market challenges more quickly as compared to medium and large enterprises [2].

Recent research and publications analysis. The following researchers and experts studied the services of freight transportation: Fatiukha N. H. [3], Lichman A. A. [4], Kryvoruchko O. M.[5], Popovych P. V. [6], Lukasevych-Krutnyk I. S. [7], Kozak L. S. [8] and other. However, constant changes in economic and legal conditions of management, the complexity of accounting for freight transportation within the system of the enterprise management, require further study of freight services in particular as an object of accounting and control at the small business enterprises and determine the relevance of the research.

The purpose of the article. Based on the analysis of the research carried out by the researchers and experts as well as the organization of accounting and control over the freight transportation services at small business enterprises, it is necessary to identify problematic areas in the process of organization of accounting and control over the freight transportation services and find the ways to solve them.

Presentation of research material and its main results. In the age of globalization and European integration, freight transportation services are subject to high requirements for quality, reliability and regularity of their provision. For consumers, safety of goods, speed and cost of delivery are all important. For transport companies, the following aspects are of great significance: efficiency of freight transportation services; making a profit while optimizing costs and taking into account the fair value of services; maximum protection of drivers from activity risk; minimization of damage to the environment, etc. To solve the above-mentioned issues, it is necessary to make optimal management decisions based on the effective organization of accounting for freight transportation services in terms of both income from operations and expenditures by elements and places of their occurrence.

When organizing the accounting of freight transportation at transport enterprises belonging to small business enterprises (hereinafter — SBE), it is necessary to take into account the shortcomings inherent in both the industry and small business enterprises, and on the basis of which, it is proposed to identify such problems as: cumbersome regulations; the specific features of cost accounting; organization of internal control.

Upon the signing of the Association Agreement with the European Union, committing to bring domestic legislation in line with the European standards, public authorities are slow to respond to changes not only in the international but also in the domestic regulations on cartage activity [7]. This fact hinders the international freight transportation for the Ukrainian enterprises due to non-compliance with the foreign requirements and standards in force, and complicates the work of the enterprise accounting department.

Inconsistencies and contradictions in the policy management of transport services begin as early as at the stage of defining the "transport service". Thus, I. S. Lukasevych-Krutnyk notes that the term "transport services" is not new to the legal framework, but it provides narrow definitions, which refer to services provided by certain modes of transport. He suggests enshrining the use of the term of the general concept of transport services in the provisions of Chapter 63 of the Civil Code of Ukraine, which is incited by its use in the Association Agreement with the European Union [7].

The cumbersomeness of the legal regulation of freight transportation services begins with the legislation at the national level. In particular, the Constitution of Ukraine [9], the Commercial Code of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IU [9] and the Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV [9] are the guarantors of business activity at the national level.

The carrier relies on contractual arrangements with the customers who receive freight transportation services based on the contract for the carriage of goods. In case of international transportation, the parties draw up the contract that is generally identical to the requirements for the contract for the carriage of goods, though it is rather simplified. According to Article

909 of the Civil Code of Ukraine, under the contract of carriage, the carrier undertakes to deliver the entrusted goods to the destination and hand them to the person entitled to receive the goods (consignee) [9].

In addition, according to Article 307 of the Commercial Code of Ukraine, the consignor undertakes to pay a fixed fee for the carriage of goods. However, this requirement should not be confusing: the consignee can also pay for carriage [9]. This right is enshrined in Part 5 of Article 307 of the Commercial Code of Ukraine [4]. It states that the parties may agree on other conditions of carriage that do not contradict the law in the contract they sign. In this case, a clarification letter is formed, which indicates the conditions for the carriage of goods as well as the conditions of crediting funds to the carrier's bank account [9].

Furthermore, considering the sectoral specific features of motor vehicle transport enterprises, it is expedient to pay attention to the Laws of Ukraine "On Motor Vehicle Transport" as of 05.04.2001, № 2344-III [9], "On Freight Forwarding Activity" as of 01.07.2004, № 1955-IV [7], "On Road Traffic" as of 30.06.1993, № 3353-XII [9], and the Charter of Road Transport of the Ukrainian SSR as of 27.06.1969 [9]. They all govern the relations in the given transport segment of industry and determine the principles of organization and operation of road freight transport.

It is also worth noting here that on the basis of the above-mentioned Charter, the Ministry of Transport of Ukraine issued an Order № 363 "On approval of rules of transportation of goods by road transport in Ukraine" as of 14.10.1997, which contains conditions for the transportation of certain types of goods, commercial transactions, freight forwarding services of enterprises, special transportation conditions of enterprises of certain branches of the national economy [9].

As far as the accounting system is concerned, the activity of motor transport enterprises and the whole entrepreneurial activity in Ukraine is governed by the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" as of 16.07.1999, № 996-14 [9], and the Tax Code of Ukraine as of 02.12.2010, № 2755-VI (hereinafter — TCU) [9].

If an enterprise is taxed under the general taxation system, its activities are regulated by Chapter III "Income Tax", Chapter V "Value Added Tax", Chapter VI "Excise Tax" and Chapter VIII "Environmental Tax" of the TCU [9].

If a motor transport enterprise is a SBE and a single tax payer of the third group at the rate of 3% (payer of value added tax, hereinafter — VAT), the attention is primarily focused on Chapter XIV "Special Regimes", in particular section 1 "Simplified system of taxation, accounting and reporting", article 292, and Chapter V "Value Added Tax" of the TCU [9].

If a SBE is a single tax payer at the rate of 5% (VAT non-payer), the attention should be paid only to Chapter XIV "Special Regimes", article 292, because VAT is included in the value of assets [9].

Regarding the regulation of methodological questions of accounting, motor transport enterprises taxed both under general system and simplified system according to a special procedure, adhere to the recommendations of national or international regulations (standards) of accounting (hereinafter — IAS) and other laws and regulations.

IAS 25 "Financial statement of the small business enterprise" belongs to mandatory ones for SBEs [9]. According to these provisions, legal entities (taxpayers) recognize income and expenditures in accordance with IAS only for the purpose of financial reporting [9].

Regarding the working plan of accounts, business entities can keep accounting records using the General accounts plan or in a simplified form, using the Chart of accounts for bookkeeping, assets, capital, liabilities and business operations for small business enterprises, approved by the Order of the Ministry of Finance of Ukraine as of 19.04.2001, № 186 [9].

Considering the formation of the cost value of freight transportation services atthe motor transport enterprises, it is expedient to put an emphasis on IAS 16 "Costs" [9] as well as Methodological recommendations for the formation of the cost of transportation (works, services) on transport, approved by the Order of the Ministry of Transport of Ukraine as of 05.02.2001, № 65 (hereinafter — Methodological Recommendations № 65) [9].

It should be noted that Methodological Recommendations № 65in some cases do not meet the requirements of IAS 16 "Costs", so they should be applied to the extent consistent with the provisions of this standard, as evidenced by the Letter of the Ministry of Finance of Ukraine "On nonconformity of methodological recommendations" as of 10.02.2010 № 31-34000-20-5/2742 [9].

Taking into account cumbersome legal framework, regulatory and guidance documents for freight transportation services have been grouped in terms of articles for calculating the cost of such services (Table 1).

Thus, domestic legislative system for the regulation of automobile transportation services is quite out-of-date and difficult to fit into the reality of the European and Ukrainian freight transportation activity. We may consider, for instance, the above-mentioned laws adopted in 1997 or Charter of Road Transport of the Ukrainian SSR of 1969, last amended in 1981.

Table 1

Regulations for accounting of the freight transportation services' cost formation

Item of costing	Document title	Characteristics
Direct material costs		
Fuel and lubricants	"Normsforconsumptionoffuelandlubricationmaterialsinroadtransport" № 43 [9]	The cost of all types of fuel and lubricants used for transportation is attributed to the production cost in accordance with the Norms № 43
Expenses on automobile tyres	Methodological Recommendations № 65 [9]	Paragraphs 19, 36 define the costs associated with the operation of tyres, which are included in the cost value
Expenses on accumulator storage batteries	1) Regulationson maintenance and repair of road motor vehicles № 102 [9]; 2) IAS 7 "Fixed Assets" [9].	1) Accordingtopar. 3.19, replacement of batteries does not belong to the reconstruction, modernization, or technical upgrading, but is included in transportation costs; 2) According to par. 15, the cost of maintaining the car in working condition is included in the cost of transportation.
Direct labour costs	1) The Law of Ukraine "On Remuneration of Labour" as of 31.12.1992 № 23–92 [9]; 2) Tax Code of Ukraine [9]; 3) Labour Code of Ukraine [9]; 4) Instructions on wage statistics № 5 [9].	1) Determining the structure and classification of payments that belong to the payroll budget of production workers; 2) Subpara. 164.2.1, art. 164 determines the list of payments, included in the taxable income of the employee; 3) Art. 50 provides the calculation of the working time standards.
Other expenses		
Unified Social Tax (UST)	On collection and accounting of the unified contribution for compulsory state social insurance № 2464-VI [9]	Payers are obliged to accrue, calculate and pay UST in full and in a timely manner at the rate of 22%
Depreciation	IAS 7 "Fixed Assets" [9]	Paragraphs 22–30 govern the depreciation of objects directly related to transportation.
Repair and maintenance of rolling stock	Regulationson maintenance and repair of road motor vehicles № 102 [9]	Establishing the order of maintenance and repair of motor vehicles.
General production costs		
Leases	IAS 14 "Leases" [9]	Determining the principles of formation of information on the lease of warehouses, garages, fleets and its disclosure in the financial statements
Idle time charges	Labour Code of Ukraine [9]	Article 113 governs the order of payment for idle time
Business trips, daily subsistence	1) Labour Code of Ukraine [9]; 2) Tax Code of Ukraine [9]; 3) On approval of the form of statement of application of funds allocated for business trip or on condition of accountability [9].	1) Article 121 determines benefits and compensations associated with business trips; 2) Paragraph 170.9, art. 170 determines the taxation of the amount of excessively spent funds.
Costs associated with the violation of operating and maintenance rules	1) Methodological Recommendations № 65 [9]; 2) Rules of transportation of goods by road № 363 [9].	Determining the lawfulness of violations and attributing them to the cost of freight transportation.

Source: grouped by the author on the basis of regulations and guidance documents

It is worth mentioning the need to review the amount of penalties for motor vehicle violations and the system of state control over the activity of motor transport in general.

Ukraine needs to improve the systematic approach to regulation of the transport industry sector under the conditions of globalization, deregulation of freight transportation business, as well as the protection of workers in this service industry. Thus, under the conditions of pandemic, freight carriers are offered the following: to take a medical worker on the staff directly on the territory of the transport company for a more thorough daily medical examination of employees involved in the delivery of freight transportation

services; flu vaccination; diphtheria tetanus vaccine; in the time following — *Covid-19*; health insurance certificate covering Covid-19, with the introduction of the conforming amendments into the accounting policy of the enterprise regarding such expenditure records.

Following up upon the peculiarities of the organization of accounting for the formation of the cost valueat the transport enterprises under study, it should be noted that SBE accountants virtually do not exercise the right to use a simplified chart of accounts for purposes of financial accounting. However, using the general chart of accounts, the accounting department tries to simplify accounting omitting the following: imprest accounts (681, 371); tax liability accounts (643); credit accounts (644); formation of production cost on account 23 (the expenses are immediately written off on account 903); or, on the contrary, they keep records of expenditures on account 23, without the use of account 903 (the expenses are immediately written off on account 791). The legal consequences of such accounting management, even if specified in the Order on Accounting Policy are referred to in [10].

Considering the issue of internal control over the freight transportation services, it should be noted that an effective system of internal control over freight transportation services is aimed at optimal reduction of the cost of services, while increasing the volume of freight transportation services, as well as preventinglaw violations.

Taking into consideration the limited financial resources of the SBE, we are not talking aboutthe employment of third parties or organizations to carry out ongoing internal control. Therefore, it has been suggested that the accounting department of the transport enterprise should be authorized for such functions, starting from the development of a proper systematic approach and efficient allocation of functions by the accounting department staff members, and ending with training courses and introductory counseling for employees to improve the efficiency of control over the freight transportation services in general.

For the purpose of efficient internal control over the freight transportation services of a transport enterprise belonging to SBEs, it has been proposed to use the sources of information summarized in the form of Table 2.

Taking into consideration the industry characteristics (the predominance of the rolling stock in the fixed assets, particularly large-size motor transport; the specific nature of expenditure records associated with storage and maintenance of the rolling stock, maintenance of vehicles, on-the-way loading of transport; features of inventory, in particular fuel and lubricants, tyres, spare parts, etc.), it has been proposed to exercise careful control over

Table 2

Sources of information for the purpose of internal control over the freight transportation services

Source title	Information being used
Order on Accounting Policy	Accrual method in expenditure records, elements of production costs formation, elements of cost of sales formation, methods of cost accounting, income estimation, methods of writing-off production supplies, method of depreciation, elements of deferred income, etc.
Planned and regulatory information on income and expenses of the enterprise	Business plans, expenditure rates and normative standards, schedules of prices and rates, production documentation.
Internal organizational and executive documentation	Articles of Association, Shareholders' decisions on profit distribution, employment contracts, job descriptions, staff listing.
Materials of previous inspections	Acts and certificates of previous inspections, audit opinions, and other documentation that summarizes the results of control.
Primary and consolidated accounting documents	Depreciation (fixed assets), writing off the assets of low unit cost, statements of acceptance, reports of transportation services rendered, freight contracts, consignment notes, CMR notes, reports on the rolling stock inventory, payment orders, acts on price reduction of physical assets, tax invoices, certificates of acceptance and transfer of fixed assets, agreements with insurance companies, bank statements, accounting statements on the write-off of income and expenses for financial results.
Analytical accounting registers	Registers of analytical cost accounting — Register book 5/5a, registers of analytical accounting of income and financial results — Register book 6.
Financial statements	Financial statements of a small business subject (Balance sheet № 1-m and Profit and Loss Statement, form 2-m).
Tax reporting	Records on income tax, value added tax, single tax, personal income tax, unified social tax, personal property tax.
Statistical reporting	Statement of motor transport work, Report on road haulage by types of load.

fuel and lubricants by establishing the estimated norms of such costs on the basis of control fuel measurements in different modes of rolling stock operation; strengthen the current control over the fleet of motor vehicles by revising the technical parameters of every vehicle, which minimizes the total cost of maintenance and unforeseen repair expenses of cargo trucks; revise the cost threshold for allocation to fixed assets, taking into account the new one amounting to 20 thousand UAH and indicating it in the Accounting Policy Order.

Conclusion. The research results, aimed to substantiate the theoretical and practical features of the organization of accounting and control over the implementation of freight transportation services of a small business entity, have made it possible to define the following problem areas, taking into account the industry characteristics and the enterprise size: cumbersome regulations; the specifics of cost value accounting; organization of internal control.

It has been established, that domestic legislative system for the regulation of road transport services is cumbersome and rather outdated. It needs improvement under the conditions of globalization, deregulation of freight transportation business, and protection of workers engaged in this service industry during pandemic. Based on the study of the legal framework, regulatory and guidance documents for the freight transportation services regulation in terms of articles for calculating the freight transportation services costs have been grouped.

Taking into consideration the limited financial resources of the SBE, for the introduction of the efficient system of internal control, it has been suggested that the accounting department of the transport enterprise should be authorized for such functions. Generalized sources of information for the efficient internal control over the freight transportation services at the transport enterprise belonging to SBEs have been suggested. Besides, the following industry features require due consideration: the predominance of the rolling stock in the fixed assets; the specific nature of expenditure records associated with storage and maintenance of the rolling stock;, on-the-way loading of transport; special features of fuel and lubricants inventory and spare parts inventory.

Summing up, it is important to emphasize that the presented suggestions have a practical bearing on trucking companies as they are aimed at improving the organization of accounting and control over the implementation of freight transportation services by transport enterprises.

Legal and regulatory framework of freight transportation services requires the follow-up study and the introduction of necessary changes, that will promote the development of the overall economy, high quality of performance of supply contracts, compliance with the time requirements, strict compliance with labour discipline, traffic safety, etc.

References

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

2. Oblik i zvitnistj sub'jektiv malogho pidpryjemnyctva / R.L. Khomjak, M. V Oljshansjka., S.J. Sazhynecj, T.R. Khomjak, T.I. Svidryk, V.M. Chubaj, O.R. Coghla, N.O. Lytvynenko, O.S. Lemishovsjka // Navchaljnyj posibnyk. Lviv: Maghnolija. 2012. 254 p. [in Ukrainian].

3. Fatjukha N.G. Statystychna ocinka rozvytku avtomobiljnogho transportu Zaporizjkoji oblasti / N.G. Fatjukha // Elektronnyj zhurnal "Efektyvna ekonomika", 2016. № 4. PP. 64–65 [in Ukrainian].

4. Lichman A.A. Transportno-ekspedytorsjka dijaljnistj jak systema poslugh: oblikovyj aspekt / A.A. Lichman // Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy. Serija: Ekonomika, aghrarnyj menedzhment, biznes. 2016. 505 p. [in Ukrainian].

5. Kryvoruchko O.M. Integrirovannye protsessy transportno-logisticheskogo obsluzhivaniya potrebiteley // O.M. Kryvoruchko // Ekonomika transportnogho kompleksu: zbirnyk naukovykh pracj. 2017. Vyp. 29. PP. 86–99 [in Ukrainian].

6. Popovych P.V. Analiz rynku avtotransportnykh perevezenj Ukrajiny / P.V. Popovych, O.S. Shevchuk, M.V. Babij, V.O. Dzjura // Visnyk mashynoboduvannja i transportu, 2017. № 2. PP. 124–130 [in Ukrainian].

7. Lukasevych-Krutnyk I.S. Ponjattja ta oznaky transportnykh poslugh / I.S. Lukasevych-Krutnyk // Jurydychnyj visnyk 2, 2016. № 39. PP. 113–117 [in Ukrainian].

8. Kozak L.S. Rozrobka zovnishnjoekonomichnoji strateghiji v Ukrajini u sferi eksportu transportnykh poslugh / L.S. Kozak, O.V. Fomenko. // naukovyj zhurnal "Ekonomika ta upravlinnja na transporti", 2017. № 4. PP. 58–64 [in Ukrainian].

9. Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://www.rada.gov.ua/

10. Tereshchenko A. V. Oblik sobivartosti vantazhnykh perevezenj sub'jektamy malogho pidpryjemnyctva / A. V. Tereshchenko, M. V. Olshanska // IV International Student Internet Conference "Status and Prospects of Accounting, Analysis, Control and Taxation in the Deepening of European Integration Processes", March 26–27, 2019.: zb. tez. Lviv: SPOLOM, 2019. 174 p. [in Ukrainian].

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

2. Облік і звітність суб'єктів малого підприємництва / За ред Р. Л. Хомяка, М. В. Ольшанської, колектив авторів Р. Л. Хомяк, М. В. Ольшанська, Т. І. Воскресенська, Н. В. Мельник, Т. Р. Хомяк, М. М. Нашкерська // Навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ. 2018. 252 с.

3. Фатюха Н. Г. Статистична оцінка розвитку автомобільного транспорту Запорізької області / Н. Г. Фатюха // Електронний журнал "Ефективна економіка", 2016. № 4. С. 64–65.

4. Лічман А. А. Транспортно-експедиторська діяльність як система послуг: обліковий аспект / А. А. Лічман // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес, 2016. 505 с.

5. Криворучко О. М. Интегрированные процессы транспортно-логистического обслуживания потребителей // О. М. Криворучко // Економіка транспортного комплексу: збірник наукових праць. 2017. Вип. 29. С. 86–99.

6. Попович П. В. Аналіз ринку автотранспортних перевезень України / П. В. Попович, О. С. Шевчук, М. В. Бабій, В. О. Дзюра // Вісник машинобудування і транспорту, 2017. № 2. С. 124–130.

7. Лукасевич-Крутник І. С. Поняття та ознаки транспортних послуг / І. С. Лукасевич-Крутник // Юридичний вісник 2, 2016. № 39. С. 113–117.

8. Козак Л. С. Розробка зовнішньоекономічної стратегії в Україні у сфері експорту транспортних послуг / Л. С. Козак, О. В. Фоменко // науковий журнал "Економіка та управління на транспорті", 2017. № 4. С. 58–64.

9. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/

10. Терещенко А. В. Облік собівартості вантажних перевезень суб'єктами малого підприємництва / А. В. Терещенко, М. В. Ольшанська // IV Міжнародна студентська інтернет-конференція «Стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів», 26–27 березня 2019 р.: зб. тез. Львів: СПОЛОМ, 2019. 174 с.

УДК 657.421

Дорош Ніна Іванівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку та аудиту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Дорош Нина Ивановна
доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры учета и аудита
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Dorosh Nina
Doctor of Economics, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Панчоха Ганна Павлівна
магістр
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Панчоха Анна Павловна
магистр
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Panchokha Hanna
Master of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6966

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ И НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ В ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ

PECULIARITIES OF ACCOUNTING OF FIXED ASSETS AND INTANGIBLE ASSETS IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY

***Анотація**. У статті розглянуто особливості пов'язані з бухгалтерським обліком основних засобів та нематеріальних активів у сфері телекомунікацій. Доведено, що основні засоби та нематеріальні активи є основою генерування доходів телекомунікаційних підприємств. Окреслено проблеми переходу права власності на придбане телекомунікаційне обладнання та шляхи її вирішення. Визначено складові первісної вартості, які є специфічними для основних засобів та нематеріальних активів, що використовуються у телекомунікаційній сфері. До таких елементів віднесено специфічне програмне забезпечення для обладнання радіозв'язку, витрати на демонтаж, витрати на технічні огляди під час експлуатації. Запропоновано підхід до алокації витрат на заробітну плату, що включаються до первісної вартості основних засобів між об'єктами. Досліджено критерії капіталізації витрат на технічні огляди телекомунікаційного обладнання, а також відображення таких операцій у бухгалтерському обліку. Проаналізовано порядок визначення очікуваних майбутніх витрат на демонтаж телекомунікаційного обладнання, наведено бухгалтерські проведення для відображення даних витрат в бухгалтерському обліку. Зазначено*

основні джерела інформації для використання у розрахунках очікуваних майбутніх витрат на демонтаж телекомунікаційного обладнання. Розкрито ключові фактори при визначенні строку корисного використання основних засобів та нематеріальних активів у сфері телекомунікацій. Встановлено причини наявності значної частини повністю амортизованого телекомунікаційного обладнання у складі основних засобів вітчизняних мобільних операторів, яке досі перебуває в експлуатації. Наведено практичні аспекти визначення дати оприбуткування, методу та періоду амортизації ліцензій на користування радіочастотним ресурсом як основних складових нематеріальних активів операторів телекомунікаційного зв'язку.

Ключові слова: *основні засоби, телекомунікації, строк корисного використання, забезпечення під демонтаж, ліцензія на користування радіочастотним ресурсом.*

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности, связанные с бухгалтерским учетом основных средств и нематериальных активов в сфере телекоммуникаций. Доказано, что основные средства и нематериальные активы являются основой генерирования доходов телекоммуникационных компаний. Обозначены проблемы перехода права собственности на приобретенное телекоммуникационное оборудование и пути ее решения. Определены составляющие первоначальной стоимости, которые являются специфическими для основных средств и нематериальных активов, используемых в телекоммуникационной сфере. К таким элементам относится специфическое программное обеспечение для оборудования радиосвязи, расходы на демонтаж, расходы на технические осмотры во время эксплуатации. Предложен подход к аллокации расходов на заработную плату, которые включаются в первоначальную стоимость основных средств между объектами. Исследована критерии капитализации затрат на технические обзоры телекоммуникационного оборудования, а также отражения таких операций в бухгалтерском учете. Проанализирован порядок определения ожидаемых будущих расходов на демонтаж телекоммуникационного оборудования, приведены бухгалтерские проводки для отражения данных расходов в бухгалтерском учете. Указаны основные источники информации для использования в расчетах ожидаемых будущих расходов на демонтаж телекоммуникационного оборудования. Раскрыто ключевые факторы при определении срока полезного использования основных средств и нематериальных активов в сфере телекоммуникаций. Установлены причины наличия большого числа полностью амортизированного телекоммуникационного оборудования в составе основных средств отечественных мобильных операторов, которое до сих пор находится в эксплуатации. Приведены практические аспекты определения даты оприходования, метода и периода амортизации лицензий на пользование радиочастотным ресурсом как основных составляющих нематериальных активов операторов телекоммуникационной связи.*

Ключевые слова: *основные средства, телекоммуникации, срок полезного использования, обеспечения под демонтаж, лицензия на пользование радиочастотным ресурсом.*

Summary. *The article considers the features related to the accounting of property, plant and equipment (fixed assets) and intangible assets in the field of telecommunications. It is proved that fixed assets and intangible assets are the basis for generating income of telecommunications companies. The problems of transfer of ownership of the purchased telecommunication equipment and ways of its solution are outlined. The components of initial cost that are specific to fixed assets and intangible assets used in the telecommunications sector are identified. Such elements include specific software for radio equipment, dismantling costs, costs of technical inspections during operation. An approach to the allocation of wage costs, which are included in the initial cost of fixed assets between objects, is proposed. The criteria of capitalization of expenses for technical inspections of telecommunication equipment, as well as the reflection of such operations in accounting are studied. The procedure for determining the expected future costs for the dismantling of telecommunications equipment is analysed, accounting entries are given to reflect these costs in accounting. The main sources of information for use in the calculation of expected future costs for dismantling of telecommunications equipment are indicated. The key factors in determining the useful life of fixed assets and intangible assets in the field of telecommunications are revealed. The reasons for the presence of a significant part of fully depreciated telecommunications equipment in the fixed assets of domestic mobile operators, which is still in operation, are determined. The practical aspects of determining the date of posting, method of amortization and amortization period of licenses for the use of radio frequency resources as the main components of intangible assets of telecommunications operators are presented.*

Key words: *fixed assets, telecommunications, useful life, dismantling costs, license for use of radio frequency resource.*

Постановка проблеми. У телекомунікаційній галузі основою матеріально-технічної бази для генерації доходу є основні засоби та нематеріальні активи. Останні дослідження в Україні показують, що ринок телекомунікаційних послуг значно відстає від світових тенденцій. Оскільки ця галузь є дуже капіталомісткою і потребує ліцензування, входження нових гравців на ринок є повільним. Проте в останні роки спостерігається «розширення телекомунікаційної інфраструктури ринку, поява

нових бізнес-моделей ефективного використання ресурсів та інформації, скорочення операційних витрат, структурна зміна ринку праці, збільшення можливостей для встановлення продуктивної взаємодії зі споживачами та міжнародними партнерами» [1, с. 217], значне стимулювання розвитку послуг зв'язку з боку держави, та поява нових гравців — віртуальних мобільних операторів (MVNO — Mobile Virtual Network Operator) [2], що свідчить про поступове зростання телекомунікаційної індустрії та наближення до рівня зарубіжних країн. Бізнес-модель підприємств у сфері телекомунікацій має певні особливості, що обумовлює особливості обліку їх основних засобів та нематеріальних активів. Саме тому методика відображення руху та використання основних засобів та нематеріальних активів в бухгалтерському обліку телекомунікаційних підприємств потребує дослідження, що дасть можливість отримати об'єктивну інформацію про стан та можливості росту таких підприємств і галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку телекомунікаційної галузі в Україні приділяли увагу такі вітчизняні науковці як Зубко Л. В. [3], Лазоренко Л. В. [4], Хрустальова В. В. [2]. Ключові аспекти організації бухгалтерського обліку основних засобів та відображення інформації про них у фінансовій звітності досліджували в своїх працях такі науковці як: Дерун І. А. [5], Довжик О. О. [6], Кудлаєва Н. В. [7], Леонова Ю. О. [8] та інші. Проблеми обліку у телекомунікаційній галузі входили у сферу наукових інтересів Ніколенко Л. М. [9], Патряк О. Т. [10]. Проте, у зв'язку з тим, що ринок телекомунікацій в Україні нещодавно вийшов на етап активного розвитку, існує ряд теоретичних і практичних питань обліку необоротних активів саме в цій галузі, які все ще залишаються дискусійними та невирішеними, що і визначає актуальність даного дослідження.

Метою статті є розкриття особливостей теоретичних та методологічних аспектів бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів у галузі телекомунікацій.

Виклад основного матеріалу. Основні засоби та нематеріальні активи мають ключове значення у діяльності операторів телекомунікаційного зв'язку, оскільки саме вони генерують грошові потоки. Структура активів трьох найбільших мобільних операторів в Україні станом на 31.12.2019р. має такий вигляд (рис. 1). Найбільшу частку складають основні засоби (близько 50%) та нематеріальні активи (близько 30%).

За даними річної фінансової звітності за останні 3 роки залишкова вартість основних засобів мобільних операторів в Україні мала наступну динаміку (рис. 2). Щороку вартість основних засобів зростає досить швидкими темпами за рахунок введення на державному рівні нових стандартів зв'язку, що зобов'язує мобільних операторів модернізувати інфраструктуру мережі, а також зростання конкуренції та збільшення попиту на послуги зв'язку в умовах пандемії COVID-19, яке є поштовхом для підприємств приділяти більше уваги якості наданих послуг та їх вдосконаленню з точки зору нових інформаційних технологій. Динаміка капітальних інвестицій в основні засоби та нематеріальні активи операторів телекомунікаційного зв'язку за останній роки наведено на рис. 3.

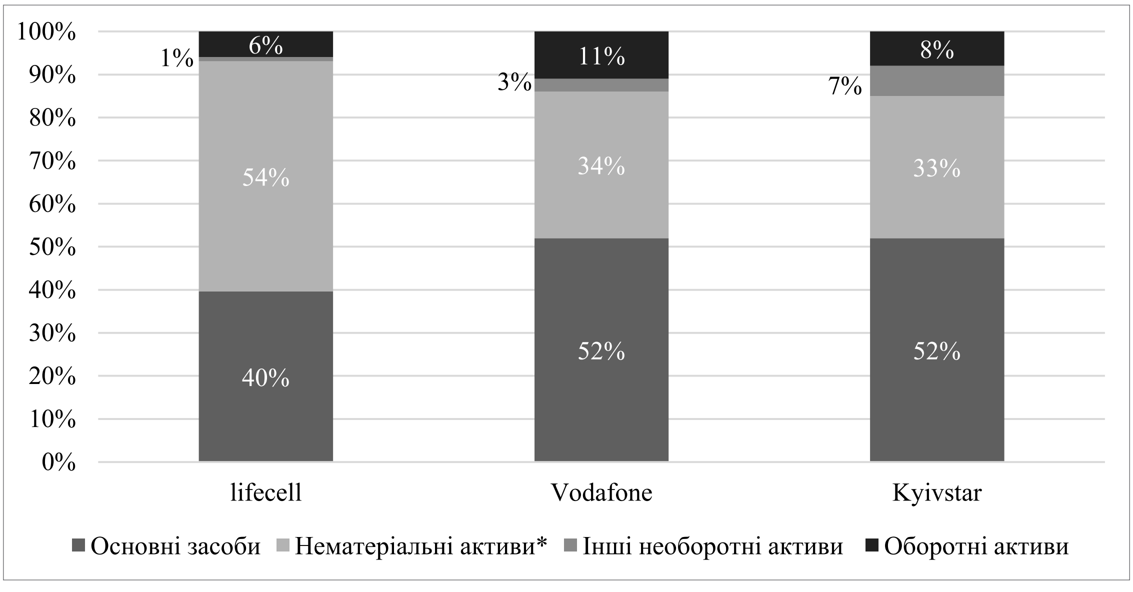

Рис. 1. Структура активів ПрАТ «Київстар», ПРАТ «ВФ Україна», ТОВ «лайфселл» станом на 31.12.2019 р.

Джерело: складено авторами на основі [11–13]

У 2018 році великий обсяг капітальних інвестицій був здійснений у придбання 4G ліцензій у смугах радіочастот 1800–2600 МГц. (табл. 1). Решта інвестицій була здійснена в розбудову та модернізацію мережі для впровадження даної радіотехнології на всій території України.

Отже, у зв'язку з постійною потребою у капітальних інвестиціях в основні засоби важливою складовою їх обліку постає первісна вартість. Відповідно до п. 16 МСБО 16 «Основні засоби» до первісної вартості основних засобів можуть включатися наступні види витрат [15]:

- ціна придбання, включаючи невідшкодовувані податки за вирахуванням знижок;
- витрати, безпосередньо пов'язані з приведенням основного засобу у стан, в якому він придатний до експлуатації;
- витрати на демонтаж, переміщення об'єкта та відновлення території, на якій він розташований.

З огляду на специфіку телекомунікаційного обладнання варто виділити певні особливості визначення окремих елементів по кожній із наведених складових витрат первісної вартості основних засобів.

Оскільки вітчизняний ринок телекомунікаційного обладнання не забезпечує сучасних потреб мобільних операторів та майже всі телекомунікаційні основні засоби придбаються з-за кордону, при обліку

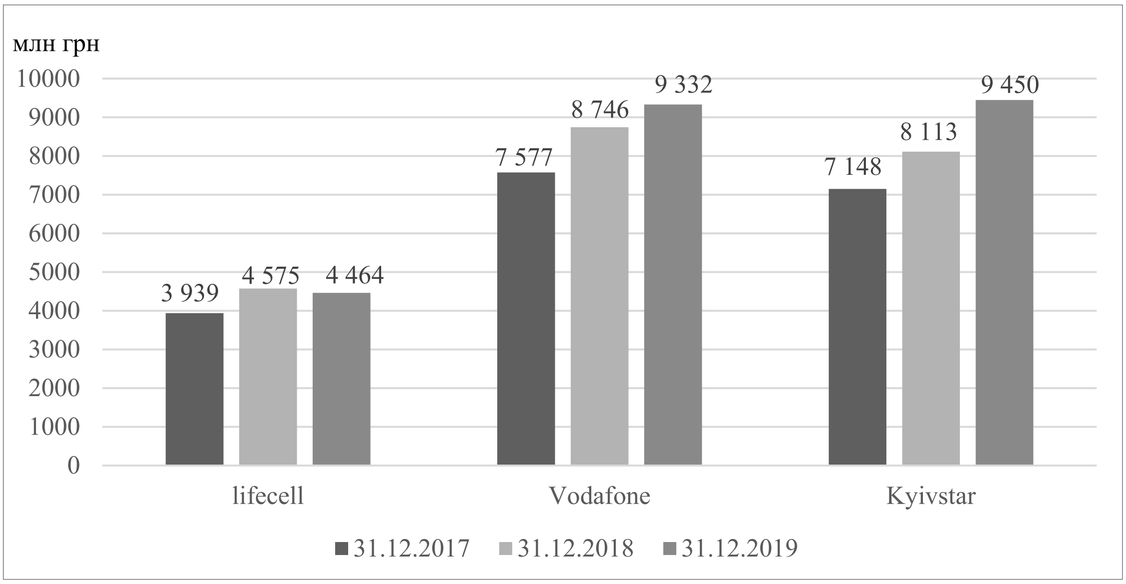

Рис. 2. Зміна залишкової вартості основних засобів ПрАТ «Київстар», ПРАТ «ВФ Україна», ТОВ «лайфселл» за 2017–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11–13]

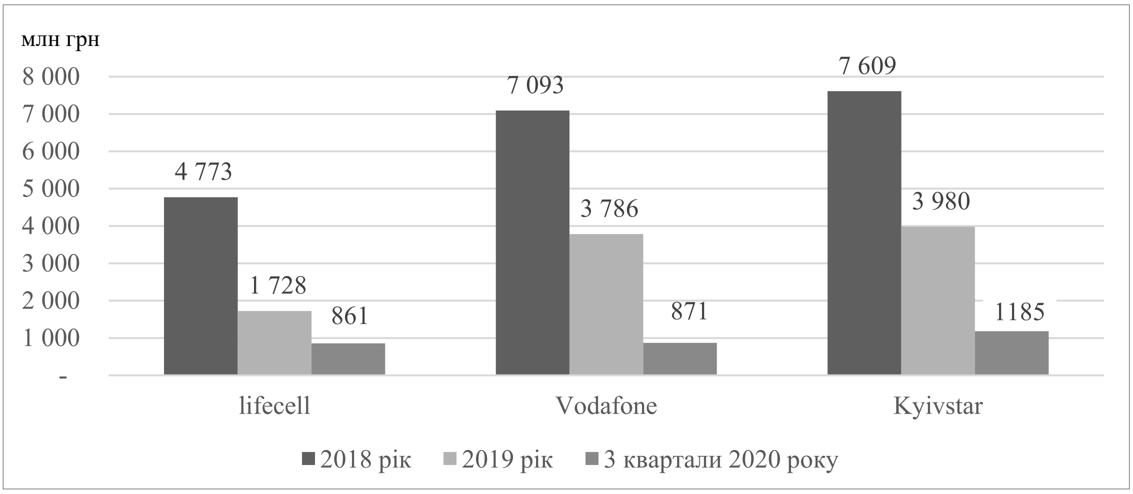

Рис. 3. Динаміка капітальних інвестицій в основні засоби та нематеріальні активи ПрАТ «Київстар», ПРАТ «ВФ Україна», ТОВ «лайфселл» за 2018–2020 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11–13]

Таблиця 1

Вартість ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України

Ліцензія в діапазоні радіочастот	Дата видачі ліцензії у розумінні ст. 254 ПКУ	Термін дії	Вартість ліцензії, млн. грн		
			Kyivstar	Vodafone	lifecell
3G	19.03.2015	15 років	2,700	2,715	3,355
4G LTE 2600	06.03.2018	15 років	879	572	858
4G LTE 1800	01.07.2018	15 років	2,837	2,067	795
4G LTE 900	01.07.2020	5 років (lifecell) 15 років (Vodafone) 20 років (Kyivstar)	262	230	121
Всього			**3,716**	**2,639**	**1,653**

Джерело: складено авторами на основі [11–14]

варто звернути увагу на те, коли права на об'єкт основного засобу переходять до покупця, а разом із тим всі ризики та вигоди. Як правило усі контракти на поставку укладаються на умовах Інкотермс, однак вітчизняна практика свідчить, що бухгалтери відображають надходження основного засобу лише, коли він фізично потрапив на склад підприємства, або коли документи закупівлі надійшли до бухгалтерії. Такий неправильний підхід буде впливати на вартість основного засобу, якщо розрахунки відбуваються в іноземній валюті, оскільки курс національної валюти відносно інших валют не є стабільним. Крім того на дату складання річної фінансової звітності, квартальної або місячної (якщо підприємство публікує таку), основний засіб може бути визнаний як актив, якщо право власності іще не перейшло до підприємства, або навпаки вартість активів буде занижена, якщо право власності вже перейшло, а документи ще не надійшли до бухгалтерії. Усе це призводить до викривлення показників фінансової звітності та надання недостовірної інформації її користувачам.

Тому в першу чергу потрібно звертати увагу на дату переходу права власності на основний засіб згідно з контрактом, а також створити окремий субрахунок 156 «Основні засоби в дорозі», і обліковувати там обладнання, яке вже знаходиться у власності підприємства, але ще не було фізично доставлено до місця його монтажу, або на склад підприємства. Також варто забезпечити ефективну комунікацію між відділом закупівель та бухгалтерією, аби інформація про придбані основні засоби, документи на купівлю яких ще не були передані в бухгалтерію, вчасно була відображена на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності.

Телекомунікаційні підприємства можуть під час монтажу придбаного обладнання використовувати послуги підрядних організацій, або встановлювати та тестувати нове обладнання на місцях розміщення базових станцій за допомогою власного штату інженерів-розробників і монтажників. Витрати на оплату праці таких працівників відповідно до п. 16 МСБО 16 є витратами, безпосередньо пов'язаними з приведенням активу в стан, необхідний для експлуатації [15]. Проте витрати, пов'язані з підготовкою та навчанням технічного персоналу, не повинні включатися до балансової вартості основного засобу згідно з згідно з п. 19 МСБО 16 [15].

Коли працівник отримує заробітну плату за погодинною формою оплати праці, потрібно визначити скільки часу було витрачено на налаштування програмного забезпечення, тестування або монтаж певного об'єкту основних засобів, аби віднести до первісної вартості лише ту частину заробітної плати, яка стосується цього конкретного об'єкту. Тому облік робочого часу таких працівників необхідно вести максимально деталізовано. З огляду на те, що зазвичай обладнання на одній базовій станції встановлюється і тестується одночасно, а номенклатура такого обладнання досить велика, доцільно буде вести облік робочого часу в розрізі базових станцій, де розташовується обладнання з яким працює працівник. Потім витрати праці цього працівника будуть розподілятися пропорційно між усім обладнанням на базовій станції відповідно до вартості придбання такого обладнання. Аналогічний підхід до алокації витрат можна застосовувати для обліку витрат підрядних організацій, які здійснюють монтаж та налаштування обладнання на базових станціях.

У операторів телекомунікаційного зв'язку є необхідність проводити наступні технічні огляди:

- конструкцій щогли антени, щоб уникнути руйнування або падіння щогли, що може завдати шкоди третім особам і призвести до кримінальної відповідальності;

- системи заземлення, що запобігає потенційному самозайманню, яке призведе до знищення активів підприємства та завдання шкоди третім особам;
- трансформаторної підстанції, яка є обов'язковою вимогою законодавства;
- систем пожежної сигналізації та зачистка від ударів, що є обов'язковими згідно з Правилами пожежної безпеки;
- обладнання та всіх фізичних з'єднань, щоб уникнути погіршення якості сигналу та, як результат, втрати доходу.

Згідно з п. 14 МСБО 16 «умовою подовження експлуатації об'єкта основних засобів може бути виконання регулярних основних технічних оглядів для виявлення несправностей» [15]. Вартість таких технічних оглядів може бути включена до первісної вартості основного засобу, оскільки вони відповідають критеріям визнання згідно з п. 7 МСБО 16 [15]:

є ймовірність, що майбутні економічні вигоди, пов'язані з об'єктом, надійдуть до суб'єкта господарювання (збереження основних засобів у робочому стані, та запобігання їх знищенню продовжить строк корисного використання цих основних засобів і принесе підприємству майбутні економічні вигоди у вигляді покращення якості наданих послуг і відповідно збільшенні доходу);

собівартість об'єкта можна достовірно оцінити (усі роботи по технічному огляду будуть проведені або підрядними організаціями, які виставлять рахунок за свої послуги, або працівниками підприємства, яким буде нарахована заробітна плата за години перевірки).

Слід зауважити, що застосовуючи такий підхід до капіталізації витрат необхідно списувати залишкову вартість попередніх технічних оглядів. Тобто, якщо вартість техогляду певного об'єкту була капіталізована, то при здійсненні повторного техогляду через певний проміжок часу, вартість першого техогляду, яка не була повністю амортизована, повинна бути списана. Оскільки технічні огляди роблять одночасно для всього обладнання на одній або декількох базових станціях, розподіляти вартість таких техоглядів на кожний об'єкт основних засобів не є доцільним з точки зору ефективності обліку. Інший підхід — обліковувати вартість технічних оглядів на окремому субрахунку 104.01 «Регулярні технічні огляди» і додавати окремий субрахунок під кожний вид техоглядів. Строк корисного використання для кожного класу цих об'єктів буде визначений як періодичність проведення окремого виду таких оглядів, наприклад 2 або 3 роки.

Телекомунікаційне обладнання досить специфічне і для його роботи необхідно спеціальне програмне забезпечення, яке входить у вартість обладнання при його купівлі. Відповідно п. 4 МСБО 38 «Нематеріальні активи» менеджменту необхідно застосувати професійне судження і визначити, який елемент активу (матеріальний чи нематеріальний) є суттєвішим [16]. Оскільки певне обладнання не може функціонувати без програмного забезпечення, розробленого саме постачальником цього обладнання, програмне забезпечення вважається його невіддільною частиною і повинно обліковуватися у складі основних засобів.

Важливим аспектом обліку основних засобів операторів телекомунікаційного зв'язку є забезпечення під демонтаж, переміщення об'єкта та відновлення ділянки. Базові станції операторів мобільного зв'язку можуть розташовуватися у найрізноманітніших місцях, зазвичай у великих містах місцями розташування є криші будівель або приміщення всередині них, які орендуються у місцевої влади або підприємств, яким належить будівля. Відповідно до умов договору оренди оператори мають зобов'язання демонтувати усе встановлене на цих місцях обладнання після закінчення строку оренди і привести

Таблиця 2

Облік зобов'язань та активу попередньої оцінки витрат на демонтаж

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденції рахунків	
		Дт	Кт
1	Первісне визнання зобов'язань та активу попередньої оцінки витрат на демонтаж	104.02	478
2	Нарахування щомісячної амортизації	90	131.02
3	Нарахування умовні відсотки внаслідок дисконтування	952	478
4	Отримано послуги з демонтажу	478	631
5	Списано частину зобов'язань на демонтаж в сумі, що не була використана	478	746
6	Відображення витрат на демонтаж в сумі, що перевищує суму створеного резерву	90	631

Джерело: розроблено авторами

ділянку у такий вигляд, в якому вона була до здачі в оренду.

Відповідно п. 7 МСБО 16 оцінені майбутні витрати на демонтаж обладнання мають бути включені у його первісну вартість [15]. Згідно з п. 45 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [17] оскільки демонтаж обладнання відбудеться після закінчення строку оренди, яке за практикою телекомунікаційної індустрії може бути від 2 до 20 років, вплив вартості грошей у часі на оцінку забезпечення є суттєвим і забезпечення має визнаватися на дату оприбуткування активу за теперішньою вартістю.

У такому випадку перед підприємством постає питання, яку ставку дисконтування та суму очікуваних витрат на демонтаж використовувати для розрахунку суми, що буде включена у первісну вартість основного засобу та при визнанні забезпечення під демонтаж. Практичним підходом для розрахунку очікуваних майбутніх витрат на демонтаж можуть бути реальна сума витрат на демонтаж у поточному періоді (витрати понесені підприємством, або сума витрат озвучена підрядниками при замовленні послуг), скоригована на прогнозний індекс інфляції до кінця періоду, в якому очікується демонтаж. Прогнозний індекс інфляції на довгостроковий період публікують такі відкриті джерела як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Національний банк України, Міністерство фінансів України, іноземні інформаційно-консультаційні видання економічного спрямування, наприклад The Economist, платформи даних для інвесторів на фінансових ринках, наприклад Cbonds та багато інших.

Ставку дисконтування кожне підприємство може визначати за своєю унікальною методикою, проте широко поширеною практикою є застосування середньої дохідності довгострокових облігацій внутрішньої державної позики, що обертаються на ринку. Дана інформація щомісяця публікується на сайті Національного банку України. Таке джерело для визначення ставок дисконтування є загальновизнаним, оскільки воно показує реальну вартість фінансування, а термін погашення цих облігацій придатний для створення надійних прогнозів щодо довгострокових витрат на позики.

Також потрібно зауважити, що при зміні у будь-якому припущенні: зміні суми або терміну відтоку грошових коштів або зміні ставки дисконтування, забезпечення має бути перераховане. Ефект від зміни в існуючому забезпеченні, як правило, додається до або вираховується із вартості активу та амортизується протягом терміну корисного використання, що залишився.

Оскільки юридичне зобов'язання за умовами оренди звільнити орендовану ділянку виникає в той момент, коли оператор будує свою мережу, та має бути виконане в кінці договору оренди, термін корисного використання активу (первісної попередньої оцінки витрат на демонтаж) повинен дорівнювати терміну оренди. Враховуючи той факт, що термін корисної експлуатації основного засобу може бути менше за термін оренди, пропонуємо обліковувати даний актив (очікувані витрати на демонтаж) на окремому субрахунку 104.02 «Попередня оцінка витрат на демонтаж», та встановити строк корисного використання певних класів активів відповідно до терміну оренди. Також повинен бути створений окремий субрахунок 131.02 «Знос попередньої оцінки витрат на демонтаж» для обліку амортизації активу витрат на демонтаж. Підсумовуючи, для обліку очікуваних витрат на демонтаж основних засобів, що капіталізуються, потрібно використовувати бухгалтерські проведення наведені у табл. 2.

Заслуговує на увагу і порядок визначення строків корисного використання телекомунікаційного обладнання. Оскільки телекомунікаційна індустрія швидко розвивається, що ми можемо бачити на прикладі впровадження технології 3G в Україні у 2015 році, 4G технології — у 2018 році, та планах впровадження 5G технології з 2022 року, строк корисного використання рекомендований виробниками обладнання не є практично застосовним через моральне старіння. Отже, при визначенні строку корисного використання для кожної групи обладнання телекомунікаційним підприємствам необхідно спиратися не лише на технічну документацію та рекомендації виробників, а й враховувати власний досвід використання подібних активів, плани підприємства на майбутнє, вплив технологічного розвитку, конкуренції, змін ринкової кон'юнктури та інших чинників.

Досить поширеним явищем серед найбільших телекомунікаційних гравців на ринку України є велика кількість обладнання, що повністю амортизувалося, проте продовжує використовуватися у діяльності підприємств (рис. 4). Це зумовлено тим, що деякі активи для впровадження певної технології, які були придбані раніше, забезпечують базу для нових технологій. Наприклад обладнання придбане для впровадження технології радіозв'язку 3G у 2015 році, шляхом дообладнання та придбання додаткового програмного забезпечення може використовуватися для передачі радіотехнології 4G. Зрозуміло, що точно передбачити тенденцію і динаміку технологічного розвитку, і тим паче одночасно переобладнати всю інфраструктуру під новий стандарт радіотехнології не є можливим. Саме тому на

балансі телекомунікаційних підприємств є значна частка повністю амортизованих основних засобів, які ще знаходяться у використанні.

Згідно з п. 51 МСБО 16 підприємство зобов'язане щороку переглядати строк корисного використання [15]. У разі наявності повністю амортизованих основних засобів підприємству також на регулярній основі (принаймні раз на рік) потрібно проводити їх пооб'єктний аналіз для виявлення та списання активів, які не використовуються та не планують використовуватися у майбутньому, аби надавати користувачам фінансової звітності правдиву інформацію про стан та рух основних засобів на підприємстві. Пункт 79 МСБО 16 наголошує, що інформація у фінансовій звітності про «валову балансову вартість будь-яких повністю амортизованих основних засобів, які ще використовують» [15], може вважатися доречною, однак її розкриття не є вимогою стандарту. Проте на нашу думку, оскільки за даними фінансової звітності вітчизняних телекомунікаційних підприємств основні засоби з нульовою залишковою вартістю, що знаходяться у використанні, мають досить велику питому вагу в структурі основних засобів, розкриття такої інформації є обов'язковим, і може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності.

Телекомунікаційна галузь є достатньо регульованою з боку держави, що обумовлює наявність у підприємств у складі нематеріальних активів ліцензій на використання радіочастотного ресурсу Україні в різних діапазонах частот. На сьогодні оператори телекомунікаційного зв'язку володіють 3G та декількома 4G ліцензіями, наведеними у табл. 1. Відповідно до п. 27 МСБО 38 до первісної вартості нематеріального активу може бути включена ціна придбання, а також будь-які витрати на підготовку даного активу до використання [16]. У випадку з телекомунікаційними ліцензіями, такими витратами можуть бути витрати на конверсію. Конверсія передбачає процес «вивільнення певного радіочастотного ресурсу та його подальшого використання іншими категоріями користувачів або для впровадження інших стандартів чи радіотехнологій» [14]. Умовами тендеру на отримання 3G та 4G ліцензій було вивільнення радіочастот певними суб'єктами господарювання, в користуванні яких вони знаходилися, на користь переможців тендеру, за що останні повинні були заплатити заздалегідь визначену вартість конверсії.

Важливі питання, з якими стикається будь-який оператор телекомунікаційного зв'язку, наступні: якою є дата капіталізації ліцензії, з якого моменту починати амортизацію і протягом якого строку її амортизувати.

Датою капіталізації ліцензії є дата, з якої актив переходить у право власності підприємства, тобто дата, коли Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) видала суб'єкту господарювання відповідну ліцензію. Однак амортизацію не слід починати саме з цієї дати, оскільки ліцензія ще не придатна до використання. У кожній телекомунікаційній ліцензії вказана дата видачі ліцензії у розумінні ст. 254 Податкового кодексу України (ПКУ). Окрім придбання ліцензії, оператор зобов'язаний платити рентну плату за користування радіочас-

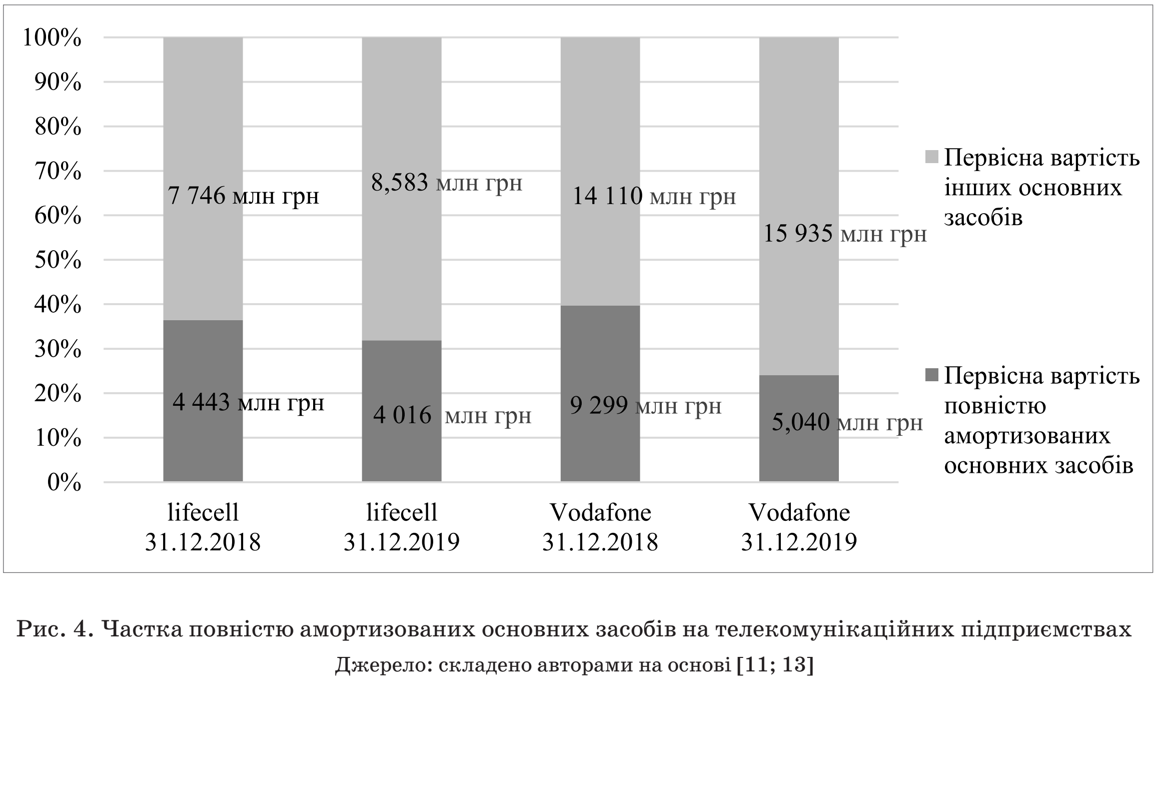

Рис. 4. Частка повністю амортизованих основних засобів на телекомунікаційних підприємствах

Джерело: складено авторами на основі [11; 13]

тотним ресурсом України у розмірі визначеному ПКУ з дати видачі ліцензії [18]. Отже, ліцензіат може використовувати радіочастотний ресурс з дати видачі ліцензії, вказаній на бланку ліцензії, і саме ця дата буде вважатися датою початку амортизації.

Проте може бути випадок, коли підприємство отримало ліцензію на користування радіочастотним ресурсом, але мережа радіозв'язку ще не побудована. В такому випадку ліцензія придатна до використання, але не може використовуватися доки мережа радіозв'язку не буде доступна до використання. Відповідно амортизацію ліцензії слід починати з моменту введення в експлуатацію мережі протягом строку корисного використання, що залишився. Також протягом періоду, в якому ліцензія не амортизується, підприємство має проводити щорічне тестування на зменшення корисності активу.

Метод амортизації ліцензії має відображати «очікувану форму споживання економічних вигід від цього активу» [16]. Ліцензія не зазнає фізичного або морального зносу від використання (тобто не залежить від кількості абонентів, які користуються послугою зв'язку). Економічна вигода, що споживається підприємством, пов'язана з тим, що пройшов певний проміжок часу, і що термін корисного використання ліцензії на цей час коротший. Відповідно, актив вичерпується з часом, і прямолінійна основа амортизації є найбільш підходящою. Загалом у МСБО 38 зазначено, що застосування прямолінійного методу амортизації до нематеріальних активів є найбільш прийнятним [16].

Згідно з п. 94 МСБО 38 термін дії ліцензії на користування радіочастотним ресурсом, зазначений на її бланку, можна вважати «строком корисної експлуатації нематеріального активу, який походить від договірних чи інших юридичних прав» [16]. Але перш ніж вводити даний строк використання у облікову систему бухгалтеру слід відповісти на три запитання:

– чи є досвід державного поновлення телекомунікаційних ліцензій?
– чи може підприємство надійно визначити, яка сума, якщо така є, буде виплачена за поновлення ліцензії, ймовірність поновлення або будь-які пов'язані з цим витрати?
– чи відповідатиме підприємство умовам ліцензії на момент поновлення та чи має намір і надалі дотримуватися будь-яких додаткових вимог, встановлених регулятором для отримання даної ліцензії?

Зрозуміло, що відповіді на такі питання повинні узгоджуватися з працівниками юридичного департаменту або особами, відповідальними за дотримання підприємством вимог державного регулювання у телекомунікаційній сфері. Однак на практиці в Україні подовження ліцензій на користування радіочастотним ресурсом є малоймовірним під впливом низки факторів:

- можливий технічний розвиток у сфері телекомунікацій (наприклад впровадження 5G технології), що потребуватиме отримання нових ліцензій;
- НКРЗІ може не продовжувати ліцензії через зміни планів розподілу радіочастотного ресурсу, політичні рішення тощо;
- невизначеність ринку у довгостроковій перспективі (10–12 років), оскільки важко передбачити будь-які зміни у поведінці конкурентів, зміни в цінах, тарифах на послуги, курсах іноземних валют, поведінці абонентів тощо, що може суттєво вплинути на бізнес-рішення підприємства.

Саме тому термін дії ліцензії в даних ринкових умовах є найкращою оцінкою строку корисного використання цього активу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки, що основні засоби та нематеріальні активи є основним джерелом генерування грошових потоків суб'єкта господарювання у телекомунікаційній галузі. З огляду на специфіку основних засобів до їх первісної вартості можуть включатися програмне забезпечення до обладнання зв'язку, заробітна плата працівників підприємства, витрати на регулярні технічні огляди, а також сума очікуваних майбутніх витрат на демонтаж. Особливу увагу у телекомунікаційній індустрії слід приділяти визначенню строку корисного використання, оскільки він не завжди обмежується технічними характеристиками обладнання. Серед нематеріальних активів телекомунікаційних підприємств особливим є облік ліцензій на користування радіочастотним ресурсом, які повинні амортизуватися з дати, вказаної на бланку ліцензії як дата видачі, протягом терміну дії ліцензії. Дотримання всіх методологічних засад ведення обліку основних засобів та нематеріальних активів підприємства допоможе отримати достовірну інформацію щодо ефективності використання основних засобів у телекомунікаційній галузі, та дасть можливість оцінити перспективи розвитку діяльності операторів телекомунікаційного зв'язку в Україні.

Подальшого дослідження потребують питання встановлення більш адекватного терміну корисної експлуатації основних засобів в телекомунікаційній галузі, а також підходи до визначення ставки дисконтування при оцінці витрат на демонтаж, які збільшують первісну вартість основного засобу, а отже і загальну вартість активів підприємства.

Література

1. Савран Н. В. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку // Економічний простір. 2020. № 156. С. 213–220.

2. Хрустальова В. В. Ринок послуг мобільного зв'язку України: тенденції та перспективи розвитку // Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 37–41.

3. Зубко Л. В. Аналіз конкуренції на ринку мобільного зв'язку України / Л. В. Зубко, Т. Л. Зубко, Я. В. Сапега // Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2015. № 3. С. 107–114.

4. Лазоренко Л. В. Аналіз ринку мобільного зв'язку України та напрямки його розвитку // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 246–249.

5. Дерун І. А. Напрями вдосконалення облікової політики в частині необоротних активів промислових підприємств (на прикладі заводів залізобетонних конструкцій) // Облік і фінанси. 2013. № 4. С. 24–31

6. Довжик О. О. Особливості обліку основних засобів у сучасних умовах господарювання // Інфраструктура ринку. 2018. № 25. С. 803–807.

7. Кудлаєва Н. В. Визнання та оцінка основних засобів: реалії сьогодення // Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 1. С. 108–114.

8. Леонова Ю. О. Особливості обліку основних засобів в умовах дії податкового кодексу України // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 16. С. 872–876.

9. Ніколенко Л. А. Особливості обліку та розподілу витрат у телекомунікаційній галузі // Фінанси, облік і аудит. 2009. № 14. С. 270–277.

10. Патряк О. Т. Телекомунікаційні підприємства України: до питання обліку їх корпоративних прав // Наука молода. 2015. № 22. С. 163–174.

11. Річні звіти — Lifecell: веб-сайт. URL: https://www.lifecell.ua/uk/pro_lifecell/finansovi-ta-operacijni-dani/richni-zviti/

12. Фінансова й аналітична інформація | Київстар: веб-сайт. URL: https://kyivstar.ua/uk/about/about/partners

13. Фінансові результати Vodafone Україна — Vodafone.ua: веб-сайт. URL: https://www.vodafone.ua/company/investors/zvity-ta-rezultaty/finansovi-rezultaty

14. Офіційний веб-портал Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. URL: https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=1&language=uk

15. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014

16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text

18. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/card/2755-17

References

1. Savran N. V. Rynok informacijno-komunikacijnykh tekhnologhij v Ukrajini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku // Ekonomichnyj prostir. 2020. No 156. P. 213–220.

2. Khrustaljova V. V. Rynok poslugh mobiljnogho zv'jazku Ukrajiny: tendenciji ta perspektyvy rozvytku // Investyciji: praktyka ta dosvid. 2019. No 1. PP. 37–41.

3. Zubko L. V. Analiz konkurenciji na rynku mobiljnogho zv'jazku Ukrajiny / L. V. Zubko, T. L. Zubko, Ja. V. Sapegha // Ekonomika. Menedzhment. Biznes. 2015. No 3. PP. 107–114.

4. Lazorenko L. V. Analiz rynku mobiljnogho zv'jazku Ukrajiny ta naprjamky jogho rozvytku. Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky. 2017. No 15. PP. 246–249.

5. Derun I. A. Naprjamy vdoskonalennja oblikovoji polityky v chastyni neoborotnykh aktyviv promyslovykh pidpryjemstv (na prykladi zavodiv zalizobetonnykh konstrukcij) // Oblik i finansy. 2013. No 4. PP. 24–31

6. Dovzhyk O. O. Osoblyvosti obliku osnovnykh zasobiv u suchasnykh umovakh ghospodarjuvannja // Infrastruktura rynku. 2018. No 25. PP. 803–807.

7. Kudlajeva N. V. Vyznannja ta ocinka osnovnykh zasobiv: realiji sjoghodennja // Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici. 2019. No 1. PP. 108–114.

8. Leonova Ju. O. Osoblyvosti obliku osnovnykh zasobiv v umovakh diji podatkovogho kodeksu Ukrajiny // Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky. 2017. No 16. PP. 872–876.

9. Nikolenko L. A. Osoblyvosti obliku ta rozpodilu vytrat u telekomunikacijnij ghaluzi // Finansy, oblik i audyt. 2009. No 14. PP. 270–277.

10. Patrjak O. T. Telekomunikacijni pidpryjemstva Ukrajiny: do pytannja obliku jikh korporatyvnykh prav. Nauka moloda. 2015. #22. S. 163–174.

11. Richni zvity — Lifecell: website. Available at: https://www.lifecell.ua/uk/pro_lifecell/finansovi-ta-operacijni-dani/richni-zviti/

12. Finansova j analitychna informacija | Kyjivstar: website. Available at: https://kyivstar.ua/uk/about/about/partners

13. Finansovi rezuljtaty Vodafone Ukrajina — Vodafone.ua: website. Available at: https://www.vodafone.ua/company/investors/zvity-ta-rezultaty/finansovi-rezultaty

14. Official web-portal of the National commission for the state regulation of communications and informatization. Available at: https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=1&language=uk

15. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjkogho obliku 16 «Osnovni zasoby» [International Accounting Standard 16 «Property, Plant and Equipment»]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014

16. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjkogho obliku 38 «Nematerialjni aktyvy» [International Accounting Standard 38 «Intangible assets»]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

17. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjkogho obliku 37 «Zabezpechennja, umovni zobov'jazannja ta umovni aktyvy» [International Accounting Standard 37 «Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets»]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text

18. Podatkovyj kodeks Ukrajiny [Tax Code of Ukraine] Law of Ukraine of 02.12.2010 No. 2755-VI. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

УДК 336.221

Разборська Олена Олександрівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Разборська Елена Александровна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета, анализа и аудита
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
Razborska Elena
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Auditing
Vasyl' Stus Donetsk National University

Хабік Христина Олександрівна
магістр кафедри обліку, аналізу і аудиту
Донецького національного університету імені Василя Стуса
Хабик Христина Александровна
магистр кафедры учета, анализа и аудита
Донецкого национального университета имени Василия Стуса
Khabik Khristina
Master of the Department of Accounting, Analysis and Auditing
Vasyl' Stus Donetsk National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6965

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ІТ-СФЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В ИТ-СФЕРЕ

PROBLEMS OF FORMATION OF TAX POLICY OF UKRAINE IN THE IT SPHERE

Анотація. *У статті розглянуто особливості оподаткування послуг ІТ-технологій в Україні. Визначено, що ІТ-технології є однією з пріоритетних галузей розвитку економіки України. Визначено, що ІТ-сфера для України має дуже важливе значення, адже на фоні загальної економічної та політичної кризи, ІТ-технології визначені в Україні однією з пріоритетних галузей розвитку економіки, про що свідчить значний внесок експортної індустрії в загальний ВВП країни та частка сплачених податків до бюджету держави. Досліджено та проаналізовано обсяг експорту ІТ-послуг з України. Визначено необхідність податкового регулювання системи оподаткування ІТ в Україні, розкрито основні завдання, принципи та фактори, на основі яких ґрунтується система оподаткування послуг ІТ-технологій. У процесі дослідження визначено за доцільне та було розглянуто податкові стимули (пільги), які застосовуються при оподаткуванні послуг ІТ-технологій в зарубіжних країнах. В Україні з усіх перерахованих пільг працює тільки звільнення від ПДВ на всі операції з поставки програмного забезпечення, тобто пільги застосовуються не певним суб'єктом, який отримав право на їх застосування, а всіма суб'єктами, які здійснюють відповідні операції. Отже, з'ясовано, що застосування такої пільги є не правом, а обов'язком платника податків Визначено пріоритетні напрями оптимізації галузі ІТ-технологій. Визначено, що одним з головних чинників, що сприяє розвитку індустрії інформаційних технологій та ІТ-бізнесу в Україні є можливість використовувати*

спрощену систему оподаткування, так звану «третю групу», що наразі виступає аналогом систем стимулювання галузі в інших країнах. Тому для України, яка досі вдало конкурує на глобальному ринку, необхідно створити податковий режим, схожий з такими, що діють у зарубіжних країнах-конкурентах.

Ключові слова: *оподаткування, ІТ-технології, податкові пільги, ІТ-галузь.*

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности налогообложения услуг ИТ-технологий в Украине. Определено, что IT-технологии являются одним из приоритетных отраслей развития экономики Украины. Определено, что ИТ-сфера для Украины имеет очень важное значение, ведь на фоне общего экономического и политического кризиса, ИТ-технологии определены в Украину одной из приоритетных отраслей развития экономики, о чем свидетельствует значительный вклад экспортной индустрии в общий ВВП страны и доля уплаченных налогов в бюджет государства. Исследованы и проанализированы объем экспорта ИТ-услуг из Украины. Определена необходимость налогового регулирования системы налогообложения ИТ в Украине, раскрыты основные задачи, принципы и факторы, на основе которых основывается система налогообложения услуг ИТ-технологий. В процессе исследования определены целесообразным и были рассмотрены налоговые стимулы (льготы), которые применяются при налогообложении услуг ИТ-технологий в зарубежных странах. В Украине из всех перечисленных льгот работает только освобождение от НДС на все операции по поставке программного обеспечения, то есть льготы применяются не определенным субъектом, получившим право на их применение, а всеми субъектами, осуществляющими соответствующие операции. Итак, установлено, что применение такой льготы является не правом, а обязанностью налогоплательщика Определены приоритетные направления оптимизации области ИТ-технологий. Определены приоритетные направления оптимизации области ИТ-технологий. Определено, что одним из главных факторов, способствующих развитию индустрии информационных технологий и ИТ-бизнеса в Украине есть возможность использовать упрощенную систему налогообложения, так называемую «третью группу», что сейчас выступает аналогом систем стимулирования отрасли в других странах. Поэтому для Украины, которая до сих пор успешно конкурирует на глобальном рынке, необходимо создать налоговый режим, схожий с действующими в зарубежных странах-конкурентах.*

Ключевые слова: *налогообложение, IT-технологии, налоговые льготы, ИТ-отрасль.*

Summary. *The article considers the peculiarities of taxation of IT services in Ukraine. It is determined that IT technologies are one of the priority areas of economic development of Ukraine. It is determined that the IT sphere is very important for Ukraine, because against the background of the general economic and political crisis, IT technologies are identified in Ukraine as one of the priority sectors of economic development, as evidenced by the significant contribution of export industry to total GDP and taxes. to the state budget. The volume of exports of IT services from Ukraine is researched and analyzed. The necessity of tax regulation of the IT taxation system in Ukraine is determined, the main tasks, principles and factors on the basis of which the taxation system of IT technologies is based are revealed. In the course of the research, tax incentives (privileges) used in the taxation of IT services in foreign countries were identified as appropriate and considered. In Ukraine, of all these benefits, only VAT exemption applies to all software supply transactions, ie benefits are applied not by a specific entity that has received the right to use them, but by all entities that carry out the relevant transactions. Thus, it was found that the application of such a benefit is not a right but a duty of the taxpayer. Priority areas for optimizing the IT industry have been identified. The priority directions of optimization of the branch of IT technologies are defined. It is determined that one of the main factors contributing to the development of the information technology industry and IT business in Ukraine is the ability to use a simplified taxation system, the so-called «third group», which is currently analogous to industry incentive systems in other countries. Therefore, for Ukraine, which is still successfully competing in the global market, it is necessary to create a tax regime similar to those in force in foreign competitors.*

Key words: *taxation, IT services, tax privileges, IT industry.*

Постановка проблеми. В Україні на вищому державному рівні курс щодо підтримки галузі високих технологій був узятий на початку 2016 року, і наразі розвиток вітчизняної індустрії інформаційних технологій є одним з пріоритетних напрямків внутрішньої політики країни. Інтерес до галузі обумовлений її унікальністю. Як показує досвід зарубіжних країн, її розвиток вносить значний внесок в економічне зростання країни, сприяє зростанню наукового потенціалу.

Оподаткування є одним з найбільш ефективних важелів проведення економічної політики, тому предметом даного дослідження є податкова політика України в сфері ІТ-індустрії.

Об'єктом дослідження є державні відносини щодо реалізації державної політики, які спрямовані на підтримку галузі високих технологій, а також розвиток податкового і суміжного з ним галузевого законодавства, що впливають на розвиток ІТ-індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження складають праці таких фахівців, як А. Аристова, Гусейнова [1], В. О. Карпова [2], С. В. П. Синчак [8], А. О. Семенець, І. П. Косарєва, Д. О. Гончарова [7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головна мета дослідження — проаналізувати і надати оцінку ефективності податкової політики держави в області розвитку ІТ-індустрії.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі розвиток ІТ-технологій набирає усе більших обертів, а інформаційні послуги є невід'ємною частиною життя людства. ІТ-сфера для України має дуже важливе значення, адже на фоні загальної економічної та політичної кризи, ІТ-технології визначені в Україні однією з пріоритетних галузей розвитку економіки, про що свідчить значний внесок експортної індустрії в загальний ВВП країни та частка сплачених податків до бюджету держави. Обсяг експорту ІТ-послуг з України за період 2015–2018 років зріс на 66% (або 1,8 млрд. дол.), на 2025 рік прогноз обсягу експорту становить 8,4 млрд. дол. (табл. 1). Внесок експортної ІТ-індустрії в загальний ВВП країни у 2017 році становив 3,34%. ІТ-сфера займає третє місце за часткою у ВВП країни, поступаючись лише металургії та агросектору [4].

Серед основних завдань податкового регулювання суб'єктів ІТ вважаємо доцільним виділити наступні [3]:

- акумуляція фінансових ресурсів у централізованих бюджетних та позабюджетних фондах шляхом мобілізації податкових надходжень від суб'єктів ІТ;
- складання програм податкових надходжень від суб'єктів ІТ на коротко- та довгострокову перспективу з врахуванням поточної соціально-економічної ситуації та перспектив її зміни;
- формування принципів та бази оподаткування послуг ІТ;
- здійснення контролю над обсягом та структурою податкових надходжень від їх діяльності, удосконалення та спрощення процедури адміністрування;
- розробка пропозицій з оптимізації оподаткування послуг ІТ-технологій.

Варто також виокремити, що ІТ-сфера є однією з найбільших платників податків в Україні. Це є наслідком збільшення експорту послуг ІТ-технологій, високим курсом валюти, співробітництво ІТ-компаній з фізичними особами-підприємцями, які сплачують єдиний податок. Крім того, слід зауважити, що відповідно до податкового законодавства України, податкове навантаження для таких фізичних осіб є невеликим, порівняно з іншими країнами, що є привабливим для залучення у галузь ІТ-технологій вітчизняних фахівців, зокрема для роботи у міжнародних ІТ-компаніях.

Незважаючи на те, що чинне законодавство України націлене на полегшення роботи фізичних осіб-підприємців та фрілансерів, які надають ІТ-послуги дистанційно іноземним клієнтам, все ще існує цілий ряд обмежень для нормального функціонування ІТ-бізнесу [2].

Починаючи з 01.02.2015р. ІТ-компанії, суб'єкти господарської діяльності, знаходяться на загальній системі оподаткування (ставка податку на прибуток — 18%). Але, згідно з п. 26.1 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, до 1 січня 2023 року наступні операції з реалізації платником податків програмної продукції звільняються від оподаткування ПДВ [5]:

- результат комп'ютерного програмування у вигляді операційної системи, системної, прикладної, розважальної та/або навчальної комп'ютерної програми (їх компонентів), а також у вигляді інтернет-сайтів та/або онлайн сервісів;
- криптографічні засоби захисту інформації.

Слід звернути увагу на те, що супутні послуги (наприклад, установка, тестування програмного забезпечення, інформаційно-консультаційні послуги) не вважаються програмною продукцією і тому обкладаються ПДВ на загальних підставах [6].

Згідно з чинним законодавством України існує можливість перебувати на спрощеній системі обліку як для фізичних-осіб підприємців, так і для товариств з обмеженою відповідальністю, які відповідають встановленим вимогам і не перевищують граничний розмір доходу [8, с. 54].

Одним з головних чинників, що сприяє розвитку індустрії інформаційних технологій та ІТ-бізнесу

Таблиця 1

Фактичні та прогнозні обсяги експортної ІТ-індустрії

Показник	2015	2016	2017	2018	2020	2025
обсяги експортної ІТ-індустрії, млрд. дол.	2,7	3	3,6	4,5	5,4	8,4

Джерело: складено автором на основі досліджень Асоціації ІТ-України

в Україні є можливість використовувати спрощену систему оподаткування, так звану «третю групу», що наразі виступає аналогом систем стимулювання галузі в інших країнах. Інший чинник, який позитивно впливає не лише на IT-галузь, а й на інші індустрії, — це умови для вільного пересування фахівців між країнами та зрозумілий механізм налагодження законної підприємницької діяльності для іноземців в Україні. До цього часу в нашій країні існували обмеження, які значно ускладнювали співпрацю українських компаній з іноземцями як з фізичними особами-підприємцями [4].

Введення системи оподаткування для організацій в області інформаційних технологій є однією з останніх законодавчих ініціатив, спрямованої на виправлення ситуації, що склалася і створення ефективного пільгового режиму оподаткування для IT-компаній.

Країни ЄС, а також розвинені країни світу вже давно усвідомили перспективи розвитку інноваційних продуктів, які можуть створюватися як в IT-індустрії, так і в інших галузях економіки. Тому в світовій практиці існують спеціальні режими оподаткування IT-послуг, які поширюються на всі галузі економіки. У різних країнах світу застосовуються наступні податкові стимули для R & D діяльності: податкове вирахування, податковий кредит, пільгові ставки, прискорена амортизація і різні гранти. При цьому в різних країнах застосовують різні комбінації податкових стимулів. Вони направленні на зниження ПДВ, податку на прибуток, податку на приріст капіталу і, іноді, — податку на доходи фізичних осіб [1].

У процесі дослідження вважаємо за доцільне розглянути податкові стимули (пільги), які застосовуються при оподаткуванні послуг IT-технологій в зарубіжних країнах (див. рис. 1).

З усіх перерахованих пільг в Україні працює тільки звільнення від ПДВ на всі операції з поставки програмного забезпечення. Тобто пільги застосовуються не певним суб'єктом, який отримав право на їх застосування, а всіма суб'єктами, які здійснюють відповідні операції [1]. Звідси випливає, що застосування такої пільги є не правом, а обов'язком платника податків.

Тому для України, яка досі вдало конкурувала на глобальному ринку, необхідно створити податковий режим, схожий з такими, що діють у країнах-

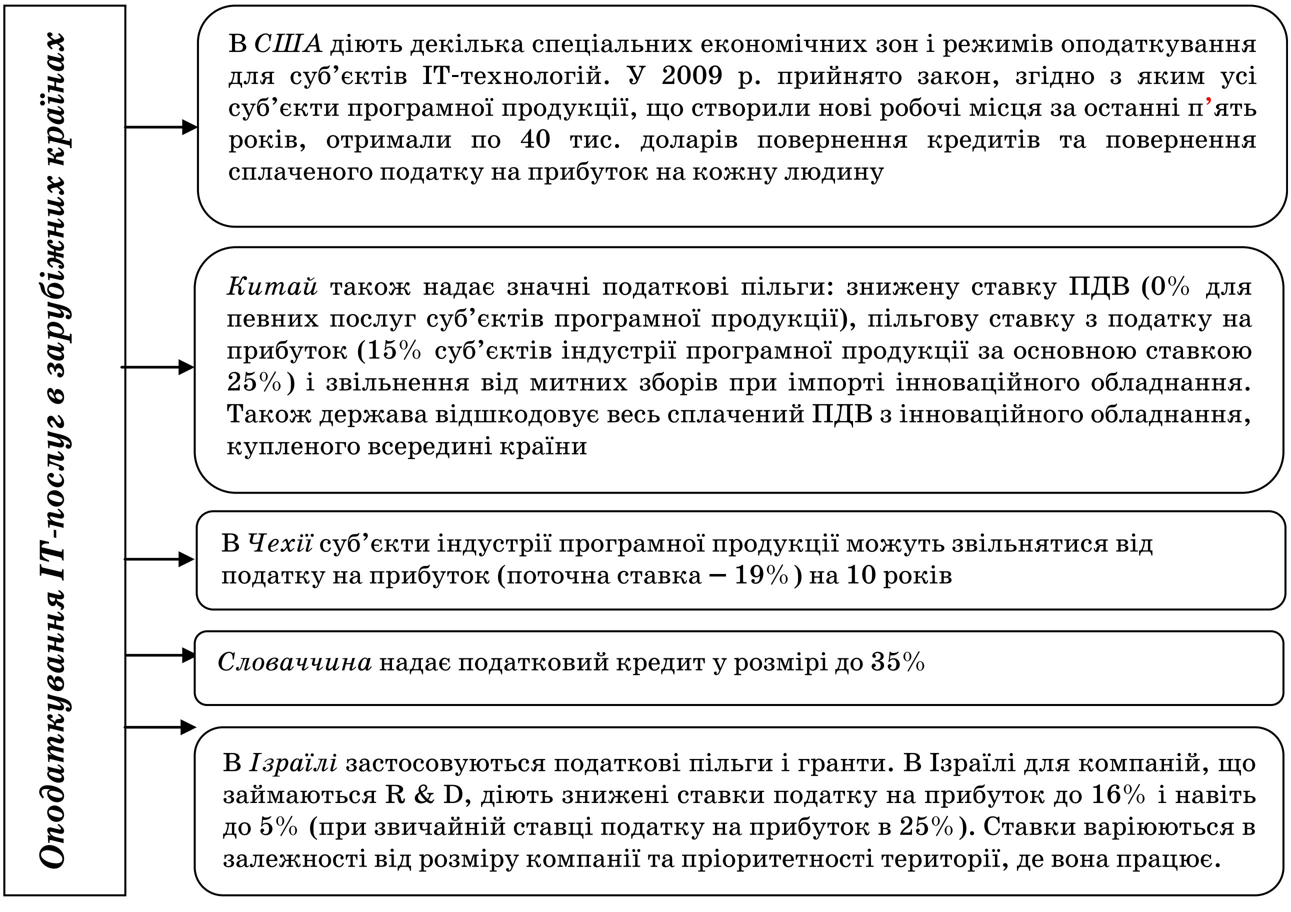

Рис. 1. Податкові пільги при оподаткуванні послуг IT-індустрії в зарубіжних країнах

Джерело: складено на основі досліджень [1]

конкурентах. За цих умов податкові пільги для української ІТ-індустрії можуть істотно стимулювати її розвиток до рівня зарубіжних країн [7, с. 352].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, оцінюючи результати проведеного дослідження можна зробити такі висновки. Аналіз змін податкового законодавства свідчить про значне зростання інтересу до галузі з боку держави. За останні роки було зроблено цілий ряд заходів, спрямованих на стимулювання ІТ-індустрії. Однак, говорити про ефективну підтримку з боку держави поки зарано. Тому необхідно удосконалити діючу систему оподаткування ІТ-послуг через застосування системних підходів з боку держави у сфері фіскальної політики щодо податкового регулювання послуг ІТ-технологій.

Для вирішення основних проблем оподаткування послуг ІТ-технологій, на нашу думку, необхідно:

- вдосконалити систему оподаткування, враховуючи позитивний практичний досвід конкуруючих країн у галузі ІТ;
- впровадити ефективні стимули для розвитку ІТ-технологій в Україні;
- сприяти підвищенню інвестиційної привабливості України як ІТ-країни, шляхом створення прозорих правил для залучення нових інвесторів та замовників;
- зменшити ставки ЄСВ для ІТ-галузі, що, у свою чергу, сприятиме виведенню з тіні заробітних плат ІТ-працівників;
- створити пільгові умови оподаткування послуг ІТ-технологій на основі зарубіжного досвіду.

Література

1. Аристов А., Гусейнова А. Світова практика фінансових стимулів в ІТ. URL: http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_finansovyh_stimulov_v_it_113632

2. Карпова В. Оптимізація оподаткування ІТ-бізнесу за допомогою аутсорсингу // Бухгалтер і закон. URL: http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ008788.

3. Податки від ІТ-галузі зросли майже на 40% в третьому кварталі // Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/ news/2017/12/19/632334/.

4. Податкове законодавство України у сфері надання ІТ-послуг // Офіційний сайт компанії Делойт в Україні. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/tax/articles/itukraine.html

5. Податковий кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 р. № 2755–17: текст зі змін., редакція від 01.01.20211. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16 липня 1999 р. № 996 — XIY із змінами та доповненнями. URL: http://zakon.rada.gov.ua

7. Семенець А. О., Косарєва І. П., Гончарова Д. О. Обґрунтування теоретичних підходів до формування податкової системи країни // Економіка та управління підприємствами. 2017. Вип. 10. С. 347–354.

8. Синчак В. П. Формування спрощеної системи оподаткування у контексті державної підтримки малого бізнесу та стимулювання зайнятості населення / В. П. Синчак // Облік і фінанси. 2012. № 4. С. 50–58.

References

1. Arystov A., Ghusejnova A. Svitova praktyka finansovykh stymuliv v IT. URL: http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_finansovyh_stimulov_v_it_113632

2. Karpova V. Optymizacija opodatkuvannja IT-biznesu za dopomoghoju autsorsynghu // Bukhghalter i zakon. URL: http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ008788

3. Podatky vid IT-ghaluzi zrosly majzhe na 40% v tretjomu kvartali // Ekonomichna pravda. URL: https://www.epravda.com.ua/ news/2017/12/19/632334/

4. Podatkove zakonodavstvo Ukrajiny u sferi nadannja IT-poslugh. / Oficijnyj sajt kompaniji Delojt v Ukrajini. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/tax/articles/itukraine.html.

5. Podatkovyj kodeks Ukrajiny: pryjnjatyj Verkhovnoju Radoju Ukrajiny 02.12.2010 r. # 2755–17: tekst zi zmin., redakcija vid 01.01.20211. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

6. Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini: zakon Ukrayiny vid 16 lypnya 1999 r. № 996 — KHIY iz zminamy ta dopovnennyamy. URL: http://zakon.rada.gov.ua

7. Semenets' A. O., Kosaryeva I. P., Honcharova D. O. Obgruntuvannya teoretychnykh pidkhodiv do formuvannya podatkovoyi systemy krayiny // Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy. 2017. Vyp. 10. S. 347–354.

8. Synchak V. P. Formuvannya sproshchenoyi systemy opodatkuvannya u konteksti derzhavnoyi pidtrymky maloho biznesu ta stymulyuvannya zaynyatosti naselennya / V. P. Synchak // Oblik i finansy. 2012. № 4. S. 50–58.

УДК 657

Шигун Марія Михайлівна
доктор економічних наук, професор,
завідувуач кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Шигун Мария Михайловна
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой бухгалтерского учета и консалтинга
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
Shygun Maria
Doctor in Economics, Professor,
Head of Accounting and consulting Department
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»
ORCID: 0000-0003-1660-9534

Безверхий Костянтин Вікторович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту
Київський національний торговельно-економічний університет
Безверхий Константин Викторович
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансового анализа и аудита
Киевский национальный торгово-экономический университет
Bezverkhyi Kostiantyn
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of financial Analysis and Audit
Kyiv National University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0001-8785-1147

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6893

РОЗВИТОК ФОРМАТУ XBRL, ЯК ПОДАЛЬШИЙ НАПРЯМОК ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

РАЗВИТИЕ ФОРМАТА XBRL, КАК ДАЛЬНЕЙШЕЕ НАПРАВЛЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

DEVELOPMENT OF XBRL FORMAT AS A FURTHER DIRECTION OF DIGITALIZATION OF FINANCIAL STATEMENTS

***Анотація*. Вступ.** *В умовах постійних технічних відкриттів, збільшення впровадження новітніх технологій в практичній діяльності, постає питання, щодо впровадження їх у вітчизняну практику звітування. Без належної організації складання фінансової звітності підприємства неможливо впровадити інформаційні технології, зокрема налагодити процес подання такої звітності. Впровадження таксономії МСФЗ фінансової звітності дало поштовх для розвитку такого стандарту електронної звітності як XBRL. Тому актуальним питанням буде розгляд формату XBRL, як подальшого напряму розвитку цифровізації фінансової звітності.*

Мета. *Метою дослідження є аналіз запровадження формату XBRL та альтернативних форматів для цілей подання фінансової звітності в різних країнах світу, виокремлення відповідних стейкхолдерів, що використовують даний формат, а також визначення подальшого напряму цифровізації процесу звітування.*

Методи. *Під час проведення дослідження було використано такі методи: аналізу та синтезу (аналіз динаміки застосування формату XBRL у країнах світу); групування (виділення кількості установ у розрізі країн світу, що використовують XBRL при формуванні фінансової звітності); спостереження (виділення зарубіжних установ, що використовують формат XBRL при формуванні фінансової звітності); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).*

Результати. *В процесі проведеного дослідження виділені стейкхолдери, що використовують електронний формат звітності XBRL, а саме: 1) регулятори; 2) компанії; 3) уряд; 4) постачальники даних; 5) аналітики та інвестори; 6) бухгалтери, що дозволило охарактеризувати їх інформаційні потреби.*

Надано характеристику альтернативних форматів цифрової звітності (PDF, HTML, XML, JSON, RDBMS), що забезпечать управлінський персонал необхідною інформацією щодо доцільності їх застосування у вітчизняну та міжнародну практику звітування.

Проаналізовано кількість установ у розрізі країн світу, що використовують XBRL та динаміку його застосування установами за 2001–2020 рр. у світі.

Перспективи. *В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці єдиної таксономії інтегрованої звітності. Це дасть змогу впровадити такий формат як XBRL при поданні інтегрованої звітності всім зацікавленим стейкхолдерам.*

Ключові слова: *цифровізація, формат, фінансова звітність, електронна звітність, стейкхолдери, XBRL.*

Аннотация. Введение. *В условиях постоянных технических открытий, увеличение внедрения новейших технологий в практическую деятельность, возникает вопрос, по внедрению их в отечественную практику отчетности. Без надлежащей организации составления финансовой отчетности предприятия невозможно внедрить информационные технологии, в частности наладить процесс представления такой отчетности. Внедрение таксономии МСФО финансовой отчетности дало толчок для развития такого стандарта электронной отчетности как XBRL. Поэтому актуальным вопросом будет рассмотрение формата XBRL, как дальнейшего направления развития цифровизации финансовой отчетности.*

Цель. *Целью исследования является анализ внедрения формата XBRL и альтернативных форматов для целей представления финансовой отчетности в различных странах мира, выделение соответствующих стейкхолдеров, использующих данный формат, а также определения дальнейшего направления цифровизации процесса отчетности.*

Методы. *При проведении исследования были использованы следующие методы: анализа и синтеза (анализ динамики применения формата XBRL в странах мира); группировки (выделение количества учреждений в разрезе стран мира, которые используют XBRL при формировании финансовой отчетности); наблюдения (выделение зарубежных учреждений, которые используют формат XBRL при формировании финансовой отчетности); логического обобщения результатов (формулирование выводов).*

Результаты. *В процессе проведенного исследования выделены стейкхолдеры, которые используют электронный формат отчетности XBRL, а именно: 1) регуляторы; 2) компании; 3) правительство; 4) поставщики данных; 5) аналитики и инвесторы; 6) бухгалтеры, что позволило охарактеризовать их информационные потребности.*

Охарактеризованы альтернативных форматов цифровой отчетности (PDF, HTML, XML, JSON, RDBMS), которые обеспечат управленческий персонал необходимой информацией относительно целесообразности их применения в отечественной и международной практике отчетности.

Проанализировано количество учреждений в разрезе стран мира, которые используют XBRL и динамику его применения за 2001–2020 гг. в мире.

Перспективы. *В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на разработке единой таксономии интегрированной отчетности. Это позволит внедрить такой формат как XBRL при представлении интегрированной отчетности всем заинтересованным стейкхолдерам.*

Ключевые слова: *цифровизация, формат, финансовая отчетность, электронная отчетность, стейкхолдеры, XBRL.*

Summary. Introduction. *In the conditions of constant technical discoveries, an increase in the introduction of the latest technologies into practical activities, the question arises of introducing them into the domestic reporting practice. Without proper organization of the preparation of financial statements of an enterprise, it is impossible to introduce information technologies, in particular, to establish a process for submitting such reports. The introduction of the IFRS taxonomy for financial reporting gave impetus to the development of such an electronic reporting standard as XBRL. Therefore, an urgent issue will be to consider the XBRL format as a further direction in the development of digitalization of financial reporting.*

Purpose. *The aim of the study is to analyze the implementation of the XBRL format and alternative formats for the purposes of presenting financial statements in various countries of the world, to identify the relevant stakeholders using this format, and to determine the further direction of the digitalization of the reporting process.*

Methods. *During the research, the following methods were used: analysis and synthesis (analysis of the dynamics of the use of the XBRL format in the countries of the world); groupings (allocation of the number of institutions in the context of the countries of the world that use XBRL in the formation of financial statements); observations (highlighting foreign institutions that use the XBRL format in the formation of financial statements); logical generalization of results (formulation of conclusions).*

Results. *In the course of the study, the stakeholders who use the XBRL electronic reporting format were identified, namely: 1) regulators; 2) companies; 3) government; 4) data providers; 5) analysts and investors; 6) accountants, which made it possible to characterize their information needs.*

Alternative formats of digital reporting (PDF, HTML, XML, JSON, RDBMS), which will provide management personnel with the necessary information regarding the appropriateness of their use in domestic and international reporting practice, are characterized.

The article analyzes the number of institutions in the context of the countries of the world that use XBRL and the dynamics of its use for 2001–2020. in the world.

Discussion. *Further research is proposed to focus on developing a unified taxonomy for integrated reporting. This will allow the introduction of a format such as XBRL in the presentation of integrated reporting to all interested stakeholders.*

Key words: *digitalization, format, financial reporting, electronic reporting, stakeholders, XBRL.*

Постановка проблеми. В умовах постійних технічних відкриттів, збільшення впровадження новітніх технологій в практичній діяльності, постає питання, щодо впровадження їх у вітчизняну практику звітування. Без належної організації складання фінансової звітності підприємства неможливо впровадити інформаційні технології, зокрема налагодити процес подання такої звітності. Впровадження таксономії МСФЗ фінансової звітності дало поштовх для розвитку такого стандарту електронної звітності як XBRL (eXtensible Business Reporting Language).

XBRL — це відкритий міжнародний стандарт цифрової звітності про бізнес, яким керує глобальний консорціум з неприбутковою діяльністю XBRL International. XBRL використовується у всьому світі, у більш ніж 50 країнах. Щороку створюються мільйони документів XBRL, які замінюють старіші паперові звіти на більш корисні, ефективніші та точніші цифрові версії.

Перехід від паперових, PDF та HTML-звітів до XBRL трохи нагадує перехід від фотозйомки на плівку до цифрової фотографії або з паперових карт на цифрові карти. Новий формат дозволяє робити все те, що раніше було можливим, але також відкриває цілий ряд нових можливостей, оскільки інформація чітко визначена, не залежить від платформи, перевіряється та цифрова. Подібно до цифрових карт, цифрові звіти про бізнес у форматі XBRL спрощують спосіб використання, обміну, аналізу та додавання цінності до даних [21]. Тому актуальним питанням буде розгляд формату XBRL, як подальшого напряму розвитку цифровізації фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням складання фінансової звітності в умовах застосування інформаційних технологій займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Бойко Р. [1] розглядає XBRL як новий стандарт представлення. Борисенко А. О., Кузнецова С. О. [2] розкривають інформацію про основні засоби під час формування звітності у форматі XBRL. Брикін А. В. [3] наводить досвід підготовки звітності в формате XBRL. Булига Р. П. та Сафонова І. В. [4] тлумачить XBRL як цифровий формат звітності економічних суб'єктів. Биковська О. та Юзефальчик І. [5] обґрунтовують XBRL як новий формат фінансової звітності. Вакун О. В., Городиський М. П., Грабчук І. Л., Соловйов Б. С. [6] виділяють проблеми впровадження стандарту звітності XBRL. Городецька О. Ю. та Гобарева Я. Л. [7] розглядають формат XBRL та його використання. Жукова Н. В., Яровова В. В., Воробьева Е. В. [8] та Оленьков Д. [9] визначає XBRL як новий формат розкриття інформації. Короп С. [10] досліджує реальність впровадженя XBRL. Лялькова Є. Є. [11] вивчає міжнародний досвід застосування XBRL. Малиновська Н. В. [12] обґрунтовує тенденції розвитку публічної звітності в умовах цифровізації. Морозова Т. В., Сафонова Е. Г. та Калачева О. М. [13] оцінюють вплив МСФЗ-таксономії на формат XBRL. Нестерова Д. А. [14] наводить перспективии стандарту XBRL. Озеран А. В. [15] досліджує забезпечення транспарентності фінансової звітності в умовах застосування сучасних інформаційних технологій. Островська О. А. [16] робить огляд технології XBRL. Американські дослідники Р. Д. Плюмлі (R. D. Plumlee) та М. А. Плюмлі (M. A. Plumlee) [17] впроваджують забезпечення XBRL фінансової звітності. Приймак О. О. та Щирська О. В. [18] розглядають подання фінансової звітності в форматі XBRL в Україні. Тейлор Е. З. (Taylor E. Z.) та Дзуранін А. С. (Dzuranin A. C.) [19] робить вступ до розширеної мови звітності про бізнес. Уманців Г. В. та Польовик Є. В. [20] аналізує формування звітності у форматі XBRL.

Метою дослідження є аналіз запровадження формату XBRL та альтернативних форматів для цілей подання фінансової звітності в різних країнах світу, виокремлення відповідних стейкхолдерів, що використовують даний формат, а також визначення подальшого напряму цифровізації процесу звітування.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай названий «штрих-кодами для звітності», XBRL робить звітування точнішим та ефективнішим. Це дозволяє асоціювати унікальні теги з повідомленими фактами, які роблять:

1) люди, що публікують звіти, роблять це з упевненістю, що інформація, що міститься в них, може бути спожита та точно проаналізована;
2) люди, які споживають звіти, щоб перевірити їх на відповідність діловим та логічним правилам, з метою виявлення та уникнення помилок у їх джерелі;
3) люди, які використовують інформацію, щоб зробити це так, як найкраще відповідає їхнім потребам, у тому числі, використовуючи різні мови, альтернативні валюти та у бажаному стилі;
4) люди, які споживають інформацію, роблять це з впевненням, що надані їм дані відповідають набору складних заздалегідь визначених визначень [21].

Міжнародний консорціум XBRL підтримується понад 600 організаціями-членами як приватного, так і державного секторів. Стандарт розроблявся та вдосконалювався протягом більше десяти років і підтримує майже всі види мислимих звітів, забезпечуючи при цьому широкий спектр функцій, що підвищують якість та узгодженість звітів, а також зручність їх використання. XBRL використовується по-різному, для багатьох різних цілей (табл. 1).

XBRL дозволяє створювати бізнес-правила, які обмежують те, про що можна повідомляти. Правила бізнесу можуть бути логічними або математичними, або і тим, і іншим. Ці бізнес-правила можна використовувати для:

1) припинення надсилання неякісної інформації до регулятора або третьої сторони шляхом запуску укладачем, поки звіт складається;
2) зупинення прийняття неякісної інформації регулятором або третьою стороною шляхом запуску в момент отримання інформації. Бізнес-звіти, які не відповідають критичним правилам, можна

Таблиця 1

Стейкхолдери, що використовують електронний формат звітності XBRL

№ з/п	Найменування	Характеристика
1	Регулятори	Фінансові регулятори, яким потрібна значна кількість складної діяльності та інформації про ризики щодо установ, які вони регулюють. Регулятори цінних паперів та фондові біржі, яким потрібно проаналізувати результативність та відповідність перелічених компаній та цінних паперів, а також забезпечити доступність цієї інформації для ринків для споживання та аналізу. Реєстратори підприємств, яким потрібно отримати та зробити загальнодоступними цілий ряд корпоративних даних про приватні та державні компанії, включаючи річну фінансову звітність Податкові органи, які потребують фінансової звітності та іншої інформації про відповідність законодавства компаніям, щоб обробляти та переглядати свої податкові справи. Органи статистичної та монетарної політики, яким потрібна інформація про фінансові результати багатьох різних організацій
2	Компанії	Компанії, яким потрібно надати інформацію одному або декільком з вищезазначених регуляторів. Підприємства, яким потрібно точно переміщувати інформацію в межах складної групи. Ланцюжки постачання, яким потрібно обмінюватися інформацією, щоб допомогти управляти ризиками та вимірювати діяльність
3	Уряд	Державні установи, які спрощують процес звітності підприємств перед урядом та зменшують тяганину, або узгоджуючи визначення даних, або консолідуючи зобов'язання щодо звітності (або і те, і інше). Державні установи, які вдосконалюють урядову звітність шляхом стандартизації способу підготовки та використання зведених звітів або звітів про операції в державних установах та / або публікації у відкритому доступі
4	Постачальники даних	Спеціалізовані постачальники даних, які використовують інформацію про ефективність та ризики, опубліковану на ринку, та створюють порівняння, рейтинги та інші інформаційні продукти з доданою вартістю для інших учасників ринку
5	Аналітики та інвестори	Аналітики, які повинні розуміти відносний ризик та ефективність. Інвестори, яким потрібно порівняти потенційні інвестиції та зрозуміти основні показники існуючих інвестицій
6	Бухгалтери	Бухгалтери використовують XBRL на підтримку вимог щодо звітності клієнтів і часто беруть участь у підготовці звітів XBRL

Джерело: складено автором на основі [21]

повернути підготовнику для перегляду та повторного подання;

3) позначення або виділення сумнівної інформації, що дозволяє оперативно проводити подальші дії, виправляти або пояснювати;

4) створювати коефіцієнти, агрегації та інші види інформації з доданою вартістю на основі наданих фундаментальних даних [21].

Звичайно, XBRL — це не єдиний спосіб передачі даних з місця на місце. Існує ряд альтернатив, які

Таблиця 2

Альтернативні формати електронної звітності

№ з/п	Найменування формату	Характеристика
1	PDF	PDF широко використовується для звітності. Це дозволяє презентації, що створені автором звіту, переміщатися в електронному вигляді, без змін. Однак PDF за своєю суттю є документ-орієнтованим форматом і не дозволяє повторне використання інформації без повторного введення. Корпорація Adobe створила ряд розширень для PDF, щоб дозволити збір даних у формах із фіксованим форматом, однак повторне використання та зміна структури цих форм є складним процесом і вимагає використання цілого ряду запатентованих технологій. Хоча деякі відносно прямі форми зазвичай фіксуються за допомогою цих можливостей, ця технологія не підтримує незалежне визначення термінів, а також більш складні багатовимірні дані. PDF нелегко підтримує передачу даних від системи до системи, а це означає, що його використання для високонадійних звітів обмежено. PDF забезпечує добре зрозумілий механізм забезпечення дотримання формату — зовнішнього вигляду документа та будь-яких даних, що містяться в ньому
2	HTML	HTML — це спосіб форматування сторінок в Інтернеті, який є надзвичайно гнучким і потужним форматом і має низку можливостей форм. Як і PDF, HTML — це, в основному, документ-орієнтований формат, в якому презентація — зовнішній вигляд та інформація на екрані є найвищим вимогам, що підтримується. HTML не підтримує підготовку визначень, а також (без значного програмування) тестування даних, що вводяться у формі. HTML не підтримує передачу даних від системи до системи та передбачає спеціальне програмування для переміщення даних із форм у приймальні системи. Форми HTML корисні для простого збору даних, але не для складних звітів. Звичайно, з додаванням Inline XBRL, HTML може підтримувати звіти про ефективність на основі XBRL, з тим виглядом та стилем, яких шукає підготувач цих звітів
3	XML	XML — це базовий стандарт, розроблений W3C, і саме на цьому базується сам XBRL. Безумовно, можна розробити складні рішення для звітування, використовуючи XML, але програмне забезпечення сторонніх розробників має бути спеціально розроблене для підтримки конкретного словникового запасу, розробленого при розробці рішення. Використання XML не дозволяє використовувати сотні років розробникам, що витрачені на розробку та стандартизацію можливостей XBRL для звітування. Використання XML для звітності орієнтоване на дані, але це не породжує переваг, які пропонує XBRL, включаючи підтримку спеціалізованих підрозділів звітності (таких як валюта та акції), концепцій бухгалтерського обліку (таких як дебет та кредит) або складних взаємозв'язків між звітними термінами, що підтримуються XBRL
4	JSON	JSON — це відносно новий і дуже популярний електронний формат, який використовується для передачі даних, як правило, як альтернатива XML. JSON використовує пари атрибут-дані і дуже легко генерується та споживається завдяки потужній підтримці значної кількості мов програмування. JSON власне не підтримує складні функції перевірки помилок, перевірки та формули, які пропонує XBRL, і як XML, спеціально не розроблений для роботи з даними звітування про ефективність. JSON не підтримує визначення даних та взаємозв'язок даних так само, як XBRL. Його сила полягає в його відносній простоті та продуктивності
5	RDBMS	Реляційні бази даних («СУБД») — це спосіб, яким переважна більшість систем бухгалтерського обліку та ERP керує інформацією та є життєво важливою частиною більшості корпоративних та державних систем. Вони можуть застосовуватися майже до всього, і можуть (за допомогою спеціалізованого програмування) використовуватися для перевірки, а також для визначення даних. Основна проблема, з якою стикаються системи СУБД, полягає в тому, що вони не можуть передавати дані через різні системи СУБД. Як результат, вони, як правило, є сховищем та аналітичним домом даних, як тільки вони передаються у стандартизованому форматі з місця на місце.

Джерело: складено автором на основі [22]

Таблиця 3

Кількість установ у розрізі країн світу, що використовують XBRL за 2001–2020 рр.

№ з/п	Найменування країни	2001		2005		2008		2010		2014		2017		2018		2019		2020	
		К-ть уста-нов	%, до загальної кількості установ	К-ть установ	%, до загальної кількості установ	К-ть установ	%, до загальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до за-гальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до загальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до за-гальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до загальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до за-гальної кількості установ	К-ть уста-нов	%, до загальної кількості установ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	Австрія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
2	Австралія	1	100,00%	X	X	X	X	2	33,32%	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3	Аргентина	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4	Бельгія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
5	Бразилія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	X	X	X	X	X	X	X	X
6	Болгарія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
7	Велика Британія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	2	6,45%	X	X	X	X	X	X
8	Греція	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
9	Грузія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
10	Данія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
11	Естонія	X	X	X	X	X	X	1	16,67%	1	5,26%	2	6,45%	X	X	X	X	1	3,22%
12	Ізраїль	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13	Індія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	X	X
14	Індонезія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	2	6,45%	X	X	X	X	X	X
15	Ірландія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
16	Ісландія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
17	Іспанія	X	X	2	66,67%	3	50,00%	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
18	Італія	X	X	X	X	1	16,67%	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	1	3,22%
19	Канада	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20	Катар	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
21	Кіпр	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
22	Китай	X	X	X	X	X	X	1	16,67%	1	5,26%	2	6,45%	X	X	X	X	X	X
23	Колумбія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
24	Коста Ріка	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
25	Кувейт	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%	X	X	X	X	X	X
26	Латвія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
27	Литва	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
28	Ліхтенштейн	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	X	X
29	Люксембург	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
30	Малайзія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	X	X
31	Мальта	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	
32	Маврікій	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2	6,45%	X	X	X	X	X	X
33	Мехіко	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%	X	X	X	X	X	X

Продовження табл. 3

34	Нідерланди	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3	12,99%	4	30,79%	4	30,79%	1	3,22%
35	Німеччина	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	1	7,69%	1	7,69%	1	3,22%
36	Нова Зеландія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
37	Норвегія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	1	3,22%
38	Об'єднані Арабські Емірати	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	X	X	X	X	X	X	X	X
39	Пакистан	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40	Перу	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41	Південна Африка	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	X	X
42	Південна Корея	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
43	Польща	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2	6,45%	X	X	X	X	X	X
44	Португалія	X	X	X	X	X	X	X	X	1	5,26%	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
45	Російська Федерація	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	X	X
46	Румунія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
47	Саудівська Аравія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
48	Сінгапур	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
49	Словакія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
50	Словенія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
51	Тайвань	X	X	X	X	X	X	1	16,67%	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
52	Тайланд	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
53	Турція	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%	X	X	X	X	X	X
54	Угорщина	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
55	Україна	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
56	Уругвай	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
57	Фінляндія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%	X	X	X	X	1	3,22%
58	Франція	X	X	X	X	X	X	1	16,67%	X	X	2	6,45%	X	X	X	X	1	3,22%
59	Хорватія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
60	Чехія	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%
61	Чілі	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
62	Швеція	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1	3,22%	1	7,69%	1	7,69%	1	3,22%
63	США	X	X	1	33,33%	X	X	X	X	X	X	X	X	1	7,69%	1	7,69%	X	X
64	Японія	X	X	X	X	2	33,33%	X	X	X	X	1	3,22%	X	X	X	X	X	X
∑	Разом:	1	100,00%	3	100,00%	6	100,00%	6	100,00%	19	100,00%	31	100,00%	13	100,00%	13	100,00%	31	100,00%

Джерело: складено за даними https://www.xbrl.org/the-standard/why/xbrl-project-directory/
X — дані за відповідний період відсутні

Таблиця 4

Аналіз динаміки застосування XBRL установами за 2001–2020 рр. у світі

№ з/п	Показник	Роки										
		2001	2005	2006	2007	2008	2010	2014	2017	2018	2019	2020
1	Застосування установами XBRL, од.	1	3	2	7	6	6	19	31	13	13	31
2	Абсолютний приріст, од.	X	2	-1	5	-1	-	13	12	-18	-	18
3	Темп зростання, %	X	300	66,67	350	85,71	-	316,67	163,15	41,93	-	238,46
4	Темп приросту, %	X	200	-33,33	250	-14,28	-	216,67	63,15	-58,06	-	138,46

Джерело: складено автором на основі табл. 3

іноді розглядаються регуляторами, урядовими установами та підприємствами, яким потрібно збирати та використовувати значну кількість даних звітів про результати діяльності. Альтернативні формати електронної звітності (табл. 2).

Після ознайомлення з альтернативними форматами електронної звітності пропонується перейти до розповсюдження XBRL у країнах світу (табл. 3).

У 2001 р. за даними веб-сайту https://www.xbrl.org формат XBRL застосовувала 1 установа з усіх країн світу і бачимо поступове збільшення їх кількості із року в рік, що вже у 2020 р. становило 31 установ. Це свідчить про зростання інтересу до застосування формату XBRL в усіх країнах світу для цілей складання фінансової звітності.

Проаналізуємо динаміку застосовування формату XBRL за 2001–2020 рр. у світі, що наведено в табл. 4.

Як видно із табл. 4 у 2005 р. темп приросту кількості застосування XBRL установами склав 200%, у 2006 р. — −33,33%, у 2007 р. — 250%, у 2008 р. — −14,28%, у 2010 р. — 0% (відсутній приріст), у 2014 р. — 216,67%, у 2017 р. — 63,15%, у 2018 р. — −58,06%, у 2019 р. — 0% (відсутній приріст), у 2020 р. — 138,46%, що в свою чергу характеризується стрімким поширенням електронного формату XBRL для цілей складання звітності, зокрема фінансової звітності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в процесі проведеного дослідження виділені стейкхолдери, що використовують електронний формат звітності XBRL, а саме: 1) регулятори; 2) компанії; 3) уряд; 4) постачальники даних; 5) аналітики та інвестори; 6) бухгалтери, що дозволило охарактеризувати їх інформаційні потреби.

Надано характеристику альтернативних форматів цифрової звітності (PDF, HTML, XML, JSON, RDBMS), що забезпечать управлінський персонал необхідною інформацією щодо доцільності їх застосування у вітчизняну та міжнародну практику звітування.

Проаналізовано кількість установ у розрізі країн світу, що використовують XBRL та динаміку його застосування установами за 2001–2020 рр. у світі.

Порушені в статті питання не є вичерпними й потребують доповнень, змін, уточнень та конкретизації.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці єдиної таксономії інтегрованої звітності. Це дасть змогу впровадити такий формат як XBRL при поданні інтегрованої звітності всім зацікавленим стейкхолдерам.

Література

1. Бойко Р. Цифрова фінансова звітність: XBRL — новий стандарт представлення // Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції / [відповідальні за випуск: проф. Куцик П. О., проф. Бачинський В. І.]. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2018. С. 30–31.

2. Кузнецова С. О., Борисенко А. О. Розкриття інформації про основні засоби під час формування звітності у форматі XBRL // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23, Вип. 4. С. 143–148.

3. Брыкин А. В. Отчетность в формате XBRL: опыт подготовки. Корпоративная финансовая отчетность // Международные стандарты. 2016. № 3. URL: https://finotchet.ru/articles/932 (дата звернення 07.01.2021).

4. Булыга Р.П., Сафонова И.В. XBRL как цифровой формат отчетности экономических субъектов: международный опыт и российская практика // Учет. Анализ. Аудит. = Accounting. Analysis. Auditing. 2020. Т. 7. № 3. С. 6–17.

5. Быковская Е., Юзефальчик И. Новый формат представления финансовой отчетности–XBRL: преимущества и необходимость внедрения // Банковский вестник. 2016. № 10, С. 32–39.

6. Вакун О.В., Городиський М.П., Грабчук І.Л., Соловйов Б.С. Проблеми впровадження стандарту звітності XBRL // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2020. Вип. 2(46). С. 3–8.

7. Городецкая О.Ю., Гобарева Я.Л. Формат XBRL и особенности его применения в России // Вестник Тульского филиала Финуниверситета. 2018. № 1. С. 389–390.

8. Жукова Н.В., Яровова В.В., Воробьева Е.В. XBRL как новый формат отчетности экономических субъектов // Вестник образовательного консорциума Среднерусский университет. Серия: Экономика и управление. 2019. № 13. С. 10–13.

9. Оленьков Д. XBRL как новый формат раскрытия информации в России // Вестник центра раскрытия информации. 2014. № 31. С. 20–24.

10. Короп С. Реальность XBRL // Современные страховые технологии. 2018. № 4. С. 68–71.

11. Лялькова Е.Е. Международный и российский опыт использования формата XBRL // Экономические науки. 2020. № 182. С. 137–143.

12. Малиновская Н.В. Тенденции развития публичной отчетности в условиях цифровизации // Международный бухгалтерский учет. 2020. Т. 23, № 5. С. 484–502.

13. Морозова Т.В., Сафонова Э.Г., Калачева О.Н. Оценка влияния на таксономию МСФО-отчетности формата XBRL // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2018. Т. 7. № 2. С. 237–241.

14. Нестерова Д.А. Стандарт XBRL: перспективы перехода для российских компаний // Экономика и бизнес: теория и практика. 2018. № 4. С. 178–183.

15. Озеран А.В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств: монографія. К.: КНЕУ, 2015. 471 с.

16. Островська О.А. Технологія XBRL: обробка бізнес-інформації в умовах глобалізації світової економіки // Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 21 черв. 2017 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; оргком.: В.К. Хлівний (голова) та ін. Електрон. текст. дані. Київ: КНЕУ, 2017. С. 70–73.

17. Plumlee R.D., Plumlee M.A. Assurance on XBRL for Financial Reporting // Accounting Horizons. 2008. Value 22. Issue 3. PP. 353–368.

18. Приймак О.О., Щирська О.В. Подання фінансової звітності в форматі XBRL в Україні // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XVIII Всеукраїнської наукової конференції. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2020. С. 38–41.

19. Taylor E.Z., Dzuranin A.C. Interactive Financial Reporting: An Introduction to eXtensible Business Reporting Language (XBRL). 2010. Value 25. Issue 1. PP. 71–83.

20. Уманців Г.В., Польовик Є.В. Формування звітності у форматі XBRL // Економічний вісник університету. 2020. Вип. 46. С. 95–102.

21. An Introduction to XBRL. URL: https://www.xbrl.org/the-standard/what/an-introduction-to-xbrl/ (дата звернення 08.01.2021).

22. Alternative Formats. URL: https://www.xbrl.org/the-standard/what/the-standard-for-reporting/alternative-formats/ (дата звернення 10.01.2021).

References

1. Boiko, R. (2018). Tsyfrova finansova zvitnist: XBRL — novyi standart predstavlennia [Digital Financial Reporting: XBRL is a new standard of presentation] // Aktualni problemy rozvytku obliku, analizu, kontroliu i opodatkuvannia u konteksti Yevropeiskoi intehratsii ta suchasnykh vyklykiv hlobalizatsii: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, PP. 30–31 [in Ukraine].

2. Kuznetsova, S.O., Borysenko, A.O. (2018). Rozkryttia informatsii pro osnovni zasoby pid chas formuvannia zvitnosti u formati XBRL [Disclosure of information about fixed assets during the reporting in XBRL format] // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomika. T. 23, Vyp. 4. PP. 143–148 [in Ukraine].

3. Brykin, A.V. (2016). Otchetnost v formate XBRL: opyt podgotovki [XBRL Reporting: The Preparation Experience] // Korporativnaya finansovaya otchetnost. Mezhdunarodnye standarty. № 3. URL: https://finotchet.ru/articles/932 [in Russian].

4. Bulyga, R.P., Safonova, I.V. (2020). XBRL kak czifrovoj format otchetnosti ekonomicheskikh subektov: mezhdunarodnyj opyt i rossijskaya praktika [XBRL as a digital reporting format for economic entities: international experience and Russian practice] // Uchet. Analiz. Audit. = Accounting. Analysis. Auditing. T.7. № 3. PP. 6–17 [in Russian].

5. Bykovskaya, E., Yuzefalchik, I. (2016). Novyj format predstavleniya finansovoj otchetnosti–XBRL: preimushhestva i neobkhodimost vnedreniya [New Financial Reporting Format — XBRL: Benefits and Need for Implementation] // Bankovskij vestnik. № 10. PP. 32–39 [in Russian].

6. Vakun, O.V., Horodyskyi, M.P., Hrabchuk I.L., Soloviov, B.S. (2020). Problemy vprovadzhennia standartu zvitnosti XBRL [Problems with the XBRL validity standard] // Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu. Vyp. 2(46). PP. 3–8 [in Ukraine].

7. Gorodeczkaya, O. Yu., Gobareva, Ya.L. (2018). Format XBRL i osobennosti ego primeneniya v Rossii [XBRL format and peculiarities of its application in Russia] // Vestnik Tulskogo filiala Finuniversiteta. № 1. PP. 389–390 [in Russian].

8. Zhukova, N.V., Yarovova, V.V., Vorobeva, E.V. (2019). XBRL kak novyi format otchetnosty ekonomycheskykh subektov [XBRL as a new reporting format for economic agents] // Vestnyk obrazovatelnoho konsortsyuma Srednerusskyi unyversytet. Seryia: Ekonomyka y upravlenye. № 13. PP. 10–13 [in Russian].

9. Olenkov, D. (2014). XBRL kak novyj format raskrytiya informaczii v Rossii [XBRL as a new format of disclosure in Russia] // Vestnik czentra raskrytiya informaczii. № 31. PP. 20–24 [in Russian].

10. Korop, S. (2018). Realnost XBRL [XBRL Reality]. Sovremennye strakhovye tekhnologii. № 4. PP. 68–71 [in Russian].

11. Lyalkova, E.E. (2020). Mezhdunarodnyj i rossijskij opyt ispolzovaniya formata XBRL [International and Russian experience of using the XBRL format] // Ekonomicheskie nauki. № 182. PP. 137–143 [in Russian].

12. Malinovskaya, N.V. (2020). Tendenczii razvitiya publichnoj otchetnosti v usloviyakh czifrovizaczii [Trends in the development of public reporting in the context of digitalization] // Mezhdunarodnyj bukhgalterskij uchet. T. 23, № 5. PP. 484–502 [in Russian].

13. Morozova, T.V., Safonova, E.G., Kalacheva, O.N. (2018). Oczenka vliyaniya na taksonomiyu MSFO-otchetnosti formata XBRL [Assessing the impact of the XBRL format on IFRS reporting taxonomy] // Azimut nauchnykh issledovanij: ekonomika i upravlenie. T. 7. № 2. PP. 237–241 [in Russian].

14. Nesterova, D.A. (2018). Standart XBRL: perspektivy perekhoda dlya rossijskikh kompanij [XBRL Standard: Transition Prospects for Russian Companies] // Ekonomika i biznes: teoriya i praktika. № 4. PP. 178–183 [in Russian].

15. Ozeran, A.V. (2015). Teoriya ta metodologiya formuvannya finansovoyi zvitnosti pidpriyemstv [Theory and methodology for the formulation of the financial viability of enterprises]: monografiya. K.: KNEU. 471 p. [in Ukraine].

16. Ostrovska, O.A. (2017). Tekhnolohiia XBRL: obrobka biznes-informatsii v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky [XBRL technology: processing of business information in the minds of the globalization of the light economy] // Korporatyvni finansy: problemy ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21 cherv. 2017 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana»; orhkom.: V.K. Khlivnyi (holova) ta in. Elektron. tekst. dani. Kyiv: KNEU. PP.70–73 [in Ukraine].

17. Plumlee, R.D., Plumlee, M.A. (2008). Assurance on XBRL for Financial Reporting // Accounting Horizons. Value 22. Issue 3. PP. 353–368 [in English].

18. Pryimak, O.O., Shchyrska, O.V. (2020). Podannia finansovoi zvitnosti v formati XBRL v Ukraini [Presentation of financial performance in XBRL format in Ukraine] // Rozvytok systemy obliku, analizu ta audytu v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia: zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv KhVIII Vseukrainskoi naukovoi konferentsii. Kyiv: DP «Inform.-analit. ahentstvo». PP. 38–41 [in Ukraine].

19. Taylor, E.Z., Dzuranin, A.C. (2010). Interactive Financial Reporting: An Introduction to eXtensible Business Reporting Language (XBRL). Value 25. Issue 1. PP. 71–83 [in English].

20. Umantsiv, H.V., Polovyk, Ye.V. (2020). Formuvannia zvitnosti u formati XBRL [Formation of value in the XBRL format] // Ekonomichnyi visnyk universytetu. Vyp. 46. PP. 95–102 [in Ukraine].

21. An Introduction to XBRL. URL: https://www.xbrl.org/the-standard/what/an-introduction-to-xbrl/ [in English].

22. Alternative Formats. URL: https://www.xbrl.org/the-standard/what/the-standard-for-reporting/alternative-formats/ [in English].

УДК 336:658.6: 332.145:338.244.47

Бондарчук Марія Костянтинівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Бондарчук Мария Константиновна
доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Bondarchuk Mariia
ScD in Economics, Professor of Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-4624-0734

Волошин Орися Павлівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аналізу
Національний університет «Львівська політехніка»
Волошин Орися Павловна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, учета и анализа
Национальный университет «Львовская политехника»
Voloshyn Orysia
PhD, Associate Professor of the
Department of Finance, Accounting and Analysis
Lviv Polytechnic National University

Скоропад Ірина Станіславівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Скоропад Ирина Станиславовна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Skoropad Iryna
PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-5450-0997

Червінська Оксана Степанівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Червинская Оксана Степановна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Chervinska Oksana
PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-6048-7936

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6937

ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ДЛЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ПОСТРОЕНИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ РИСКОВ ДЛЯ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ

CONSTRUCTION OF RISK ASSESSMENT SYSTEM FOR ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

***Анотація**. У статті дістала подальшого розвитку система раннього попередження і реагування на кризові ситуації у територіальній громаді через урахування ризиків. Разом з цим, визначено перелік зовнішніх і внутрішніх ризиків для забезпечення ефективного антикризового управління на підприємствах територіальних громад Запропоновані методи запобігання внутрішнім ризикам виникнення фінансової кризи в учасників територіальної громади. У цьому контексті, обґрунтовано, що система раннього попередження і реагування на кризи у територіальній громаді включатиме методи запобігання ризикам виникнення фінансової кризи в учасників територіальної громади. У статті представлені теоретичні аспекти щодо врахування ризику вкладень сум грошових коштів учасників територіальної громади у підприємство, для якого є загроза опинитися у кризовому стані актуалізують питання з оцінювання і аналізу впровадження нового напряму розвитку підприємства, яке потребує додаткових фінансових ресурсів при несприятливому (кризовому) стані. В дослідженні, обґрунтовані ефективні методи запобігання зовнішнім ризикам в учасників територіальної громади. Встановлено, що до зовнішніх ризиків, які впливають на управління кризовими явищами у територіальній громаді відноситимуться: а) економічні; б) політичні; в) соціальні. Встановлено, що у територіальній громаді диверсифікація знаходить своє відображення як впливовий чинник антикризового управління. Обґрунтовано, що до ефективних методів запобігання зовнішнім ризикам, які впливають на управління кризовими явищами у територіальній громаді віднесено державне регулювання.*

На думку авторів, дослідження теоретичних засад щодо побудови системи оцінювання ризиків для забезпечення ефективного антикризового управління на підприємствах територіальних громад дозволять забезпечити ефективне функціонування різних учасників територіальних громад.

***Ключові слова:** антикризове управління, територіальна громада, ризик, методи запобігання ризикам, диверсифікація ризику, система раннього попередження і реагування.*

***Аннотация.** В статье получила дальнейшее развитие система раннего предупреждения и реагирования на кризисные ситуации в территориальной общине с учетом учета рисков. Вместе с этим, определен перечень внешних и внутренних рисков для обеспечения эффективного антикризисного управления на предприятиях территориальных общин. Предложены методы предотвращения внутренних рисков возникновения финансового кризиса в участников территориальной общины. В этом контексте, обосновано, что система раннего предупреждения и реагирования на кризисы будет включать методы предотвращения рисков возникновения финансового кризиса в участников территориальной общины.*

В статье представлены теоретические аспекты по учету риска вложений сумм денежных средств участников территориальной общины в предприятие, для которого существует угроза оказаться в кризисном состоянии, что актуализирует вопрос по оценке и анализу внедрения нового направления развития предприятия, требует дополнительных финансовых ресурсов при неблагоприятном (кризисном) состоянии. В исследовании, обоснованы методы предотвращения внешних рисков у участников территориальной общины. Установлено, что к внешним рискам, которые влияют на управление кризисными явлениями относятся: а) экономические; б) политические; в) социальные.

Установлено, что диверсификация находит свое отражение как влиятельный фактор антикризисного управления. Обосновано, что к эффективным методам предотвращения внешних рисков, влияющих на управление кризисными явлениями отнесено государственное регулирование.

По мнению авторов, исследование теоретических основ по построению системы оценки рисков для обеспечения эффективного антикризисного управления на предприятиях территориальных общин позволят обеспечить эффективное функционирование различных участников территориальных общин.

Ключевые слова: *антикризисное управление, территориальная община, риск, методы предотвращения рисков, диверсификация риска, система раннего предупреждения и реагирования.*

Summary. *The article further develops the system of early warning and response to crisis situations in the local community through the consideration of risks. At the same time, the list of external and internal risks for ensuring effective anti-crisis management at the enterprises of territorial communities is defined. The methods of prevention of internal risks of occurrence of financial crisis at participants of territorial community are offered. In this context, it is justified that the system of early warning and response to crises in the local community will include methods to prevent the risks of financial crisis in the members of the local community.*

The article presents theoretical aspects of taking into account the risk of investing funds of members of the territorial community in the enterprise, which is in danger of crisis, actualizes the assessment and analysis of the implementation of a new direction of enterprise development, which requires additional financial resources in adverse (crisis). In the study, effective methods of preventing external risks in members of the local community are substantiated. It is established that the external risks that affect the management of crisis phenomena in the territorial community will include: a) economic; b) political; c) social.

It is established that diversification is reflected as an influential factor in crisis management. It is substantiated that effective regulation of external risks affecting the management of crisis phenomena includes government regulation.

According to the authors, the study of the theoretical foundations for building a risk assessment system to ensure effective crisis management in the enterprises of territorial communities will ensure the effective functioning of various participants in territorial communities.

Key words: *crisis management, territorial community, risk, methods of risk prevention, risk diversification, early warning and response system.*

Вступ. Актуальність дослідження проблематики оцінювання ризику в системі раннього попередження і реагування (СРПР) на кризові явища підприємств територіальних громад визначається потребою у новітніх науково обґрунтованих методах антикризового управління економічним процесом. Потреба в антикризовому управлінні виникає не тільки при сталому економічному розвитку територіальних угруповань, але й при здійсненні структурних зрушень відповідно до світових тенденцій економічного та науково-технологічного процесів.

Впровадження СРПР для діагностики [3] кризових ситуацій на підприємствах територіальних громад ще на ранніх стадіях їх виникнення дозволить своєчасно використати спеціальні фінансові механізми чи обґрунтувати необхідність певних реорганізаційних процедур. Тому актуальними є питання розроблення системи раннього попередження і реагування на кризові ситуації учасників виробничо-господарської інтеграції з урахуванням ризиків, оскільки така система в антикризовому управлінні і до цього часу залишається не вдосконаленою, а тим більше щодо територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та постановка задач. Аналізуючи проблеми практичного застосування сучасних методичних розробок щодо систем раннього попередження і реагування та дослідження засновані на розробках вітчизняних і закордонних вчених в області антикризового управління підприємствами слід зазначити, що особливу актуальність здобувають методи оцінки і діагностики фінансової стійкості підприємств, методи мінімізації ризику, методи контролінгу і управління фінансовою санацією суб'єктів господарювання. Значний внесок у розвиток теорії і методології функціонування підприємства в умовах кризи було досліджено у працях таких авторів: Е. І. Альтман, Бланк І. А., У. Бівер, Балабанов І. Т., Василенко В. О., Забродський В. А., Кизим М. О., Коротков Є. М., Кузьмін О. Є., Козик В., Пушкар М. С., Сухарєва Л. О., Сміт Р. І. (методи і домінанти антикризового управління) і Бартон Л., О. Гончар, М. Портер, Пономаренко В. С., Рисін В. В., Романюк В., Тридід О. М. (стратегії розвитку підприємства, територіальних громад в умовах кризи) [2; 4; 5; 6]. Однак ряд питань, серед яких розроблення системи оцінювання ризиків, що надходять із зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства з метою раннього виявлення сигналів про кризу в контексті діяльності структур промислово-фінансової інтеграції залишаються невирішеними і потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження теоретичних засад щодо побудови системи оцінювання ризиків для забезпечення ефективного антикризового управління

на підприємствах територіальних громад зумовлює постановку таких завдань: 1) визначити перелік ризиків як категорії антикризового управління територіальною громадою; 2) обґрунтувати ефективні методи запобігання зовнішнім ризикам; 3) запропонувати методи запобігання внутрішнім ризикам виникнення фінансової кризи в учасників територіальної громади; 4) встановити, що в територіальних громадах диверсифікація ризику — це впливовий метод антикризового управління.

Виклад основного матеріалу. Ризик як категорія антикризового управління територіальної громади має свою природу, сутність, численні джерела виникнення ризикової ситуації тощо [1]. У цьому контексті віднесено до основних внутрішніх ризиків, які виникають у складі територіальної громади при антикризовому управлінні:

– Виробничий ризик — це перевищення поточних витрат підприємства-учасника територіальної громади в порівнянні з бізнес-планом через непередбачені ситуації: простої устаткування, недоотримання матеріалів та сировини тощо. Ймовірність виникнення такої ситуації можлива через зниження рівня організації управління на підприємстві через зовнішні і внутрішні фактори.
– Інноваційний ризик — ризик, який виникає внаслідок зниження управління процесами створення та впровадження нових товарів, послуг та в обмеженні джерел фінансування науково-дослідних робіт територіальної громади.
– Інвестиційний ризик — ризик невизначеності повернення вкладених сум грошових коштів та отримання доходу (ризик вкладення коштів в проект, пов'язаний з невизначеністю його реалізації).
– Фінансово-кредитний ризик — це ризик стратегій фінансово-кредитних учасників територіальної громади (виникає внаслідок втрат дохідності цінних паперів, падіння валютного курсу, коливання процентних ставок за кредитами та інше). Серед такого виду ризиків визначено наступні ризики: кредитний, валютний, процентний, страховий, ліквідності, фінансових зловживань та інші.

Встановлено, що до зовнішніх ризиків, які впливають на управління кризовими явищами у територіальній громаді відноситимуться: а) економічні (зниження конкурентоспроможності країни, зменшення частки ВВП на одну особу, зростання рівня інфляції тощо); б) політичні (зміна зовнішньої і внутрішньої політики, загроза міжнаціональних, міжконфесійних та інших конфліктів тощо); в) соціальні (погіршення матеріального забезпечення населення, негативна демографічна ситуація, зниження освітнього рівня населення).

Обґрунтовано, що система раннього попередження і реагування на кризи у територіальній громаді включатиме методи запобігання ризикам виникнення фінансової кризи в учасників територіальної громади (таблиця 1).

Внутрішні ризики, які можуть виникнути у складі інтегрованого об'єднання вимагатимуть використання ефективних методів їх запобігання. Відтак, до таких методів віднесемо: експрес-діагностика діяльності підприємства, методи прогнозування проблемних ситуацій (експертні методи: «мозкового штурму», метод Дельфи, морфологічний аналіз Цвекки тощо), метод «дерева цілей», методи теорії надійності, які застосовуються для прогнозування відмовлень складних систем.

Відтак, <u>експрес-діагностика</u> діяльності учасника територіальної громади, якому загрожує криза включатиме: попередній огляд економічного і фінансового стану, виявлення «хворих» статей балансу, аналіз причин різких коливань структури майна і балансових сум з окремих статей тощо.

Водночас, <u>методи прогнозування</u> забезпечуватимуть можливість передбачення проблемних ситуацій

Таблиця 1

Методи запобігання ризикам виникнення фінансової кризи в учасників територіальної громади

Ризики виникнення фінансової кризи	Методи запобігання ризикам у порядку зниження ефективного впливу
1. Внутрішні: 1.1. Виробничий ризик 1.2. Фінансово-кредитний ризик 1.3. Інноваційний ризик 1.4. Інвестиційний ризик	1. Експрес-діагностика діяльності підприємства 2. Методи прогнозування проблемних ситуацій (експертні методи: «мозкового штурму», метод Дельфи, морфологічний аналіз Цвекки тощо) 3. Метод «дерева цілей». 4. Методи теорії надійності, які застосовуються для прогнозування відмовлень складних систем
2. Зовнішні: 2.1. Економічний ризик 2.2. Політичний ризик 2.3. Соціальний ризик	1. Державне регулювання (затвердження програм реального підйому економіки у різних сферах діяльності) 2. Диверсифікація як ефективний метод впливу на формування нової стратегії розвитку територіальної громади

Джерело: сформовано за [1; 2; 3; 4]

у будь-якого учасника територіальної громади і дозволять вирішити ситуаційні завдання програми антикризового управління територіального об'єднання. Також, експертні методи є найпростішим різновидом прогнозування. До них відноситься метод «мозкового штурму» (реалізується через спеціальні експертні групи), метод Дельфи (багатоетапна експертна процедура, яка дозволяє включити вплив суб'єктивних факторів негативного характеру, що виявлені через взаємодію різних груп експертів, і, внаслідок чого, отримується узгоджена групова оцінка параметрів проблеми, яка може розвиватися. За допомогою морфологічного аналізу Цвекки можна здійснювати систематичне перерахування різних варіантів виникнення проблемної ситуації з метою написання сценаріїв розвитку кризової ситуації.

Відтак, побудова «дерева цілей» передбачає визначення напрямів, за якими окремі події можуть в результаті їх взаємного впливу привести до потенційно негативним ситуаціям, тобто до основної події (етапу розв'язку ситуацій). Однак метод «дерева цілей» акцентує свою увагу лише на кінцевій меті реалізації процедури антикризового управління і не відображає ті причини і проблеми, які є джерелами виникнення кризових ситуацій чи перешкоджають їх розв'язку. Тому доцільним є використання методів теорії надійності, які застосовуються для прогнозування відмовлень складних систем, тобто врахування як структурного аспекту системи, так і можливості відмовлень її елементів у процесі функціонування.

Обґрунтовано, що до ефективних методів запобігання зовнішнім ризикам, які впливають на управління кризовими явищами у територіальній громаді віднесено державне регулювання (розроблення програм реального підйому економіки; встановлення цільового порядку державної підтримки територіальної громади з урахуванням того, наскільки їх діяльність відповідає пріоритетам промислової та соціальної політики держави; зменшення податку на прибуток банківських установ при кредитуванні територіальної громади; впровадження порядку ведення консолідованих обліку, звітності та балансу; введення консолідованого оподаткування; надання права відтермінування від сплати податкових зобов'язань з наступним їх поверненням; скасування для учасників територіальної громади авансових платежів з податку на прибуток; звільнення від податку дивідендів за акціями територіальної громади тощо).

У контексті дослідження встановлено, що до найактивніших методів реагування на зовнішні кризи належить диверсифікація, тобто розширення сфери діяльності суб'єкта господарювання за будь-яким напрямом. Територіальна громада — це об'єднання, в якому диверсифікація ризику між учасниками і зниження рівня ризику для кожного з яких можлива внаслідок взаємної акційної участі. Так, фінансово-кредитні інститути у складі територіальної громади купують акції промислових підприємств, тим самим впливаючи на їх розвиток та здійснюючи контроль за їх діяльністю. У свою чергу, промисловий сектор територіальної громади купує акції банків, страхових чи інвестиційних компаній, захищаючи при цьому свої активи та отримуючи пільги за кредитами, депозитами, страховими, лізинговими та інвестиційними послугами.

Отже, у територіальній громаді диверсифікація знаходить своє відображення як впливовий чинник подолання кризових явищ. Попередження кризових ситуацій можливе через використання багатопрофільної диверсифікації, що позитивно вплине на формування нової стратегії розвитку територіальної громади, зокрема: залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку учасників територіальної громади шляхом збільшення масштабів інвестування; максимізація економічної ефективності діяльності територіальної громади в інтересах кожного учасника, який входить до її складу; зниження рівня інвестиційного, виробничого і технологічного ризику; забезпечення фінансової незалежності і високої ліквідності; наукова обґрунтованість моделі економічного розвитку та критеріїв її раціональності.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Автори дослідження встановили, що попередження кризових ситуацій можливе через використання багатопрофільної диверсифікації, що позитивно вплине на формування нової стратегії розвитку територіальної громади. Саме ж територіальна громада — об'єднання, в якому диверсифікація ризику між учасниками і зниження рівня ризику для кожного з яких можливі внаслідок взаємної акційної участі.

2. У процесі дослідження було прийнято за висхідну ідею, що представлені теоретичні аспекти щодо врахування ризику вкладень сум грошових коштів учасників територіальної громади у підприємство, для якого є загроза опинитися у кризовому стані актуалізують питання з оцінювання і аналізу впровадження нового напряму розвитку підприємства, яке потребує додаткових фінансових ресурсів при несприятливому (кризовому) стані.

3. Для уточнення загальнонаукових підходів до антикризового управління територіальними громадами, у статті дістала подальшого розвитку система раннього попередження і реагування на кризові ситуації у територіальній громаді через урахування ризиків.

4. Обґрунтовані теоретичні аспекти щодо політики управління кризовим станом територіальної громади будуть використані у подальших дослідженнях щодо розробки відповідного теоретичного підґрунтя — теорії кризових явищ, їх виникнення, розвитку, методичного забезпечення, а також здійснення цієї роботи як на рівні окремого учасника територіальної громади, так і територіальної громади в цілому.

Література

1. Bondarchuk Mariia Approaches to ranking causes of management crises in an industrial and commercial association // Науковий журнал Львівської політехніки «Economics, Entrepreneurship, Management», 2015. Volume 2. Number 1. P. 15.

2. Bondarchuk M.K. Theoretical and Methodical Approaches to the Estimation of the Income of the United Territorial Communities / Kh.B. Dzhuryk, M.K. Bondarchuk, O.I. Gonchar // Advances in Economics, Business and Management Research, 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Volume 95. PP. 467-469 URL: http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). DOI: 10.2991/smtesm-19.2019.90

3. Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: Монографія / За наук. ред. В.М. Гранатурова. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. 164 с.

4. Баланська О.І., Козик В.В., Панченко А.В., Мельник В.М. Методи оцінювання ризиків та особливості їх використання при фінансуванні житлового будівництва // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2021. № 2. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6894

5. Smith R.I. Strategie Management and Planning in the Public Sector, Longman // Ciril Service Collade, Harlov, 1994. P. 278.

6. Романюк В. Оценка степени децентрализации государственного управления в РК. URL: http://www.romanyuk.com/2007/03/post_7.html

7. Rysin V., Kashchshyn V. Budget evaluation united territorial communities // Sciences of Europe (Praha, Czech Republic), 2020. Vol. 2. No 56. URL: https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-2-No-56-2020.pdf

References

1. Bondarchuk Mariia Approaches to ranking causes of management crises in an industrial and commercial association // Naukovyj zhurnal Ljvivsjkoji politekhniky «Economics, Entrepreneurship, Management», 2015. Volume 2. Number 1. R. 15.

2. Bondarchuk M.K. Theoretical and Methodical Approaches to the Estimation of the Income of the United Territorial Communities / Kh.B. Dzhuryk, M.K. Bondarchuk, O.I. Gonchar // Advances in Economics, Business and Management Research, 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Volume 95. PP. 467-469 URL: http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). DOI: 10.2991/smtesm-19.2019.90

3. Ghranaturov V.M., Lytovchenko I.V., Kharichkov S.K. Analiz pidpryjemnycjkykh ryzykiv: problemy vyznachennja, klasyfikaciji ta kiljkisnoji ocinky: Monoghrafija / Za nauk. red. V.M. Ghranaturova. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekologhichnykh doslidzhenj NAN Ukrajiny, 2003. 164 s.

4. Balansjka O.I., Kozyk V.V., Panchenko A.V., Meljnyk V.M. Metody ocinjuvannja ryzykiv ta osoblyvosti jikh vykorystannja pry finansuvanni zhytlovogho budivnyctva // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky». 2021. #2. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6894

5. Smith R.I. Strategie Management and Planning in the Public Sector, Longman // Ciril Service Collade, Harlov, 1994. P. 278.

6. Romanjuk V. Ocenka stepeny decentralyzacyy ghosudarstvennogho upravlenyja v RK. URL: http://www.romanyuk.com/2007/03/post_7.html

7. Rysin V., Kashchshyn V. Budget evaluation united territorial communities // Sciences of Europe (Praha, Czech Republic), 2020. Vol. 2. No 56. URL: https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-2-No-56-2020.pdf

УДК 336:6

Бондарчук Марія Костянтинівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Бондарчук Мария Константиновна
доктор экономических наук, профессор
профессор кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Bondarchuk Mariia
ScD in Economics, Professor of Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-4624-0734

Паранчук Степан Васильович
кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Паранчук Степан Васильевич
кандидат экономических наук,
профессор кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Paranchuk Stepan
PhD, Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-2255-4720

Вівчар Олександра Йосипівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Вивчар Александра Иосифовна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Vivchar Oleksandra
PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0001-8860-9045

Моторя Катерина Вадимівна
магістр кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»
Моторя Екатерина Вадимовна
магистр кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»
Motorya Kateryna
Master of the Department of Finance of the
Lviv Polytechnic National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6938

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТЬ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

SIMULATION OF THE PROCESS OF FINANCIAL STABILITY MANAGEMENT OF A COMMERCIAL BANK

***Анотація**. У статті для забезпечення постійного рівня стабільної діяльності комерційного банку запропоновано до використання економіко-математичні методи з управління його фінансовою стійкістю. Для досягнення фінансового та соціального ефекту банківська установа повинна проводити аналіз її поточного стану та планових показників, визначення проблем у діяльності банку та перспектив його розвитку з врахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів впливу. У цьому контексті запропоновано механізм управління фінансовою стійкістю банку. Проведено кореляційно-регресійний аналіз показника надійності для UKRSIBBANK BNP Paribas Group. Встановлено, що проблемними для банку були 2015–2016 рр., що пов'язано з економічною нестабільністю в Україні. Ще одним неминучим фактором, що вплинув на функціонування банку став розпал епідемії Covid-19, який значно похитнув рівень його фінансової стабільності. Прогнозний показник надійності UKRSIBBANK BNP Paribas Group у ІІІ кварталі 2020 році знизився ще на 12,12%, порівняно з IV кварталом 2019 року. Тому для стимулювання подальшого розвитку та зростання прибутковості банку необхідно прийняти низку рекомендаційних вимог із забезпечення та управління фінансовою стійкістю UKRSIBBANK BNP Paribas Group.*

Відтак, встановлено, що основним елементом стратегічного планування діяльності фінансової установи є оцінювання фактичних показників достатності ресурсної бази банку у порівнянні із запланованими.

Відповідно до результатів дослідження щодо моделювання процесу управління фінансовою стійкістю банку визначено, що основним показником ефективної діяльності банківської установи є якість її капіталу та ресурсів. Власне саме їх оптимальне співвідношення за умов забезпечення ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності та рентабельності сприяє зростанню клієнтів, а відповідно, й суми доходів банку.

***Ключові слова:** фінансова стійкість, банк, стратегія, модель управління фінансовою стійкістю.*

***Аннотация.** В статье для обеспечения постоянного уровня стабильной деятельности коммерческого банка предложено к использованию экономико-математические методы по управлению его финансовой устойчивостью. Для достижения финансового и социального эффекта банковское учреждение должно проводить анализ его текущего состояния и плановых показателей, определения проблем в деятельности банка и перспектив его развития с учетом внутренних и внешних факторов воздействия.*

В этом контексте предложен механизм управления финансовой устойчивостью банка.

Проведен корреляционно-регрессионный анализ показателя финансовой надежности для UKRSIBBANK BNP Paribas Group. Установлено, что проблемными для банка были 2015–2016 гг., это связано с экономической нестабильностью в Украине. Еще одним неизбежным фактором, повлиявшим на функционирование банка стал разгар эпидемии Covid-19, который значительно пошатнул уровень его финансовой стабильности. Прогнозный показатель надежности UKRSIBBANK BNP Paribas Group в III квартале 2020 г. снизился еще на 12,12% по сравнению с IV кварталом 2019 года. Поэтому для стимулирования дальнейшего развития и роста прибыльности банка необходимо принять ряд рекомендательных требований по обеспечению и управления финансовой устойчивостью UKRSIBBANK BNP Paribas Group.

Следовательно, установлено, что основным элементом стратегического планирования деятельности финансового учреждения является оценка фактических показателей достаточности ресурсной базы банка по сравнению с запланированными.

Согласно результатам исследования по моделированию процесса управления финансовой устойчивостью банка определено, что основным показателем эффективной деятельности банковского учреждения является качество ее капитала и ресурсов. Именно их оптимальное соотношение при условии обеспечения ликвидности, финансовой устойчивости, платежеспособности и рентабельности способствует росту клиентов, а соответственно, и суммы доходов банка.

***Ключевые слова:** финансовая устойчивость, банк, стратегия, модель управления финансовой устойчивостью.*

Summary. *In the article to ensure a constant level of stable activity of a commercial bank, economic and mathematical methods for managing its financial stability are proposed for use. To achieve financial and social effect, the banking institution must analyze its current state and targets, identify problems in the bank's activities and prospects for its development, taking into account internal and external factors.*

In this context, a mechanism for managing the financial stability of the bank is proposed. Correlation-regression analysis of the reliability indicator for UKRSIBBANK BNP Paribas Group was performed. It was established that the years 2015–2016 were problematic for the bank due to economic instability in Ukraine. Another inevitable factor that affected the functioning of the bank was the height of the Covid-19 epidemic, which significantly shook the level of its financial stability. The forecast reliability indicator of UKRSIBBANK BNP Paribas Group in the third quarter of 2020 decreased by another 12.12% compared to the fourth quarter of 2019. Therefore, in order to stimulate further development and increase the bank's profitability, it is necessary to adopt a number of recommendation requirements for ensuring and managing the financial stability of UKRSIBBANK BNP Paribas Group.

Therefore, it is established that the main element of strategic planning of the financial institution is to assess the actual adequacy of the resource base of the bank in comparison with the planned.

According to the results of the study on modeling the process of managing the financial stability of the bank, it is determined that the main indicator of the effective operation of a banking institution is the quality of its capital and resources. In fact, their optimal ratio in terms of liquidity, financial stability, solvency and profitability contributes to the growth of customers and, consequently, the amount of income of the bank.

Key words: *financial resilience, bank, strategy, model of financial resilience management.*

Вступ. В умовах сучасної економіко-політичної кризи усі фінансові установи, зокрема й комерційні банки користуються попитом серед населення. Основними перевагами банківських послуг є: зручність, доступ до сервісу 24/7/365, оптимальна плата за користування банківськими продуктами та можливість у будь-який момент запозичити чи заощадити грошові кошти на вигідних умовах, проте з врахуванням фактору ризику. Надійність банку та його стабільна діяльність, перш за все, залежить від позиціонування власних продуктів на ринку та вірно сформованої стратегії функціонування установи з метою залучення широкого кола клієнтів. Оскільки, економічні негаразди є непередбачуваними, тому комерційний банк повинен на постійній основі розробляти стратегічні альтернативи забезпечення фінансової стійкості. Саме вибір оптимальних методів та інструментів з управління фінансовою стійкістю банку з врахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на діяльність установи допоможе запобігти процесам виходу банків з фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та постановка задач. Прикладні та методологічні аспекти із забезпечення стабільної фінансової діяльності комерційних банків стали об'єктом досліджень українських економістів. Трактування процесу управління фінансовою стійкістю банківської установи проведено у працях Дзюблюка О. В., Михайлюка Р. В., Лачкової Л. І., Борисової А. О., Лачкової В. М. [1–2]. Проблеми практичного застосування економіко-математичних моделей щодо комплексного управління фінансовою стійкістю банку описано в дослідженнях Малахової О. Л., Звєрякова М. І., Коваленка В. В., Сергєєвої О. С., Клюско Л. А., Литвинюка О. В., Лисенко М. М., Чмутової І. М., Біляєвої В. Ю. [3–8] та ін. Важливо розуміти, що не існує єдиної універсальної моделі ефективної діяльності банку. Зміни у функціонуванні банківського сектору в цілому, та комерційних банків окремо потребують запровадження управлінських рішень відповідно до специфіки роботи установи для забезпечення постійного рівня фінансової стійкості та надійності для клієнтів.

Метою статті є обґрунтування теоретико-прикладних підходів щодо моделювання процесу управління фінансовою стійкістю комерційного банку. **Завдання роботи полягають у:** 1) дослідженні теоретичних основ трактування процесу управління фінансовою стійкістю банку; 2) визначенні механізму для забезпечення фінансової стабільності банку; 3) аналізі основних економіко-математичних моделей управління фінансовою стійкістю із застосуванням кількісного оцінювання поточного фінансового стану одного з найбільш надійних банків України.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою забезпечення безперебійної роботи банківського сектору є стабільна фінансова діяльність комерційних банків. Трактування сутності фінансової стійкості банку з точки зору вчених-економістів є неоднозначним, адже в основному має на меті забезпечення банком постійного рівня платоспроможності. Згідно з визначенням НБУ фінансова стійкість — стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також

рентабельною діяльністю. Це комплексний показник фінансово-економічної діяльності, що має на меті дотримання встановлених НБУ обов'язкових нормативів його функціонування.

Важливо розуміти, що фінансове становище банку залежить від низки факторів. Вони не лише створюють проблемні ситуації та кризові явища, але й стимулюють зростання ефективності роботи установи. Усі чинники поділяються на дві основні групи — фактори мікро- та макросередовища, що представлені на рис. 1.

Політика держави та вплив міжнародного законодавства сприяють зростанню авторитету банківського сектору країни на ринку фінансових послуг, проте й можуть витіснити банк з ринку за умов його нездатності розрахуватись за власними зобов'язаннями. Фактори внутрішнього середовища окреслюють становище комерційного банку, його місію, стратегічні цілі та позицію з метою зростання прибутків за мінімального ризику та досягнення високого рівня довіри серед клієнтів. За умов виникнення непередбачуваних кризових явищ чи нездатності самостійно погасити позики, власники банку повинні вдаватись до аналізу проблем виникнення дисбалансу та запровадити управлінські рішення з метою подальшого стабільного функціонування комерційного банку.

Вчені-економісти по-різному трактують процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків, проте за всіх умов зберігається основна мета фінансової стабільності — достатність фінансових ресурсів для вчасного і повного погашення зобов'язань перед клієнтами:

– об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами банківської установи, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню фінансової стійкості[1];
– досягнення такого стану його фінансових ресурсів, який забезпечує інноваційний розвиток, підвищення конкурентоспроможності на основі зростання прибутку і капіталу за збереження платоспроможності, ліквідності та кредитоспроможності в умовах ризику, зумовленого впливом дестабілізуючих зовнішніх та внутрішніх чинників [2].

Перш за все, для досягнення фінансового та соціального ефекту банківська установа повинна проводити аналіз її поточного стану та планових показників, визначення проблем у діяльності банку та перспектив його розвитку на мікрорівні з врахуванням факторів зовнішнього середовища. Механізм управління фінансовою стійкістю банку представлений на рис. 2.

Основними складовими процесу управління фінансовою стійкістю банків є сукупність методів та інструментів, які суб'єкти управління застосовують і спрямовують на забезпечення фінансової стійкості банків.

Встановлено, що за різними джерелами прийняття управлінських рішень для досягнення фінансової стабільності власниками комерційного банку проводиться на основі одержаних економічних показників діяльності установи. Вчені-економісти описують різноманітні економіко-математичні моделі з управління фінансовою стійкістю банку. Серед найвідоміших — кореляційно-регресійна модель, інтегральний показник фінансової стійкості, структурно-функціональні моделі, бізнес-модель процесу управління фінансовою стійкістю банку та ін. Їх характеристики представлені нижче.

Для дослідження використали кореляційно-регресійну модель оцінювання взаємозв'язків між різними показниками, що базуються на визначенні ступеня зв'язку між двома випадковими величинами. Для визначення сили та напряму зв'язку між

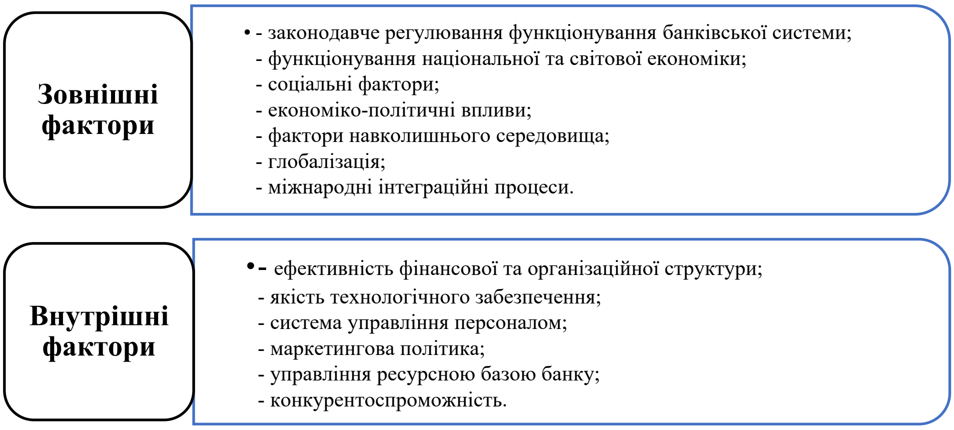

Рис. 1. Чинники впливу на фінансову стійкість комерційного банку

Джерело: складено авторами на основі: [1–7]

рівнем фінансової стійкості та окремими банківськими операціями проводиться обчислення коефіцієнту кореляції, детермінації, критерій Фішера (оцінка адекватності прийнятої економетричної моделі), критерій Стьюдента (значущість коефіцієнта кореляції).

Для аналізу негативного впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність комерційних банків України, обрано один з найбільш фінансово стійких банків за даними рейтингів Мінфін та Finance.ua — UKRSIBBANK BNP Paribas Group [9]. На його діяльність вплинула економіко-політична криза 2014–2016 рр., й 2016 р. став «переломним» для банку, тому кореляційно-регресійний аналіз показника його надійності має на меті спрогнозувати рівень його конкурентоспроможності та попиту серед населення. Вихідні дані кореляційно-регресійного аналізу АТ «UKRSIBBANK» за 2015–2019 рр. представлено у табл. 1.

Отже, за проведеними розрахунками виявлено, що усі фактори x_1, x_2, x_3, x_4 та x_5 прямо чи опосередковано мають значний вплив на показник надійності банку, що представлено у кореляційній матриці у табл. 2.

Відповідно до розрахунків залежність між обраними змінними близька до 1, коефіцієнт детермінації R^2 показує, що 99,88% взаємозв'язку результатів вимірів пояснюється їх взаємним впливом. У табл. 3 представлено узагальнення результатів регресійного аналізу показника надійності «UKRSIBBANK» за 2015–2019 рр.

З метою здійснення прогнозу показника надійності комерційного банку «UKRSIBBANK» у I, II та III кварталі 2020 року використано офіційні дані фінансової звітності банку щодо вартості активів та власного капіталу, одержаного прибутку, суми кредитів та заборгованості клієнтів за амортизованою вартістю. Вихідні дані для розрахунку прогнозного значення показника прибутковості «UKRSIBBANK» у I, II та III кварталі 2020 року представлено у табл. 4.

Отже, значення прогнозного показника надійності «UKRSIBBANK» у I, II та III кварталі 2020 року становитимуть: $yt_1 2020 = 0{,}141$, $yt_2 2020 = 0{,}134$, $yt_3 2020 = 0{,}132$. Вони не значно відрізняються від показника надійності у IV кварталі 2019 року, тому будемо вважати, що дані є правдивими і регресія побудована вірно.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз показника надійності АТ «UKRSIBBANK» показав, що проблемними для банку були 2015–2016 рр., що пов'язано з економічною нестабільністю в Україні. Ще одним неминучим фактором, що вплинув на функціонування банку став розпал епідемії Covid-19, який значно похитнув рівень його фінансової стабільності.

Рис. 2. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційного банку

Джерело: складено авторами на основі: [1; 4]

Таблиця 1

Вихідні дані кореляційно-регресійного АТ «UKRSIBBANK»

Рік	Квартал	Показник надійності	Норматив загальної ліквідності	Рентабельність власного капіталу	Показник покриття позик капіталом	Норматив достатності основного капіталу	Норматив миттєвої ліквідності
		y	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5
2015	I 2015	0,044	1,044	-0,218	0,075	0,040	0,957
	II 2015	0,055	1,055	0,213	0,104	0,050	0,964
	III 2015	0,052	1,052	0,007	0,095	0,047	0,970
	IV 2015	0,036	1,036	0,017	0,073	0,035	0,969
2016	I 2016	0,114	1,114	-0,223	0,210	0,102	1,041
	II 2016	0,110	1,110	-0,242	0,226	0,099	1,032
	III 2016	0,110	1,110	-0,237	0,223	0,099	1,030
	IV 2016	0,092	1,092	0,259	0,185	0,084	1,021
2017	I 2017	0,116	1,116	0,056	0,227	0,104	1,041
	II 2017	0,124	1,124	0,121	0,269	0,110	1,051
	III 2017	0,130	1,130	0,173	0,254	0,115	1,062
	IV 2017	0,135	1,135	0,302	0,247	0,119	1,064
2018	I 2018	0,156	1,156	0,104	0,291	0,135	1,081
	II 2018	0,132	1,132	0,232	0,267	0,116	1,049
	III 2018	0,141	1,141	0,318	0,245	0,124	1,074
	IV 2018	0,150	1,150	0,412	0,259	0,130	1,076
2019	I 2019	0,176	1,176	0,083	0,324	0,150	1,114
	II 2019	0,123	1,123	0,255	0,269	0,109	1,056
	III 2019	0,141	1,118	0,327	0,300	0,126	1,065
	IV 2019	0,148	1,148	0,381	0,321	0,129	1,084

Джерело: складено авторами на основі: [9]

Таблиця 2

Кореляційна матриця між показниками, що впливають на показник надійності АТ «UKRSIBBANK» протягом 2015–2019 рр.

	Показник надійності	Норматив загальної ліквідності	Рентабельність власного капіталу	Показник покриття позик капіталом	Норматив достатності основного капіталу	Норматив миттєвої ліквідності
Показник надійності	1					
Норматив загальної ліквідності	0,99185	1				
Рентабельність власного капіталу	0,43044	0,40557	1			
Показник покриття позик капіталом	0,97029	0,95248	0,43095	1		
Норматив достатності основного капіталу	0,99903	0,98891	0,42729	0,97458	1	
Норматив миттєвої ліквідності	0,98971	0,98484	0,44536	0,96253	0,98817	1

Джерело: складено авторами на основі: [9]

Прогнозний показник надійності АТ «UKRSIBBANK» у III кварталі 2020 році знизився ще на 12,12%, порівняно з IV кварталом 2019 року. Тому для стимулювання подальшого розвитку та зростання прибутковості банку необхідно прийняти низку рекомендаційних вимог із забезпечення та управління фінансовою стійкістю АТ «UKRSIBBANK».

Висновки і перспективи досліджень. Важливо розуміти, що головним пріоритетом досягнення високого рівня прибутковості та забезпечення надійності для клієнтів є інвестування, зокрема в розширення сфери послуг, асортименту продукції, підвищення рівня технологічного забезпечення тощо. Адже, банківські послуги користуються величезною популярністю,

Таблиця 3

Узагальнення результатів регресійного аналізу показника надійності АТ «UKRSIBBANK» протягом 2015–2019 рр.

Статистика		Параметри регресії	
		b_0	-0,195
R	0,9995	x_1	0,148
R^2	0,9988	x_2	0,0012
Коригуючий R^2	0,9985	x_3	-0,018
Стандартне відхилення	0,0015	x_4	0,991
Кількість спостережень	20	x_5	0,047

Джерело: складено авторами на основі: [3; 5–6]

Таблиця 4

Вихідні дані для розрахунку прогнозного значення показника прибутковості АТ «UKRSIBBANK» у I, II та III кварталі 2020 року

Показник	Значення		
	I квартал 2020	II квартал 2020	III квартал 2020
Активи, тис. грн.	59 257 030	62 889 430	67 125 748
Власний капітал, тис. грн.	7 309 501	7 528 627	7 871 660
Усього зобов'язань, тис. грн.	51 947 529	55 360 803	59 254 088
Грошові кошти та Кошти в НБУ, тис. грн.	5 843 102	5 993 438	4 996 968
Кошти в інших фінансових установах, тис.грн.	18 471 967	21 029 193	22 826 818
Деривативи, тис. грн.	60 124	13 235	49 475
Кредити та заборгованість клієнтів за амортизованою вартістю, тис. грн.	24 442 122	18 769 543	21 988 715
Цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції в асоцій. і дочірні компанії, тис. грн.	7 730 043	13 758 950	14 258 511
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	451 502	670 627	343 033
Статутний капітал, тис. грн.	5 069 262	5 069 262	5 069 262
Емісійні різниці, тис. грн.	811 229	811 229	811 229
Нерозподілений прибуток/(непокритий збиток), тис. грн.	1 420 337	1 638 505	1 981 305
Рентабельність власного капіталу	0,062	0,089	0,044
Норматив достатності основного капіталу	0,123	0,120	0,117
Норматив загальної ліквідності	1,141	1,136	1,133
Норматив миттєвої ліквідності	1,089	1,076	1,082
Показник покриття позик капіталом	0,299	0,401	0,358

Джерело: складено авторами на основі: [9]

зручністю та в умовах діджиталізації потребують впровадження новітніх фінансових технологій та збільшення умов доступності для усіх вікових груп населення.

При здійсненні будь-якого аналізу, перш за все, кількісно оцінюються результати діяльності установи та її становище на ринку фінансових послуг. Основними альтернативами стратегії управління фінансовою стійкістю банку є покращення якостей його ресурсної бази. Залежно від природи кризових явищ та власне готовності банку вистояти перед труднощами, фінансові аналітики розробляють низку варіантів, що сприятимуть покращенню фінансового стану комерційного банку.

Отже, згідно проведених результатів дослідження з використанням моделювання процесу управління фінансовою стійкістю банку визначено, що основним показником ефективної діяльності установи є якість її капіталу та ресурсів. Власне саме їх оптимальне співвідношення за умов забезпечення ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності та рентабельності сприяє зростанню клієнтів, а відповідно, й суми доходів банку. Важливо всебічно оцінювати поточний стан установи за фактичних ринкових умов для побудови стратегії діяльності банку.

Література

1. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: [монографія] / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. 2009. 316 с.
2. Лачкова Л.І. Механізм управління фінансовою стійкістю банків / Л.І. Лачкова, А.О. Борисова, В.М. Лачкова // Економіка і суспільство. 2018. № 19. С. 1089–1092. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/163.pdf
3. Малахова О.Л., Михайлюк Р.В. Управління фінансовою стійкістю банків: Навчальний посібник. Тернопіль: Вектор, 2011. 300 с.
4. Зверяков М.І. Управління фінансовою стійкістю банків / М.І. Звєряков, В.В. Коваленко, О.С. Сергєєва. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 520 с.
5. Клюско Л.А. Фінансова стійкість банків: теорія та методика оцінки: [монографія] / Л.А. Клюско // Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. 246 с.
6. Литвинюк О.В. Методологічні засади інтегральної оцінки фінансової стійкості банківської системи України на основі якості управління активами та пасивами / О.В. Литвинюк // Економічний форум. 2014. № 2. С. 209–214.
7. Лисенко М.М. Моделювання процесу управління фінансовою стійкістю банку / М.М. Лисенко // Економічні науки / Банки і банківська система. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Economics/1_126895.doc.htm
8. Чмутова І.М. Концептуальні положення управління фінансовою стійкістю банку із використанням засобів фінансового інжинірингу / І.М. Чмутова, В.Ю. Біляєва // Управління розвитком. 2015. № 4(182). С. 6–13.
9. Офіційний сайт АТ «UKRSIBBANK». URL: https://my.ukrsibbank.com/

References

1. Dzjubljuk O.V. Finansova stijkistj bankiv jak osnova efektyvnogho funkcionuvannja kredytnoji systemy: [monoghrafija] / O.V. Dzjubljuk, R.V. Mykhajljuk. 2009. 316 s.
2. Lachkova L.I. Mekhanizm upravlinnja finansovoju stijkistju bankiv / L.I. Lachkova, A.O. Borysova, V.M. Lachkova // Ekonomika i suspiljtvo. 2018. # 19. S. 1089–1092. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/163.pdf
3. Malakhova O.L., Mykhajljuk R.V. Upravlinnja finansovoju stijkistju bankiv: Navchaljnyj posibnyk. Ternopilj: Vektor, 2011. 300 s.
4. Zverjakov M.I. Upravlinnja finansovoju stijkistju bankiv / M.I. Zvjerjakov, V.V. Kovalenko, O.S. Serghjejeva. K.: «Centr uchbovoji literatury», 2016. 520 s.
5. Kljusko L.A. Finansova stijkistj bankiv: teorija ta metodyka ocinky: [monoghrafija] / L.A. Kljusko // Vydavnyctvo Nacionaljnogho universytetu DPS Ukrajiny, 2013. 246 s.
6. Lytvynjuk O.V. Metodologhichni zasady integhraljnoji ocinky finansovoji stijkosti bankivsjkoji systemy Ukrajiny na osnovi jakosti upravlinnja aktyvamy ta pasyvamy / O.V. Lytvynjuk // Ekonomichnyj forum. 2014. # 2. S. 209–214.
7. Lysenko M.M. Modeljuvannja procesu upravlinnja finansovoju stijkistju banku / M.M. Lysenko // Ekonomichni nauky / Banky i bankivsjka systema. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Economics/1_126895.doc.htm
8. Chmutova I.M. Konceptualjni polozhennja upravlinnja finansovoju stijkistju banku iz vykorystannjam zasobiv finansovogho inzhyniryngu / I.M. Chmutova, V. Ju. Biljajeva // Upravlinnja rozvytkom. 2015. # 4(182). S. 6–13.
9. Oficijnyj sajt AT «UKRSIBBANK». URL: https://my.ukrsibbank.com/

УДК 336.6:331.2

Чубка Ольга Михайлівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»
Чубка Ольга Михайловна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»
Chubka Olha
PhD, Associate Professor of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»
ORCID: 0000-0002-6310-0741

Скіп Роксолана Андріївна
студентка кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»
Скип Роксолана Андреевна
студентка кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»
Skip Roksolana
Student of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»
ORCID: 0000-0001-9691-4699

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6958

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВПЛИВ COVID-19

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: ВЛИЯНИЕ COVID-19

STATISTICAL ANALYSIS OF INCOME OF THE POPULATION OF UKRAINE: IMPACT OF COVID-19

Анотація. *Одна із важливих складових економіки будь-якої держави — політика доходів населення. У статті проведено аналіз рівня доходів населення України протягом 2010–2020 рр. Ринок праці, зайнятість населення є найбільш динамічними елементами ринкової економіки. В них не тільки переплітаються інтереси працівників і роботодавців, але й відображаються економічні, політичні, демографічні, соціальні та інші процеси, які значною мірою впливають на попит та кваліфікацію працівників, рівень зайнятості і безробіття, соціальний захист та рівень життя населення. Окрім номінальної динаміки доходів, було досліджено і зміну реального рівня доходів населення, в ході цього було виявлено, що реальний наявний рівень доходів суттєво скорочувався протягом 2014–2015 рр. Також у статті досліджено вплив пандемії Covid-19 на рівень доходів українців. Вплив коронакризи на добробут населення вагомий, адже протягом карантину доходи українців суттєво скоротились, особливо у другому кварталі 2020 року. Окрім аналізу величини доходів, було вивчено і його складові. Левову частку становить заробітна плата, проте частка соціальних трансфертів не набагато менша від частки заробітної плати. Таке співвідношення складових є диспропорцією, у високорозвинутих країнах ситуація протилежна. У статті також розглянуто динаміку середньої та мінімальної рівнів заробітних плат протягом 2010–2020 рр., виявлено,*

що середнє зарплата значно більша за мінімальну, тому виникає диспропорція оплати праці в Україні. Також нерівність в оплаті праці спостерігається за такими ознаками: регіональна, галузева та гендерна. Було проведено порівняння середньої заробітної плати України та низки європейських країн. В Україні оплачується праця найнижче, саме це є однією з основних причин трудової міграції. У статті надано рекомендації щодо покращення умов працівників та роботодавців на ринку праці, що призведе до розвитку економіки України в цілому.

Ключові слова: *доходи населення, реальний наявний дохід, середня заробітна плата, мінімальна заробітна плата, індекс інфляції.*

Аннотация. *Одна из важных составляющих экономики любого государства — политика доходов населения. В статье проведен анализ уровня доходов населения Украины в течение 2010–2020 гг. Рынок труда, занятость населения является наиболее динамичными элементами рыночной экономики. В них не только переплетаются интересы работников и работодателей, но и отражаются экономические, политические, демографические, социальные и другие процессы, которые в значительной степени влияют на спрос и квалификацию работников, уровень занятости и безработицы, социальная защита и уровень жизни населения. Кроме номинальной динамики доходов, были исследованы и изменение реального уровня доходов, в ходе этого было обнаружено, что реальный имеющийся уровень доходов существенно сокращался в течение 2014–2015 гг. Также в статье исследовано влияние пандемии Covid-19 на уровень доходов украинский. Влияние коронакризы на благосостояние населения весомый, ведь в течение карантина доходы Украинская существенно сократились, особенно во втором квартале 2020 года. Кроме анализа величины доходов, было изучено и его составляющие. Львиную долю составляет заработная плата, однако доля социальных трансфертов не намного меньше доли заработной платы. Такое соотношение составляющих является диспропорцией, в высокоразвитых странах ситуация противоположная. В статье также рассмотрена динамика средней и минимальной уровней заработных плат в течение 2010–2020 гг., Выявлено, что среднее зарплата значительно больше минимальной, поэтому возникает диспропорция оплаты труда в Украине. Также неравенство в оплате труда наблюдается по следующим признакам: региональная, отраслевая и гендерная. Было проведено сравнение средней заработной платы Украина и ряда европейских стран. В Украине оплачивается труд низкое, именно это является одной из основных причин трудовой миграции. В статье даны рекомендации по улучшению условий работников и работодателей на рынке труда, что приведет к развитию экономики Украины в целом.*

Ключевые слова: *доходы населения, реальный располагаемый доход, средняя заработная плата, минимальная заработная плата, индекс инфляции.*

Summary. *One of the important components of the economy of any state — income policy. The article analyzes the level of income of the population of Ukraine during 2010–2020. The labor market, employment are the most dynamic elements of a market economy. They not only intertwine the interests of workers and employers, but also reflect economic, political, demographic, social and other processes that significantly affect the demand and skills of workers, employment and unemployment, social protection and living standards. In addition to the nominal dynamics of income, the change in the real level of income was studied, during which it was found that the real available income level decreased significantly during 2014–2015. The impact of the coronary crisis on the well-being of the population is significant, as during the quarantine the incomes of Ukrainians significantly decreased, especially in the second quarter of 2020. In addition to the analysis of income, its components were studied. The lion's share is wages, but the share of social transfers is not much less than the share of wages. This ratio of components is a disproportion, in highly developed countries the situation is opposite. The article also considers the dynamics of the average and minimum levels of wages during 2010–2020, found that the average wage is much higher than the minimum, so there is a disparity in wages in Ukraine. Also, inequality in wages is observed on the following grounds: regional, sectoral and gender. A comparison of the average salary of Ukraine and a number of European countries was made. In Ukraine, labor is paid the lowest, which is one of the main reasons for labor migration. The article provides recommendations for improving the conditions of workers and employers in the labor market, which will lead to the development of Ukraine's economy as a whole.*

Key words: *household income, real disposable income, average wage, minimum wage, inflation index.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Рівень обсягу доходів та рівень оплати праці — це важливі складові національної економіки, якими визначається добробут населення. Показником ефективності ринкової економіки є високий рівень життя населення. Заробітна плата становить основну частку доходів українців та є головним показників і чинником рівня соціально-економічного життя кожної країни та людини зокрема. Найбільшою соціальною проблемою в Україні є велика різниця між високою

вартістю життя і низькою ціною праці. Вектор України — євроінтеграція, при цьому рівень мінімальної та середньої заробітної плати у кілька разів нижчий, ніж значення цих ж показників у європейських країнах, тому це питання також потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання доходів та оплати праці населення є важливим для вивчення, їх вивчали такі вчені: О. І. Котикова, А. О. Краснюк, В. С. Кавецька [1], А. В. Сидорова, А. О. Коваленко [2], Є. Б. Хаустова, І. В. Маринченко [3], А. А. Машевська [4], Т. Юзько [5], І. О. Мельник, О. В. Берднікова [6]. Ця тема особливо важлива для вивчення у період коронакризи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є дослідження динаміки обсягу доходів населення України, їх реальне значення, аналіз складових доходів українців: заробітної плати (мінімальної та середньої) та державних трансфертів, визначення впливу на вищеперелічені категорії пандемії Covid-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі оцінки матеріального добробуту населення важливе місце займають показники доходів і витрат. У монетарній економіці саме доходи характеризують економічний статус особи чи домогосподарства. Доходи — це складна економічна категорія, до складу якої включають заробітну плату, прибуток та змішаний дохід, доходи від власності (одержані), соціальну допомогу та трансферти.

Розглянемо динаміку доходів українців на рис. 1.

Дані, наведені на рис. 1, показують, що величина доходів протягом 2010–2019 рр. зростає, окрім 2014 року. У цьому році значення доходів у номінальному виражені скорочується на 2,06%. Таке зменшення пов'язане з економіко-політичною кризою 2014 року, внаслідок якої діяльність багатьох суб'єктів підприємницької діяльність скоротилась (деякі взагалі припинили своє існування), а це в свою чергу призвело до зменшення числа зайнятих осіб, збільшення рівня безробіття тощо. Вищеперелічені фактори негативно вплинули на значення доходів населення. З 2015р. по 2019р. доходи українців зростають, темп приросту коливається в межах 14–29%.

Щодо 2020 року, то у сумі за 3 квартали українці отримали дохід, який становить 2771,9 млрд. грн., а це 75% сукупного доходу 2019 року. Очевидно, незважаючи на коронакризу, у 2020 році українці могли б отримати такий ж номінальний рівень доходів, як у попередньому році.

Для точності оцінки доходів населення, варто розглянути реальний наявний дохід, значення якого наведені у табл. 1.

Як показують дані табл. 1, зниження рівня доходів українців було не лише у 2014 році, але й у 2015 році. А також у 2014 році темп спаду по факту становив 11,5%, а не 2,06%. У 2015 році реальний дохід зменшився ще більше, а саме на 20,4%, порівняно з 2014 роком. Найбільший реальний приріст доходів був у 2010, 2012 роках та становив 17,1 та 13,9%, та у 2017–2018 рр., а саме — 10,9%.

Таблиця 1

Реальний наявний дохід населення України, у відсотках до попереднього року

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Реальний наявний дохід	117,1	108,0	113,9	106,1	88,5	79,6	102,0	110,9	110,9	106,5

Джерело: складено, використовуючи [7]

Рис. 1. Динаміка доходів населення України протягом 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7]

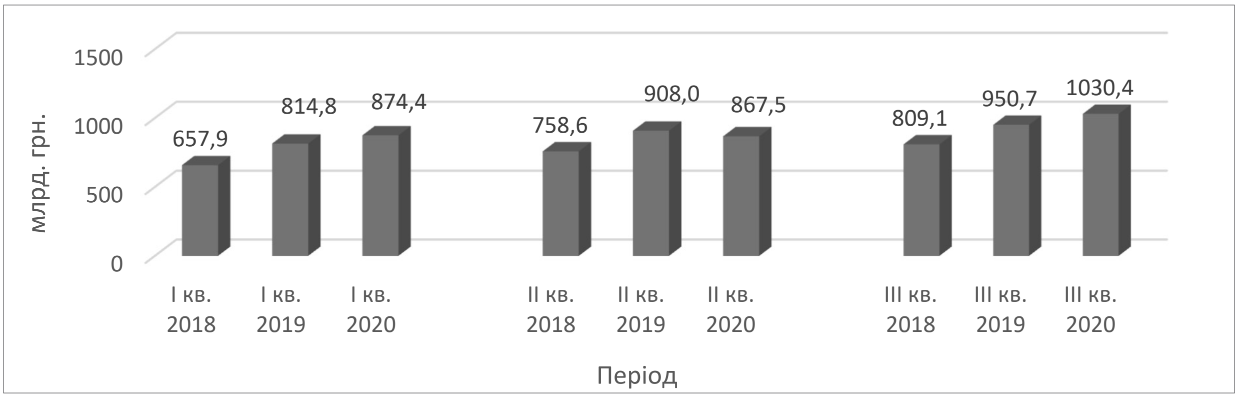

Рис. 2. Величина доходів населення України у I–III кварталах 2018–2020 рр.
Джерело: складено, використовуючи [7]

У 2020 році на величину доходів українців суттєво вплинула пандемія COVID-19. Поквартальні дані протягом 2018–2020 рр. (рис. 2) дозволяють оцінити зменшення доходів населення України.

Величина доходів у першому півріччі 2020 року є більшою, ніж за аналогічний період попереднього року на 1,1%, така динаміка є позитивною, проте темпи приросту не є достатніми, і не дозволяють характеризувати величину доходів як достатню для забезпечення потреб населення та підвищення рівня їхнього життя. Варто детальніше проаналізувати величину доходу окремо за кварталами.

Тому, зіставивши значення доходів кожного кварталу 2018 року з 2019 роком, можна зробити висновок, що у 2019 році у кожному кварталі доходи зростають. У I кварталі 2019 року темп приросту — 24%, у II кварталі — 20%, у III кварталі — 18%, порівняно з аналогічними періодами попереднього року.

Щодо 2020 року, то приріст доходів спостерігається у I та III кварталах, а саме 7 та 8% відповідно, порівняно з 2019 роком. Також варто зазначити, що у 2020 році темп приросту значно менший, ніж був у 2019 році. У II кварталі 2020 року на 5% менше було отримано доходів, порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Причиною таких змін стало поширення Covid-19 та запровадження карантинних обмежень щодо роботи багатьох галузей економіки, внаслідок цього збільшився рівень безробіття. В результаті поширення коронавірусної хвороби у 2020 році постраждали всі сектори економіки через зниження ділової активності. Найбільше в Україні, як і в усьому світі, від коронавірусу і карантинних обмежувальних заходів постраждали туристична галузь, готельно-ресторанний бізнес і транспорт.

Якщо говорити про структуру доходів українців, то основними є 2 статті доходів — заробітна плата та соціальні трансфертні платежі (табл. 2). Протягом 2017–2019 рр. частка заробітної плати у структурі доходів українців збільшується, а частка державних трансфертів — зменшується. Однак, за підсумком перших трьох кварталів 2020 року тенденція минулих років вже не зберігається, частка заробітної плати зменшується, а частка державних трансфертів — збільшується. Такі зміни пов'язані зі збільшення рівня безробіття протягом 2020 року, підняттям пенсій особам, старше 80р., виплатами одноразової допомоги пенсіонерам, здійсненням соціальної допомога фізичним особам — підприємцям, в яких малі діти тощо.

Проаналізувавши співвідношення складових доходів українців протягом 2017–2020 рр., вважаємо його диспропорцією, адже частка заробітної плати не суттєво більша, ніж частка соціальних трансфертів. У високорозвинутих країнах ситуація протилежна.

Так як основну частину доходів українців становить заробітна плата, то варто розглянути рівень мінімальної та середньої заробітної плати протягом 2010–2020 рр. (рис. 3).

Аналіз значень середньої та мінімальної заробітних плат протягом 2010–2020 рр. показав зростаючу динаміку обох показників. Середня заробітна плата перевищує мінімальну у 2,5–3,5 рази (залежно від року), що свідчить про диспропорцію оплати праці в Україні. При тому, що Міжнародна організація праці та Світовий банк рекомендують співвідношення на рівні 50–60%.

Неоднорідність галузевої структури регіональних економік, надмірні міжгалузеві диспропорції в оплаті праці призводять до значних регіональних відмінностей у розмірах заробітної плати. Найбільша середня зарплата у місті Києві, у 2020 році її величина становить 17090 грн., в той час середня заробітна плата у низки інших областей не перетинає межі 9,5 тис. грн., це стосується таких регіонів: Во-

Таблиця 2

Структура доходів населення України протягом 2017–2020 рр.

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 (I–III кв.) р.
Заробітна плата, %	45,59	47,08	47,40	46,67
Прибуток та змішаний дохід, %	18,02	17,61	18,33	18,03
Дохід від власності, одержаний, %	2,97	2,81	2,55	2,08
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, %	33,42	32,51	31,72	33,23

Джерело: складено, використовуючи [7]

линська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька (найменша середня з/п в Україні за 2020 рік — 9156 грн.), Чернігівська області.

Якщо говорити про середньомісячну заробітну плату за видами економічної діяльності, то найнижчим значенням характеризуються такі види діяльності: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (8864 грн.), освіта (9272 грн.). Найвищу середньомісячну заробітну плату отримує населення, яке займається фінансовою та страховою діяльністю — 20379 грн. та інформацією та телекомунікацією — 19911 грн [7].

Також варто розглянути дискримінацію в оплаті праці за статтю (рис. 4). Протягом 2010–2020 рр. величина заробітної плати чоловіків була більшою на 17–25% . Оплату на ринку диктує роботодавець, причинами таких умов праці щодо жінок, на нашу думку, є:

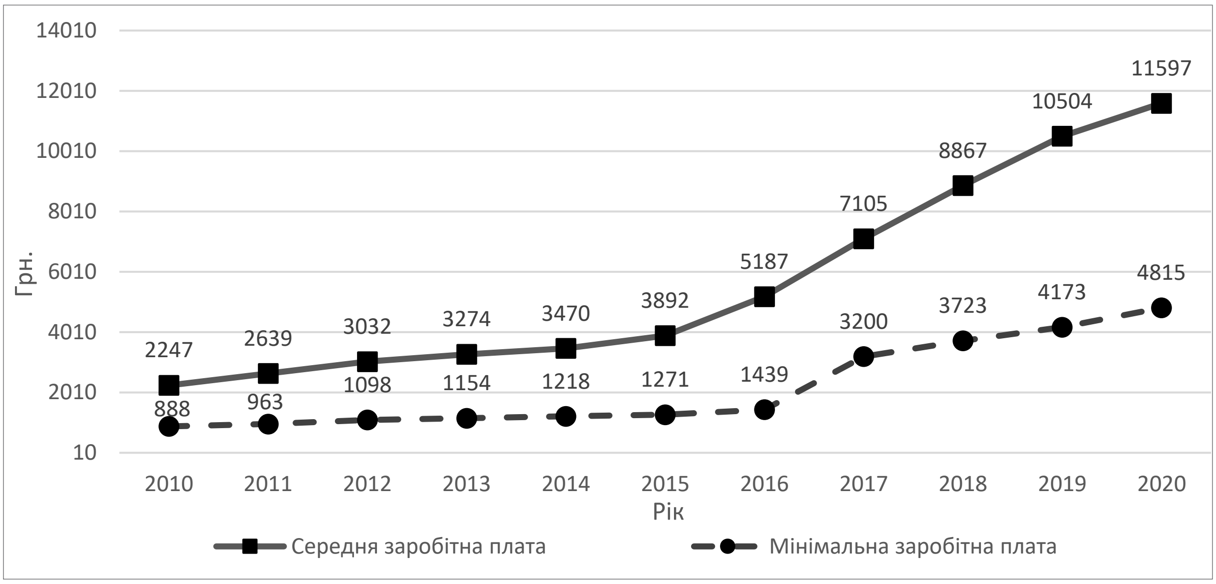

Рис. 3. Динаміка середньої та мінімальної заробітних плат в Україні протягом 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [8]

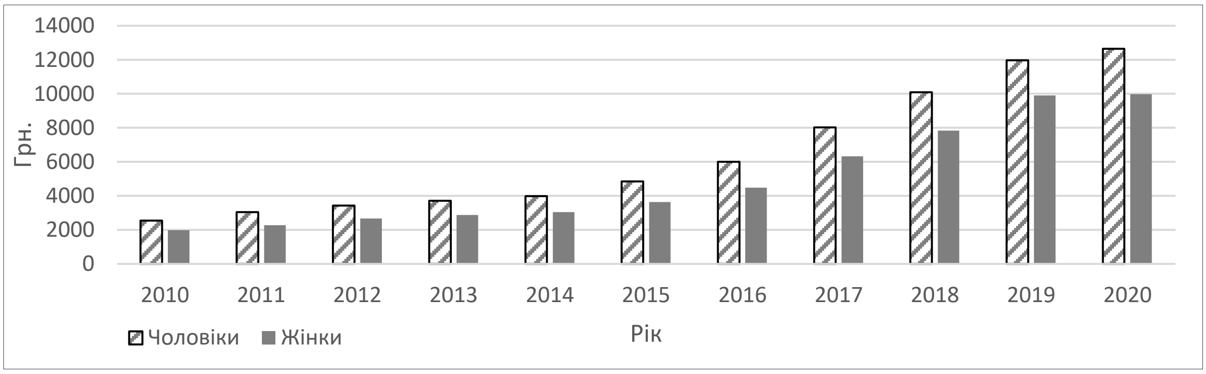

Рис. 4. Динаміка середньої заробітної плати чоловіків та жінок з 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7]

– традиції та стереотипи. В Україні серед більшості населення існує хибна думка, що лише жінки мають іти з ринку праці для догляду за дітьми, хворими та людьми похилого віку. Тобто, для роботодавців робота жінки має нерегулярний характер і за виконання тієї самої роботи роботодавці пропонують чоловікам на 20–25% більшу винагороду, ніж жінкам;
– поєднання роботи та особистого життя. В Україні домашні обов'язки, як правило, розподілені не рівномірно, вони здебільшого покладені на жінку. Саме тому у жінок менше часу для виконання певного обсягу обов'язків належним чином, а це в свою чергу тягне за собою складнощі з професійним розвитком, зменшує шанси на отримання високооплачуваної роботи.

Більшу винагороду (на 3%), ніж чоловіки, жінки отримують, займаючись діяльністю у сфері адміністративного, допоміжного обслуговування та діяльністю, яка пов'язана з водним транспортом. Більше ніж на 30% чоловіки отримують більше, ніж жінки, які працюють у страховій, фінансовій діяльності та займаються мистецтвом, спортом, розвагами та відпочинком.

Щодо зміни значень досліджуваних показників, то різко зросла величина мінімальної заробітної плати у 2017 році (приріст 122,5%). Причиною цього є темпи інфляції 2014–2016 рр. (рис. 5), які значно випередили темпи росту соціальних стандартів, саме тому останні перестали відповідати економічним реаліям. У 2014 році темп інфляції зріс на 24,9%, у 2015 — на 43,3%, а мінімальна заробітна плата на 12 та 22% відповідно. У цей ж період спостерігалось значне зростання і середньої заробітної плати, яке у 2016 році становило 33%, у 2017–37%, 2018–25%.

Цікавим є порівняння рівня середньої заробітної плати в Україні та інших європейських країнах (рис. 6).

Отже, рівень середньої заробітної плати в Україні — найнижчий у Європі. У деяких найближчих країнах-сусідів значення показника більше втричі (Польща, Угорщина, Словаччина). Якщо говорити

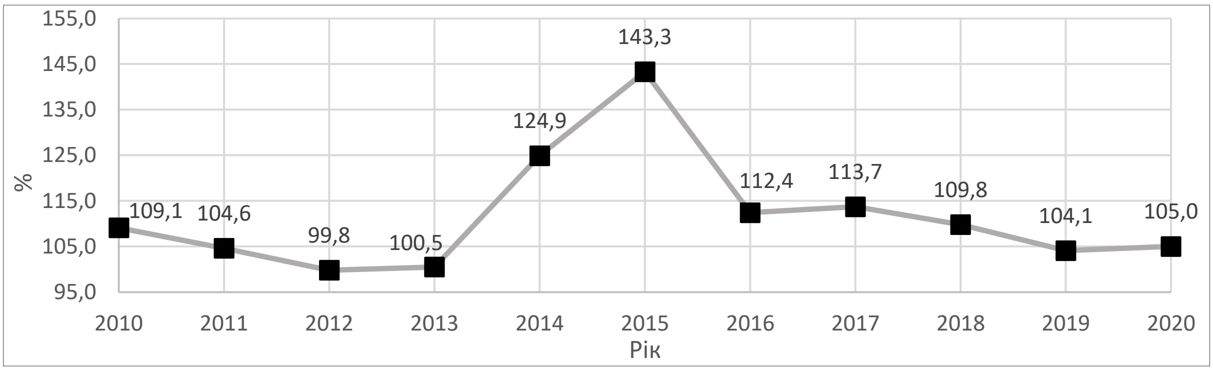

Рис. 5. Динаміка індексу інфляції, у відсотках до попереднього року
Джерело: складено, використовуючи [8]

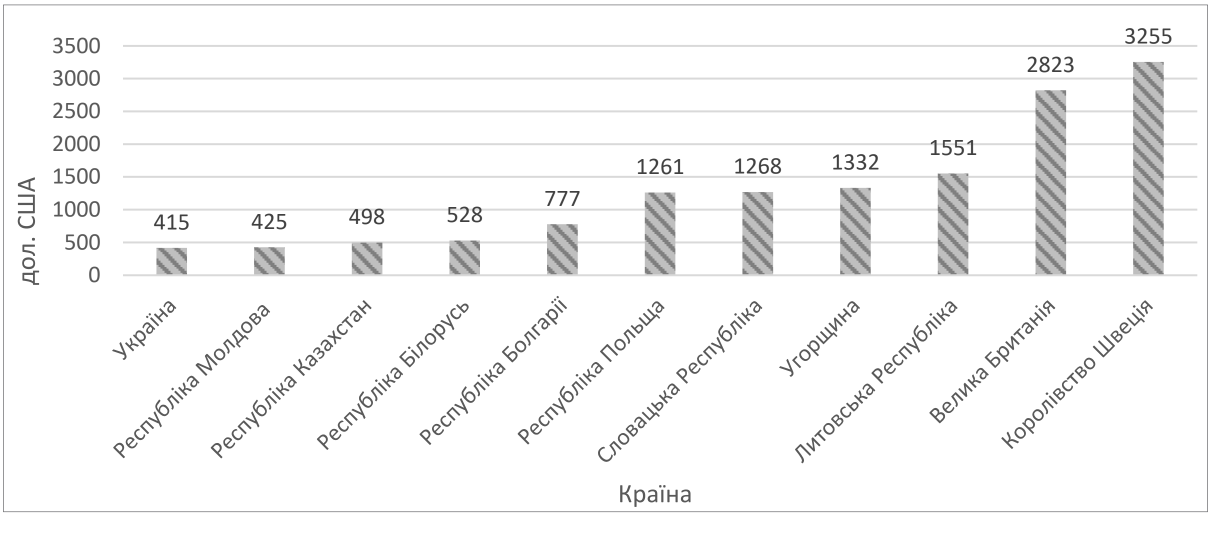

Рис. 6. Величина середньої заробітної плати у різних країнах світу за підсумком першого півріччя 2020 року
Джерело: складено, використовуючи [8]

про країни Скандинавії, то середній рівень оплати цього регіону у 8 разів вищий, порівняно з Україною. Низький рівень оплати праці — основна причина міграції українців за кордон.

Більшість українців (51%) вважають власний рівень доходів недостатнім для нормального життя, при цьому задоволена своєю поточною роботою — менша частина населення (44%) [9].

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Рівень доходів, в тому числі оплати праці українців досить низький. Для підвищення добробуту населення необхідно зі сторони уряду змінити підхід до визначення мінімального рівня оплати праці і збільшити його, сприяти залученню інвестицій для розвитку підприємницької діяльності на території України. Зростання заробітної плани допоможе зменшити рівень бідності, покращити рівень життя населення, збільшити податкові надходження, зменшити кількість трудових мігрантів.

Література

1. Котикова О. І., Краснюк А. О., Кавецька В. С. Доходи населення як основний індикатор рівня життя в умовах інтеграції // Економіка та держава. 2017. № 9. С. 28–33.

2. Сидорова А. В., Коваленко А. О. Доходи та витрати населення: статистичне оцінювання, моделювання та прогнозування // Фінанси, облік, банки. 2017. № 1. С. 154–162.

3. Хаустова Є. Б., Маринченко І. В. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення // Економічні науки. 2015. № 9. С. 159–163.

4. Машевська А. А. Наукові та теоретичні аспекти реформування оплати праці // Ефективна економіка. 2019. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/155.pdf (дата звернення 20.02.2021).

5. Юзько Т. Гідна оплата праці як необхідний атрибут захисту права на життя працівника // Підприємство, господарство та право. 2015. № 8. С. 21–25.

6. Мельник І. О., Берднікова О. В. Сучасні тенденції формування ринку праці і зайнятості населення України // Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/49.pdf (дата звернення 20.02.2021).

7. Статистична інформація: статистичний збірник // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.02.2021).

8. Статистична інформація порталу «МінфінМедіа» // Український портал про фінанси та інвестиції «МінфінМедіа». URL: https://minfin.com.ua (дата звернення: 20.02.2021).

9. Топ-5 причин трудової міграції з України // Українське Інтернет-видання «Економічна правда». 2019. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/ (дата звернення: 20.02.2021).

References

1. Kotykova O. I., Krasnjuk A. O., Kavecjka V. S. (2017) Dokhody naselennja jak osnovnyj indykator rivnja zhyttja v umovakh integhraciji [Population income as the main indicator of living standards in terms of integration]. Economy and state, vol. 9. pp. 28–33.

2. Sydorova A. V., Kovalenko A. O. (2017) Dokhody ta vytraty naselennja: statystychne ocinjuvannja, modeljuvannja ta proghnozuvannja [Incomes and expenditures of the population: statistical estimation, modeling and forecasting]. Finance, accounting, banks, vol. 1. pp. 154–162.

3. Khaustova Je.B., Marynchenko I. V. (2015) Problemy zarobitnoji platy v Ukrajini ta shljakhy jikh vyrishennja [Wage problems in Ukraine and ways to solve them]. Economic sciences, vol. 9. pp. 159–163.

4. Mashevsjka A. A. (2019) Naukovi ta teoretychni aspekty reformuvannja oplaty praci [Scientific and theoretical aspects of wage reform]. Efficient economy, vol. 6. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/155.pdf (accessed 20 February 2021).

5. Juzjko T. (2015) Ghidna oplata praci jak neobkhidnyj atrybut zakhystu prava na zhyttja pracivnyka [Decent pay as a necessary attribute to protect the right to life of the employee]. Enterprise, economy and law, vol. 8. pp. 21–25.

6. Meljnyk I. O., Berdnikova O. V. (2018) Suchasni tendenciji formuvannja rynku praci i zajnjatosti naselennja Ukrajiny [Current trends in the formation of the labor market and employment of the population of Ukraine]. Efficient economy, vol. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/49.pdf (accessed 20 February 2021).

7. State Statistics Service of Ukraine. Statystychna informacija: statystychnyj zbirnyk [Statistical information: statistical collection]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 20 February 2021).

8. Ukrainian portal on finance and investments «MinfinMedia». Statystychna informacija portalu «MinfinMedia» [Statistical information of the portal «Ministry of Finance»]. Ukrainian portal on finance and investments «MinfinMedia». Available at: https://minfin.com.ua (accessed 20 February 2021).

9. Ukrainian online publication «Economic Truth» (2019) Top-5 prychyn trudovoji mighraciji z Ukrajiny [Top 5 reasons for labor migration from Ukraine]. Ukrainian online publication «Economic Truth». Available at: https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/ (accessed 20 February 2021).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 2 (46)

2 том

Головний редактор — *Камінська Т. Г.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 28.02.2021. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 13,49. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.